

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra primární pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Výchova ve vícečlenné rodině
se zaměřením na sourozenecké vztahy**

**Education in multi-family
with a focus on sibling relationships**

Bc. Karolína Prachařová

Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Soňa Koťátková, Ph.D.
Studijní program:	Pedagogika
Studijní obor:	Pedagogika předškolního věku

2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Výchova ve vícečlenné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Podpis:

Poděkování

Tímto bych chtěla moc poděkovat vedoucí mé diplomové práce Doc. PaedDr. Soně Kořátkové, Ph.D. za velikou vstřícnost, pomoc, ochotu a toleranci, bez níž by tato práce nikdy nevznikla. Velké poděkování patří také všem osloveným rodinám za jejich spolupráci a strávený čas. Dále děkuji mé rodině za podporu a trpělivost.

ABSTRAKT

Práce se zaměřuje na výchovu ve vícečlenných rodinách a hlouběji se zabývá sourozeneckou problematikou. Teoretická část práce pojednává o výchově v obecné rovině a dále vysvětluje související pojmy jako psychosociální vývoj, socializace a primární socializace. Stěžejní kapitoly práce pojednávají o rodině jako o nejdůležitějším výchovném činiteli a zdůrazňují význam sourozenců pro psychosociální vývoj dítěte předškolního věku.

Praktická část práce hledá pomocí výzkumných metod, jako dotazník a případová studie, odpovědi na výzkumné otázky obsažené ve třech cílech:

1. Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.
2. Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.
3. Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození.

Cílovou skupinou jsou rodiny s více dětmi a alespoň jedním dítětem v předškolním věku.

Zjištěné odpovědi dokazují, že výchova více dětí najednou je pro rodiče obtížná, ale načerpané zkušenosti jim obtíže pomáhají překonat. Rodiče přiznávají, že se s příchodem dalších dětí změnil vztahy stávajících členů rodiny. Ve většině případů to byly změny pozitivní. Pro dítě předškolního věku je každá sourozenecká role vycházející z jeho postavení v rodině velmi inspirativní a je pro něj zdrojem neocenitelných zkušeností.

KLÍČOVÁ SLOVA

rodina, výchova, sourozenecké konstelace, sourozenecké vztahy, primární socializace, rodičovské role, případová studie, dotazník

ABSTRACT

The work focuses on the upbringing of multiple families and deeper into the sibling issue. The theoretical part of the thesis deals with general education and further explains related concepts such as psychosocial development, socialization and primary socialization. The core chapters of the thesis deal with the family as the most important educating factor and emphasize the importance of siblings for the psychosocial development of a pre-school child. The practical part of the thesis seeks answers to research questions contained in three objectives, using research methods are questionnaire and case study.

1. Find out, how parents can handle more children at a younger age.
2. Explore, what changes have occurred in families with the birth of other children.
3. Orient in changing the role of a child, based on its position in the order of birth.

The target group is family with more children and at least one pre-school child.

The answers that have been identified, prove that the education of more children at once is difficult for parents, but the experience they have experienced helps them to overcome them. Parents admit, that the relations of existing family members have changed with the arrival of other children. In most cases the changes were positive. For a child of pre-school age, each sibling role is based on his position in the family, it is very inspiring and a source of invaluable experience for him.

KEYWORDS

family, education, sibling constellations, sibling relationships, primary socialization, parental roles, case study, questionnaire

OBSAH

Úvod		8
I	TEORETICKÁ ČÁST	10
1	VÝCHOVA JAKO ZÁKLADNÍ ŽIVOTNÍ CESTA	10
1.1	Výchova jako systém	10
1.1.1	Cíle, podmínky, prostředky a výsledky výchovy	10
1.1.2	Výchova jako interaktivní proces	11
1.2	Výchova jako iniciátor psychického vývoje dítěte	12
1.2.1	Psychosociální vývoj jedince	12
1.2.2	Socializace	13
2	RODINA JAKO NEJSTARŠÍ SPOLEČENSKÁ INSTITUCE	16
2.1	Význam rodina	16
2.2	Rodina jako systém	18
2.3	Funkce rodiny	19
2.4	Charakteristické znaky současné rodiny	20
2.4.1	Přístup k rodičovství	22
3	RODIČE JAKO VYCHOVATELÉ	23
3.1	Rodičovské role	23
3.2	Rodičovské postoje	25
3.3	Rodičovská výchova	26
3.3.1	Způsob rodičovské výchovy	26
3.3.2	Rodičovské výchovné prostředky a metody	31
3.4	Specifika výchovy ve vícečetných rodinách	34
4	SOUROZENCI JAKO SPOLEČENSTVÍ NA CELÝ ŽIVOT	36
4.1	Sourozenecké vztahy	36
4.1.1	Psychoanalytický přístup a model podle vývojových psychologů	37
4.2	Sourozenecké skupiny	38
4.3	Sourozenecká žárlivost a rivalita	39
4.4	Sourozenecké konstelace	42
4.4.1	Charakteristické rysy jednotlivých dětí v rámci sourozenecké konstelace	44

4.4.2	Jak ovlivňuje věk a pohlaví jednotlivých sourozenců sourozenecké konstelace	51
5	DÍTĚ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V RODINNÉM PROSTŘEDÍ A MEZI SOUROZENCI	55
5.1	Socializace v raném předškolním období	55
5.1.1	Socializace dítěte v kojeneckém období	55
5.1.2	Socializace dítěte v batolecím období	56
5.1.3	Dítě do 3 let v roli sourozence	57
5.2	Socializace v předškolním období	57
5.2.1	Význam rodičovských rolí pro dítě předškolního věku	58
5.2.2	Dítě v předškolním věku v roli sourozence	58
5.3	Význam rodiny pro dítě předškolního věku	59
5.4	Význam sourozenců pro dítě předškolního věku	61
II	PRAKTICKÁ ČÁST	63
6	CÍLE VÝZKUMU	63
7	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	64
8	VÝZKUMNÉ METODY	65
9	VLASTNÍ VÝZKUM	67
9.1	Dotazníkové šetření	67
9.1.1	Organizace dotazníkového šetření	67
9.1.2	Vyhodnocení dotazníkového výzkumu	69
9.1.3	Odpovědi na výzkumné otázky podle výsledků dotazníkového šetření	89
9.2	Případové studie	91
9.2.1	První případová studie – Rodina 1	93
9.2.2	Druhá případová studie – Rodina 2	105
9.2.3	Třetí případová studie – Rodina 3	116
9.3	Závěrečné shrnutí	128
	Závěr	130
	Seznam informačních zdrojů	131
	Seznam příloh	134

Motto:

„Ať jsou pochváleny všechny krize, které člověk přestojí! Kdyby se nikdy neocitl ve tmě, nikdy by neocenil světlo. Tak jako po každé noci přichází den a člověk se může nadechnout až poté, co vydechl, mají smysl všechny krize, jež člověk prožívá ve svých rodinných vztazích. Na každém utrpení je možné uzrát.“

(Jiřina Prekopová)

ÚVOD

Tématem mé diplomové práce je život ve velké rodině se všemi klady i zápory, které sebou tento životní úděl nese. Není to lehký úkol. Nikdo členy rodiny dopředu nepřipraví a nikdo z nich netuší, co ho čeká.

V každé rodině panuje jiné výchovné klima, které nasměrovává děti do velkého světa za branami rodinného kruhu. Více dětí v rodině znamená mnoho rozličných sourozeneckých vztahů, více konfliktů, nedorozumění, náklonnosti a usmiřování.

Každého člověka ovlivní, v jaké rodině se narodí, v jakém prostředí je vychováván, ale z velké části ho ovlivní, i vedle koho se narodí a s kým tráví nejvíce času, tedy sourozenci.

Rodina by měla být každému z nás oporou a jistotou po celý život. Rodina, rodiče a sourozenci jsou nejdůležitějšími lidmi v životě každého člověka. Vztahy, které v rodině máme, zásadně ovlivní nejen naši osobnost, ale i to, jak se budeme chovat k jiným lidem. Vztahy mezi sourozenci, pořadí jejich narození, věkové rozdíly mezi nimi a zastoupení pohlaví, to vše ovlivňuje jejich budoucnost.

Každý ze sourozenců si v rodině musí najít své místo, své uplatnění a svojí jedinečnost. Čím více je v rodině dětí, tím těžší je pro každého jednotlivce se prosadit. Každé z dětí potřebuje zažít svůj úspěch, svoje prvenství a svojí nepostradatelnost.

Sourozenci se dělí nejen o rodičovskou pozornost a materiální potřeby, ale také o povinnosti, zodpovědnost, starosti a radosti. Je na rodičích, aby toto dělení bylo co nejspravedlivější.

Rodiče jsou v nelehkém postavení, protože je velmi těžké zavděčit se všem dětem. Rodiče si

mohou klást otázky, zda dokáží dát dětem vše, co potřebují, zda dětem věnují dostatek času a dokáží uspokojit všechny jejich potřeby.

Teoretická část mé práce na úvod pojednává o výchově v obecné rovině a dále se zaměřuje na pojmy „psychosociální vývoj, socializace a primární socializace“. Stěžejní kapitoly mé práce popisují rodinu jako výchovnou instituci a sourozenectví jako nerozlučné spojení. Závěrečná část nahlíží na dítě předškolního věku jako na člena rodiny a sourozence.

V praktické části mé práce jsem si vytyčila tři cíle, na které se budu ve výzkumné části zaměřovat.

1. cíl: Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.
2. cíl: Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.
3. cíl: Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození.

Ke každému cíli se vztahují výzkumné otázky, na které budu hledat v průběhu výzkumu odpovědi. Výzkumnými metodami, které jsem zvolila, je dotazník pro rodiče dětí v mateřských školách a tři případové studie rodin s více dětmi, ve kterých se budu zaměřovat na konkrétní děti předškolního věku v odlišné sourozenecké roli.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝCHOVA JAKO ZÁKLADNÍ ŽIVOTNÍ CESTA

1.1 Výchova jako systém

„Výchova (nebo též edukace) je cílevědomá, plánovitá a všestranná činnost směřující k přípravě člověka pro jeho společenské úkoly a osobní život. Výchova je celoživotní působení na procesy lidského učení a socializaci s cílem přeměny člověka po všech stránkách, tedy tělesné i duševní. Výchova je zprostředkování znalostí (vzdělání), dovedností a postojů (kompetencí), které jsou přítomny v dané společnosti a které se pokládaly a pokládají za důležité, předat dalším generacím“ (<https://cs.wikipedia.org/wiki/Výchova>).

Výchova je základ pro život. Je to celoživotní proces. Vychovávat se dítě začíná hned od narození a výchova ho provází celým životem. Výchovou se myslí působení na jedince ve směru kultivace jeho osobnosti. Skrze výchovu jsou mu předávány kulturní kořeny a zkušenosti. Pomocí výchovy si jedinci osvojují jednotlivé společenské role, hodnoty, vztahy a poznávají sami sebe. O výchově se mluví v souvislosti s rodinou, se školou, s přírodou a s celou společností. Za nejdůležitější výchovnou instituci se považuje rodina. Výchova je abstraktní kruh, který nás obejmě a nepustí nás po celý náš život. Formuje naši osobnost a předurčuje nám životní cestu.

Výchovu můžeme chápat jako jednu z nejsložitějších, nejobsáhlejších a zároveň nejodpovědnějších činností, která se týká každého z nás. O výchově mluvíme jako o systému, protože sleduje určitý cíl, respektuje dané podmínky a vybranými prostředky dosahuje určitých výsledků. Systém výchovy je proces permanentní a zároveň cyklický. Jeden kruh se uzavírá, další začíná a to se děje po celý život (Dvořáková, Kolář, Tvrzová, Váňová, 2015).

1.1.1 Cíle, podmínky, prostředky a výsledky výchovy

„Výchova se odehrává v každém okamžiku, děje se, ať chceme, nebo nechceme. Není možné nevychovat. Není možné předpovědět výsledek výchovy, účinek výchovy je tak nejistý“ (Rogge, Bartram, 2015, str. 12).

Výchovným cílem rozumíme to, čeho chce vychovatel dosáhnout svým působením. Cíle výchovy mají zlepšovat kvality člověka a můžeme je rozdělit na cíle kognitivní (rozvoj poznávacích schopností), cíle afektivní (rozvoj postojů a hodnot) a cíle konativní (psychomotorické) (Dvořáková, Kolář, Tvrzová, Váňová, 2015).

Výchovné podmínky lze charakterizovat jako situace, ve kterých výchova probíhá a které ji mohou usnadňovat či komplikovat. Podmínky jsou rozličné a mohou být stabilní i dynamické. Podmínky výchovy se dají rozčlenit na biologické, psychické a sociální (Dvořáková, Kolář, Tvrzová, Váňová, 2015).

Prostředkem výchovy rozumíme všechny situace a jevy, které jsou použity pro dosažení konkrétního výchovného cíle. A protože výchova je společnou činností vychovatele a vychovávaného, prostředky chápeme jako prostředky vnější (plynoucí od vychovatele) a prostředky vnitřní (plynoucí od vychovávaného). Vnějšími výchovnými prostředky rozumíme instituce a organizace, kam patří školská soustava, rodina, dětské, zájmové a sportovní organizace, média, kulturní instituce atd. Každou výchovnou instituci charakterizuje různá organizační forma výchovy a různé výchovné metody. Výsledek výchovy je dosažený cíl výchovy, který si vychovatel předem určil (Dvořáková, Kolář, Tvrzová, Váňová, 2015).

1.1.2 Výchova jako interaktivní proces

*„Výchova je složitý společenský jev, jehož jednotlivé části na sebe vzájemně působí“
(Pařízek, 1996, str.7).*

Výchova není nikdy jednostranný proces, ale musí směřovat od někoho k někomu a zpátky. Vychovatel a vychovávaný jsou ve vzájemné interakci a navzájem se mohou obohacovat. Vychovatel zde platí za základního činitele, který je hlavním aktérem a řídicím činitelem výchovy. Aby byl výchovný proces úspěšný, je nezbytné, aby osoba vychovatele vzbuzovala u svých svěřenců respekt i úctu a touhu kráčet v jeho šlépějích. Kvalita interakce mezi hlavními aktéry výchovy je daná tzv. styly výchovy, které v základním členění dělíme na autoritářské, demokratické a liberální (Dvořáková, Kolář, Tvrzová, Váňová, 2015).

1.2 Výchova jako iniciátor psychického vývoje dítěte

„Psychický vývoj lze charakterizovat jako proces vzniku, rozvoje a zákonitých proměn psychických procesů a vlastností, jejich diferenciaci a integraci, která se projeví v rámci celé osobnosti“ (Vágnerová, 2012, str. 11).

Výchova reaguje na vývojový proces, který se postupně rozvíjí zráním a spontánním učením.

Psychický vývoj v sobě zahrnuje několik oblastí, které se vzájemně ovlivňují a jsou to:

- biosociální vývoj,
- vývoj kognitivních funkcí,
- vývoj motivačně emoční složky,
- psychosociální vývoj .

Psychosociální vývoj bývá ovlivněn sociokulturními faktory a předurčuje sociální charakteristiky jedince, jeho způsob chování, výběr rolí a fungování v mezilidských vztazích. Bývá označován jako proces socializace.

Jako dva nejdůležitější faktory ovlivňující psychický vývoj jedince se považují dědičnost neboli vrozené dispozice a prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá.

Prostředí stimuluje a modifikuje psychický vývoj ve všech sférách:

- makrosystému (široká společnost),
- exosystému (instituce a skupiny bez přímého kontaktu),
- mezosystému (vztahy a spojení mezi jednotlivými mikrosystémy),
- mikrosystému.

Součástí mikrosystému jsou malé sociální skupiny, z nichž nejvýznamnější pro dítě je rodina (Vágnerová, 2012).

1.2.1 Psychosociální vývoj jedince

Obdobím psychosociálního vývoje osobnosti se podrobněji zabýval Erik H. Erikson. Vycházel z psychoanalytického učení s důrazem na vliv sociokulturních faktorů. Psychický vývoj rozčlenil do osmi stádií. Podle Eriksona je psychický vývoj jedince závislý na sociálních vztazích vytvářených v různých obdobích života. V každém období musí jedinec čelit problémům a řešit úkoly dané společností a úspěšné zvládnutí ho posouvá dál.

V opačném případě dochází ke stagnaci (in Vágnerová, 2012).

Vývojové fáze od 0 do 6 let:

Věk	Fáze	Úkol	Zvládnutí úkolu
0 – 1 rok novorozenecký věk kojenecký věk	receptivní	základní důvěra proti nedůvěře	dosažení důvěry pro svět, žádoucí vlastnosti a chování, sociální vstřícnost
1 – 3 roky batolecí věk	autonomie emancipace	autonomie proti studu a pochybám	dosažení důvěry v sebe sama
3 - 6 let předškolní věk	iniciativy	základy svědomí proti pocitu viny	hodnota vlastních projevů

V průběhu předškolních let se děti vývojově velmi posunou a od základního sebeovládání se již dokáží samostatně prosazovat, iniciovat a provádět různé činnosti. Potřebují k tomu velkou podporu okolí, aby neměly pocit nedostatečnosti. Psychosociální vývoj by u dětí měl rozvíjet prosociální chování, ale musí být u dětí uspokojeny základní potřeby jistoty a bezpečí, rozvíjeny kognitivní kompetence, umožněno sociální učení formou nápodoby a identifikace a umožněno překonávat agresivní chování. Psychosociální vývoj bývá označován jako proces socializace (Vágnerová, 2012).

1.2.2 Socializace

Socializace je proces, jímž se jedinec, tedy dítě, stává členem určité skupiny. Probíhá prostřednictvím nápodoby a identifikace.

Dá se říci, že jde o vrůstání dítěte do určitého prostředí tak, aby v něm obstálo a mohlo se začlenit do života. Sociální přizpůsobení, neboli adjustace, je jeden z hlavních úkolů socializace. Adjustace umožňuje přijímání životních rolí tak, jak jsou v životě nastaveny. Socializace probíhá skrze sociální interakci, pro kterou je důležitá vztahová vazba umožňující emocionální stimulaci dítěte.

Socializace začínají v rodině, do které se dítě narodí, nazýváme ji primární socializací a v souvislosti s ní mluvíme o rodinné výchově. S výchovou se pojí sociální učení a zrání (Nakonečný, 2011).

Socializačními činiteli jsou již zmíněné vrozené předpoklady a vliv prostředí ve vzájemné interakci.

Socializace probíhá na třech úrovních:

- 1) kognitivní – v rovině poznatků,
- 2) emotivní – v rovině citové,
- 3) konativní – v rovině chování a jednání (Nakonečný, 2011).

Socializace jedince má mnoho forem a rodinu můžeme zařadit do intencionálního typu socializace. Intencionální socializační působení se projevuje buď represivně, s převládajícím využíváním odměn a trestů s důrazem na disciplínu, nebo jako participační působení zdůrazňující aktivitu, interakci, dialog, podporu a rozvoj (Šulová, 2004).

Na primární socializaci navazuje a dále se s ní prolíná sekundární socializace.

1.2.2.1 Primární socializace

Za základní úkoly primární socializace lze považovat:

- osvojení základních kulturních návyků (chování, sebeobsluha, hygiena);
- osvojení mluvené řeči umožňující dokonalejší komunikaci, ale i vývoj myšlení;
- orientaci v elementárních hodnotách dané kultury (pojetí pravdivého a nepravdivého, slušného a neslušného, morálního a amorálního atd.);
- převzetí a uskutečňování role svého pohlaví a věku podle obvyklých standardů;
- určitou, věku přiměřenou míru sebeovládání a chování v souladu s požadavky rodičů (Nakonečný, 2011).

Primární socializace je spjatá s rodinou a s jejími členy. Pro dítě je nejdůležitější prvotní pevná vazba na nejbližší osobu (attachment – připoutání se). Nejčastěji bývá nejbližší osobou matka. Skrze tuto pevnou vazbu dochází u dítěte k identifikaci s matkou, uspokojuje se tím jeho potřeba lásky a bezpečí a buduje si emoční stabilitu a jistotu, která je potom předpokladem pro zvládnutí dalších životních situací a krizí. Dítě vysílá signály pro uspokojení svých potřeb a pečující osoba musí být na dítě správně napojena, aby signálům dobře porozuměla. Poté přichází navázání vztahu s otcem a sourozenci, s ostatním příbuzenstvem a nakonec se dítě učí navazovat vztahy i mimo rodinu.

1.2.2.2 Sociální učení a zrání

Proces primární socializace, čili rodinné výchovy probíhá jako sociální učení. Dítě získává zkušenosti v sociálních situacích.

Rozlišujeme tři druhy sociálního učení, důležité v procesu primární socializace, které jsou určující pro psychosociální vývoj jedince:

identifikace – ztotožnění,

internalizace (nebo interiorizace) – zvnitřnění,

imitace – napodobování (Nakonečný, 2011).

Učení je do určité míry limitované zráním, které vytváří hranici pokroku. Sociální zrání je zákonitá posloupnost vývojových změn neboli takzvané přebírání rolí (norem, hodnot) odpovídající věku, předjímání rolí budoucích (hra, studium, plánování) a zapomínání rolí, které již nejsou funkční. Zrání ovlivňuje předpoklady k rozvoji psychických procesů a určuje jejich posloupnost v jednotlivých vývojových fázích. Vnitřní připravenost k učení záleží na stupni zrání, zda je dítě připravené na dané činnosti. Učení může stimulovat procesy zrání a může to být i opačně.

Učení je proces, který se projevuje změnou psychických procesů a vlastností na základě zkušenosti. Jedinci dostávají určité podněty a působí na ně sociální prostředí. Výsledkem učení mohou být specifické či obecné zkušenosti. Specifické zkušenosti jsou cenné, protože si k nim jedinec došel sám, obecné zkušenosti jsou zprostředkované. Výsledky učení nemají trvalý charakter, mohou být ovlivňovány novými zkušenostmi. Výsledky zrání jsou trvalé (Vágnerová, 2012).

2 RODINA JAKO NEJSTARŠÍ SPOLEČENSKÁ INSTITUCE

„Rodina je nejvýznamnější sociální skupina, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj jedince. Všichni členové rodiny jsou ve vzájemné interakci, vzájemně se ovlivňují a přizpůsobují“ (Vágnerová, 2012, str. 17).

„Rodina je zajiště nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život“ (Matějček, 1994, str.15).

„Rodina je základní sociální skupinou, je spojena výlučností svých vztahů, soužitím, sdílením přítomnosti, společnými aktivitami, ale i očekáváním a plánováním společné budoucnosti“ (Matějček, Dytrych, 2002).

„Rodina jako celek, rodinné hnízdo, má být oázou ve světě. Domov má být pro dítě nástupním prostorem ke všem velkým výbojům“ (Říčan,2013, str. 60).

2.1 Význam rodiny

Nejjednodušeji můžeme rodinu popsat jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželstvím, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života. Rodina jako nejstarší společenská instituce je místem primární socializace a funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Je to nesmírně důležité společenství, jehož hlavním posláním je poskytovat svým členům péči a ochranu.

Rodina je na počátku, ovlivňuje vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích a může uspokojovat základní fyziologické a psychické potřeby dítěte. Rodinné prostředí by mělo být stálé, vřelé, citově příznivé a přijímající. Reprezentuje pro dítě mezilidské vztahy.

Dítě by se mělo v rodině cítit dobře, bezpečně a uspokojit svou touhu po životní jistotě. Tím si buduje svou sebejistotu a sebevědomí (Matějček, 1994).

Rodina je prostor, plný pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti a vzájemnosti. V psychologii se pro toto propojení používá termín mutualita – vzájemnost (Říčan, 2013).

V rodinném životě dochází k uspokojování základních psychických potřeb dítěte.

Matějček (1994) definoval pět základních duševních potřeb dítěte, které by rodina měla uspokojit:

- potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí – aktivovat centrálně nervový systém;
- potřeba smysluplného světa – v podnětech musí být řád a smysl;
- potřeba životní jistoty – s jistotou v zádech děti poznávají snáze své okolí;
- potřeba vlastní společenské hodnoty – být přijímán, uznáván, mít vlastní identitu;
- potřeba otevřené budoucnosti – životní perspektiva.

Matějček (1994) dále mluví o rodinné vzájemnosti, kdy dochází k vzájemnému uspokojování potřeb. Děti otevírají rodičům budoucnost, rodiče si mohou skrze děti uvědomovat svou hodnotu, protože je děti potřebují. Nejlepší vklad, který rodina může dítěti dát, je pocit životní jistoty. Nejdůležitější je citová vazba matka, dítě a otec. Dítě vnímá vůni a hlas matky a utváří si obraz domova.

Matějček nazývá domov přístavem, kam se děti mohou vracet z dobrodružných výprav po světě a kde najdou své lidi. Pokud dítě zažije šťastný domov, může tuto zkušenost předávat dál na další generaci. Rodina je domov a domov je tam, kde máme rodinu.

Mertin (2011) se zabývá otázkami, co přinášejí rodiče dětem a co potřebují děti od rodičů. Děti přinášejí dospělým mnoho kladných i záporných emocí. Nabízejí jim velmi intenzivní vztah.

Někdy mají rodiče na děti přílišné požadavky, očekávají od nich více, než jim děti dokáží nabídnout. Vidí úspěch dítěte jako svoji prestiž a snaží se skrze dítě napravit své nedostatky. Rodiče nerespektují přání dětí, ale prosazují svá přání.

Děti potřebují od rodičů lásku, strávit s nimi co nejvíce času při společných činnostech a zažívat s rodiči každodenní radosti i starosti. Potřebují naplňovat všechny fyziologické i psychologické potřeby.

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam a rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální. V souvislosti s rodinou se objevil nový pojem „zdravá rodina“.

Za zdravou je považována rodina soudržná, respektující však autonomii každého jednotlivce.

Zdravá rodina umožňuje samostatnost, osobní zodpovědnost, nezávislost v myšlení a hodnocení. Zároveň ale poskytuje pocit emoční blízkosti, sounáležitosti a vzájemnosti. Důležitá je rodinná adaptabilita a schopnost kreativně řešit vzniklé situace, které přináší život. Umět na ně reagovat adekvátně a měnit tak rodinnou strukturu, vztahy rolí a pravidel. Kromě tvořivosti se v tomto smyslu jeví jako velmi důležité vyjadřování podpory, zájmu a zaujetí při společných rozhovorech či činnostech. Vedle adaptability a tvořivosti je důležitá též stabilita systému (Šulová, 2004).

2.2 Rodina jako systém

Sobotková (2001) v systémovém pojetí nahlíží na rodinu jako na složitý celek, u kterého by ale neměli být přehlíženi jednotliví členové, ani vlivy širšího sociálního okolí. V systémovém pojetí vidí především myšlenkový nástroj k uchopení skutečnosti. Zamýšlí se nad otázkou, jak mnoho změn dokáže rodinný systém tolerovat, aniž by se rozpadl. V souvislosti s tím se pojí:

- morfostáze (schopnost systému zůstat stabilní v kontextu změn),
- morfogeneze (schopnost měnit se a vyvíjet i při zachování relativní stálosti).

Rodinné systémy jsou výsledkem souhry mezi morfogenetickými a morfostatickými silami a za jejich podstatu jsou považovány rodinné interakce. Každý rodinný systém tvoří několik subsystémů:

- manželský (partnerský) subsystém – základní a nejpodstatnější;
- subsystém rodič – dítě – vzniká okamžikem těhotenství;
- sourozenecký subsystém – učí dítě spolupráci, soutěžení, vzájemnosti, kompromisům.

Jednotlivé subsystémy rozdělují pomyslné hranice, jež musí být pevné, ale flexibilní. Vnější hranice chrání integritu rodiny a vnitřní oddělují jednotlivé subsystémy (Sobotková, 2001).

„Systém nepoznáme jeho rozložením na jednotlivé části, protože obsahuje něco navíc, něco unikátního, co je produktem vnitřní strukturální a funkční integrace jeho částí do jednotného celku. Rodinný systém se společně rozkládá v prostoru a čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu. Systémové myšlení tedy pojímá rodinu nejen v kontextu prostorovém, ale i v kontextu časovém“ (Sobotková, 2001, str.23).

2.3 Funkce rodiny

V obecné rovině rodina plní dvě zásadní funkce a to funkci socializační a edukační. Rodina určitým způsobem stimuluje všechny její členy ve všech oblastech. Ovlivňuje způsob komunikace a jazykové dovednosti. Předurčuje hierarchii hodnot a transformuje obsah rolí, myšlení a způsob řešení problémů. Dítě vnímá svět tak, jak to vidí ve své rodině. Dále rodina na dítě působí individuálně specificky – pozitivní citovou výchovou, která by měla akceptovat dětské zvláštnosti a měla by mít zpětnou vazbu odrážející se na úrovni psychického vývoje.

Základní funkce rodiny jsou:

- biologicko – reprodukční funkce,
- sociálně – ekonomická funkce,
- socializační a výchovná funkce,
- emocionální funkce rodiny,
- ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce,
- rekreační a relaxační funkce.

Podle funkčnosti můžeme rodinu rozdělit na :

- funkční, kdy všechny své funkce plní,
- dysfunkční, která plní vše pouze částečně,
- afunkční, která své funkce neplní vůbec,
- problémovou (Kraus, 2008).

Dříve rodina fungovala jako sociální a zdravotní pojištění a důchodový systém. Děti byly vedené k tomu, že se ve stáří postarají o své rodiče (Říčan, 2013).

Helus (2015) uvádí deset základních funkcí rodiny:

1. Rodina uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích jeho života.
2. Rodina uspokojuje velice závažnou potřebu organické příslušnosti dítěte.
3. Rodina skýtá dítěti již od nejútlejšího věku akční prostor, tzn. prostor pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými.
4. Rodina pozvolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení.
5. Rodina výrazně určuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako chlapce/dívky.
6. Rodina skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady.

7. Rodina v dětství zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého.
8. Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, různého založení, různého postavení.
9. Prostřednictvím rodičů, prarodičů, starších sourozenců, příbuzných a přátel rodina navozuje v dítěti představu o širším okolí, o společnosti a světě.
10. Rodina je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré, trpělivé a empatické vyslechnutí, radu a pomoc: je útočištěm v situacích životní bezradnosti.

2.4 Charakteristické znaky současné rodiny

Šulová (2004) hovoří o dnešní rodině jako o rodině nukleární, která se skládá z rodičů a dětí. Rozšířené rodiny, obohacené o prarodiče a ostatní příbuzné, podle ní dnes žijí v pospolitosti jen výjimečně. Rodina se tak vymezuje pouze na dvě generace.

Zamýšlí se nad následkem zvyšujícího se životního tempa, kdy na sebe jednotliví členové rodiny mají stále méně času a může tím docházet k omezování bezprostředních kontaktů. Odsouvání rodičovství na pozdější dobu a neuzavírání manželství může podle Šulové za snižující se stabilitu rodiny, menší trvalost vztahů a časté rozchody.

Maříková (2000) uvádí, že zaměstnanost ženám vtiskla vlastní identitu, která nabourává tradiční schéma rozdělení rolí – otec jako živitel a matka v domácnosti.

„Současná rodina je někde napůl cesty k nové organizaci genderových rolí v rodině. Muž a žena jsou potencionálně nositeli individuálních vlastních zájmů a strategií“ (Maříková, 2000, str. 98).

Maříková (2000) považuje rovnocenné dvoukariérové manželství za mýtus. Přestože dnešní společnost nevnímá tak striktně rozdělení rolí v rodině, individuální zájmy žen jsou realizovány stále ještě s ohledem na rodinné role ženy. Své zájmy žena podřizuje ve prospěch partnera a dětí. I když žena pracuje, musí zvládnout většinu domácích prací a péči o děti. Společným jmenovatelem možné disharmonie, dysfunkčnosti a časté rozvodovosti dvoukariérových manželství jsou chronický nedostatek času a neustálé napětí mezi rodinnou a profesní rolí.

„Stále přetrvává stereotyp, že pracující žena nemůže být dobrou matkou a že práce na plný úvazek není slučitelná s dobře fungující rodinou“ (Maříková, 2000, str.102).

Helus (2015) vystihuje současnou rodinu několika pojmy. Dnešní rodina je:

- nukleární,
- manželská,
- dvougenerační,
- intimně vztahová,
- s prvky privátní individualizace.

Za problémy současné rodiny považuje:

- nárůst rozvodů,
- uzavírání následných manželství,
- oslabení tradičních rodinných svazků,
- neidentifikaci s prarodiči.

Dalším znakem dnešní rodiny je otevřenost vůči svému sociálnímu okolí, kdy známí a přátelé získávají v rodinách důležitější postavení.

Pokles porodnosti, sňatkovosti, více rozvodů někteří badatelé označují za krizi rodiny. Stále více dětí vyrůstá pouze s jedním rodičem nebo s nesezdaným párem. Přibývá párů, které nechtějí mít děti (Helus, 2015).

Možný (2002) se zamýšlí nad vysokým nárůstem rozvodů a hlavní příčiny vidí ve změně socioekonomického statusu a v neochotě manželů dělat kompromisy, kdy rozvod je pro ně prvním řešením. Během života vstoupí do manželství hned několikrát.

Prekopová (2014) nazývá současnost přetechnizovanou dobou plnou rozvodů a rozchodů a častým potíráním rodinného života a smutně konstatuje, že v dnešních rodinách chybí umění vzájemného sdílení. Členové rodiny se více dívají na elektronické obrazovky než sobě do očí a nemají čas jeden na druhého. Děti utíkají mimo realitu do světa fantazie, která jim nahrazuje chybějící lásku.

Říčan (2013) považuje za největším nedostatek dnešního rodinného života pseudomutualitu, čili předstírání vzájemnosti a pravdivosti.

2.4.1 Přístup k rodičovství

Mertin (2011) zkoumal, v čem se mění výchovné přístupy k dětem v posledních desetiletích. Hlavní změnu vidí v přístupu k rodičovství. Rodiče nacházejí uplatnění i mimo rodinu, výchova dětí pro ně není jediným smyslem života. Rodiče bývají starší a v rodinách žije méně dětí. Prarodiče žijí svým vlastním životem, většinou ještě pracují a na výchově se podílejí minimálně.

Sobotková (2001) souhlasí s výše uvedenými skutečnostmi, že ze sociodemografických hledisek se zvyšuje vzdělanost a zaměstnanost žen, roste rozmanitost forem rodinného života a funguje kontrola porodnosti.

Dále uvádí oběti rodičovství:

- zpomalení kariérního postupu matky,
- finanční znevýhodnění,
- omezení osobní svobody,
- dopad na manželský vztah.

Také uvádí přínosy rodičovství:

- rozvoj vztahů,
- osobní naplnění,
- pokračování rodu,
- rodičovství je výzva a známkou dospělosti.

Dle Heluse (2015) znamená rodičovství: zásah do kariéry, zásah do navykklého způsobu života, zásah do osobní ekonomiky, obava o partnera, zda obstojí jako otec, a obava, co z dítěte bude. Rodiče si mohou klást otázku, zda mohu přivést dítě do tohoto světa.

V opačném případě má rodičovství hlubší význam, dává šanci vzájemného sblížení a možnost vydat ze sebe to nejlepší.

3 RODIČE JAKO VYCHOVATELÉ

„Jedním z podstatných znaků rodinné výchovy je trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči“ (Matějček, 1994, str. 29).

„Síla rodinné výchovy spočívá v citových vztazích, v tom, že jeden druhého máme rádi“ (Matějček, 1994, str. 46).

„V rodině se chováme otevřeněji, přirozeněji, upřímněji než kdekoliv jinde. Rodiče nehrají žádnou výchovatskou roli – oni prostě svou životní roli žijí, spočívají v ní celou svou osobností“ (Matějček, 1994, str. 35).

3.1 Rodičovské role

„Rodičovská role je jedna z nejdůležitějších, kterou v životě naplňujeme. Je nám přisouzena na celý život. Něčím dítětem zůstaneme také celý život“ (Jungwirthová, 2009, str. 8).

Jakou rodinou výchovu děti prožijí, co se v rodině naučí, jak je ovlivní a co jim předá do budoucna, ovlivní budoucí rodičovské role.

Důležitou roli hraje ve výchově v rodině rodičovská dvojice – matka a otec.

Matějček (1986) uvádí, že oba rodiče poskytují svému dítěti v průběhu společných činností ničím nezastupitelný komplementární model chování dvou pohlavních pólů zastoupených v přírodě.

Rodičovské chování otce a matky bývá rozdílné, ale vzájemně se doplňují. Matka s dětmi tráví více času, ale spíše se jedná o každodenní činnosti. Vztah s ní představuje pro dítě zdroj jistoty a bezpečí a matka je pro něho pečující a ochraňující osoba. Přítomnost otce je pro dítě vzácnější a otec se stává průvodcem vnějším světem (Matějček, 1986).

„Říká se, že matka zasvěcuje dítě do blízkých lidských vztahů a otec do fungování vztahů a dění ve světě“ (Kořátková, 2014, str. 31).

Je třeba, aby dítě vnímalo své rodiče v každodenních situacích, slyšelo, jak si spolu povídají, jak si vyměňují názory a jak se usmířují. Tím si dítě začíná uvědomovat také svoji vlastní pohlavní příslušnost a její specifika. Role otce v rodině je zcela svébytná, specifická a s rolí matky komplementární. Otec je jakýmsi „mostem, který vede do společnosti“. Kontakt dítěte s otcem je pro dítě náročnější a je tak připravováno na zvýšené nároky mimo rodinu (Matějček, 1986).

Mertin (2011) vidí v tradičním rozdělení ženských a mužských rolí přežitý sociální stereotyp. Muž má stejné výchovné předpoklady jako žena a může vykonávat stejné domácí práce a nijak to neohroží jeho mužství, ba právě naopak. Tím, že si rodiče navzájem pomáhají, podporují se, respektují se a váží si jeden druhého, předávají dětem to nejcennější, co mohou.

Rodiče jsou za své děti odpovědné a otvírají jim bránu do světa. V ideálním případě jim zprostředkovávají pocit bezpečí, nasměrovávají je ke kladným hodnotám, učí je respektovat své okolí a svět. Prohlubují v nich pozitivní vlastnosti jako ohleduplnost, ochotu pomoci a spolupracovat, ale i sebedůvěru a schopnost se prosadit. Rodiče jsou stále na prvním místě v rodině a pro dítě jsou vzorem. Ke konfliktům dochází, když dítě v rodině zaujme prvenství a tyranizuje své rodiče. Rodiče mohou dávat špatný příklad či dítě nutí zastupovat v rodině chybějícího partnera (Prekopová, 2014).

Rodičovské funkce:

- rodiče jako model určité role přispívají k naplnění potřeby smysluplného učení;
- rodiče jsou vzorem nějakého způsobu chování;
- rodiče jsou zdrojem emoční opory;
- rodiče ovlivňují uspokojování potřeby seberealizace;
- rodiče slouží jako model pro budoucnost.

Role matky pro dítě představuje:

- symbiotickou vazbu,
- zabezpečení tělesných a psychických potřeb,
- pečující a ochranné sklony,
- zdroj jistoty a bezpečí.

Role otce pro dítě představuje:

- rozvoj genderové identity,
- odpoutání se z těsné vazby na matku,
- větší autoritu,
- oporu v získávání nových poznatků a zkušeností,
- průvodce vnějším světem (Vágnerová, 2012).

3.2 Rodičovské postoje

„Rodičovské postoje se připravují celým předchozím životem. Děti, které prožily pěkné dětství a měly pěkný domov, s větší pravděpodobností vytvoří pěkný domov svým dětem“ (Matějček, 1994, str. 10).

Rodičovské postoje ovlivňují způsob, jak se rodiče chovají k dítěti. Vyvíjejí se už před narozením, jak se rodiče na miminko těší a jaká mají očekávání. Po narození se dále mění, podle toho, jak dítě roste a jak se mění jeho potřeby. Základy těchto postojů si budoucí rodiče nesou už ze svého dětství. Rodičovské postoje mají dlouhý vývoj a ovlivňují je zkušenosti s vlastními rodiči.

Na konkrétní podobě rodičovských postojů se podílí celková osobnost jedince, jeho dosavadní vyspělost a připravenost, vývojový stupeň a životní podmínky, ve kterých se právě nachází. Každý jedinec (rodič) má rozdílné psychické potřeby a jiné přístupy k jejich naplňování. Každý rodič je jiný a do výchovy si přináší svůj vlastní osobitý styl.

„Téměř všichni rodiče se snaží předat svým dětem své krásné zážitky z dětství a ne ty špatné. Jenže se to bohužel děje. Vlastní trauma si přinášíme sebou“ (Brisch, 2012, str. 60).

Rodičovské postoje mohou objasňovat budoucí volbu výchovných prostředků.

Čáp (1996) podle většiny autorů shrnuje tři postojové dimenze:

- 1) postoj kladný, láskyplný, akceptující *versus* záporný, hostilní, chladný až zavrhuje;
- 2) postoj poskytující dítěti autonomii, volnost, liberální postoj *versus* postoj kontrolující;
- 3) důslednost *versus* nedůslednost.

Ze základních postojů se vyvozuje styl výchovy.

3.3 Rodičovská výchova

„Neexistuje dokonalá výchova, neexistuje vztah, který by se vyvíjel bez třecích ploch. V procesu výchovy se cesty vynořují za pochodu a není to nikdy pochod rovnou za nose. Vyznačuje se odbočkami, slepými uličkami, zastávkami a návraty, a proto nelze cestu předem naplánovat. Probíhá-li výchova a vztah rodičů k dětem podle předem stanoveného plánu, končí často bojem o moc, chaosem a bezmocným mlčením uražených“ (Rogge, 2005, str. 10).

„Život v rodině je „to, co vychovává“ (Říčan, 2013 str. 62).

Rodičovskou výchovu ovlivňují podle Binarové (2000, str.35) tyto faktory:

- zážitky z dětství rodičů - vztahy v rodině, výchovné postoje rodičů, komunikace v rodině, sourozenecké konstelace, výchovné prostředky,
- vzdělání a inteligence rodičů,
- plánování a chtěnost dítěte,
- ekonomická úroveň,
- úplnost či neúplnost rodiny, pohlaví dítěte.

3.3.1 Způsob rodičovské výchovy

Způsobem výchovy nazýváme celkovou interakci a komunikaci dospělých (rodičů) s dítětem. Projevuje se volbou a způsobem užití výchovných prostředků, postupů a metod. To vše ovlivňuje chování dítěte a jeho chování zpětně ovlivňuje rodiče. Způsob výchovy ovlivňuje formování celé osobnosti dítěte. To podstatné ve výchově je emoční vztah rodiče k dítěti a způsob výchovného řízení (Čáp, 1996).

Manželé Tauschovi došli k teoretickému modelu stylu výchovy, který rozlišuje 5 dimenzí:

- 1) úcta, vřelost *versus* znevažování – chlad, tvrdost;
- 2) empatie *versus* chybějící empatie – nedostatek porozumění a vcítění;
- 3) kongruence, autentičnost *versus* neshoda vnějších projevů s vnitřním prožíváním – se skutečnými názory a emocemi;
- 4) podporující nondirektivní činnost *versus* absence nondirektivních činností;
- 5) dimenze řízení (in Čáp, 1996).

Dále Čáp (1996) zmiňuje dvoukomponentový model rodičovského zpevnování. Na jedné straně negativní zpevnování, kterému odpovídá první dimenze rodinné výchovy – přísnost, hojnost trestů, nátlak, pokárání – a na druhé straně pozitivní zpevnování, kterému odpovídá druhá dimenze rodinné výchovy – podpora, pochvala, pomoc. Toto zpevnování nazývá základní skutečností pro rozlišování způsobu výchovy v rodině.

- 1. dimenze rodinné výchovy - negativní zpevnování – přísnost, hojnost trestů, nátlak, pokárání*
- 2. dimenze rodinné výchovy – pozitivní zpevnování – podpora, pochvala, pomoc*

Čáp (1996) rozděluje způsoby výchovy na analyticko-syntetické a kognitivistické. Jako příklad analyticko-syntetického modelu popisuje tento model způsobu výchovy založený na čtyřech komponentech výchovy a jejich kombinací. Projevy rodičů ve vztahu k dětem uspořádal do čtyř skupin:

- komponent kladný,
- komponent záporný,
- komponent požadavků,
- komponent volnosti.

Modely výchovy založil na jejich kombinaci.

Způsob výchovy v rodině také vyjadřuje model dvanácti či devíti polí, kde proti sobě řadí sílu emočního vztahu k dítěti a sílu výchovného řízení.

Autor dále uvádí, že kognitivistické modely zdůrazňují specifika člověka, jeho myšlení a řešení problémů. Na člověka nahlíží jako na ucelenou a rozvinutou osobnost s motivací, charakterem a intelektem na určitém stupni. Kognitivistické modely vycházejí z humanistické koncepce, která se zakládá na poznatku o klíčovém významu emočního vztahu k dítěti. Humanistickou koncepci vývoje dítěte a jeho výchovy u nás formuloval Jan Ámos Komenský. Dítě považoval za nejdražší dar a klenot, přikládal mu vysokou hodnotu a prokazoval mu náležitou úctu. Ve výchově viděl nápravu, která se má zaměřovat na budoucí vývoj a nepoukazovat na nedostatky.

Jaký způsob výchovy rodiče používají, předurčuje životní styl, který si dítě během života osvojí. Alfred Adler rozděluje čtyři typy životních stylů a to, panovačný styl, ziskový styl, vyhýbající se styl a sociálně užitečný styl, který se jako jediný zajímá o druhé lidi

a společnost. V základním rozdělení se dnes rozlišují tři výchovné styly nazývané autoritativní, liberální a demokratický (in Čapek, Čapková, 2010).

Autoritativní výchova převažovala v dřívějších letech. Rodiče zde vystupují jako vládci a děti musí striktně dodržovat pravidla a řád. Výjimečné nejsou ani fyzické a psychické tresty. Taková výchova má za následek nesebevědomé a málo iniciativní dítě.

Úskalí liberální výchovy spočívá v bezbřehé volnosti, ve které se dítě ztrácí a neřízeně pluje. Tak jako každá loď potřebuje kormidelníka, tak i dítě potřebuje nějak nasměrovat a vést. Můžeme mluvit i o hranicích, které dětem rodiče musí nastolit.

Demokratický styl výchovy se dnes jeví jako správný. Tato výchova je založena na důvěře, vzájemném respektu a povzbuzování a rodiče přijímají dítě takové, jaké je. Rodiče s dítětem hovoří jako s rovnocenným partnerem. Pokud je dítě v rodině respektováno, dokáže respektovat i ostatní členy rodiny i lidi mimo rodinu (Čapek, Čapková, 2010).

*„Demokratická výchova pomáhá dítěti, aby bylo nezávislé a vážilo si samo sebe i druhých“
(Čapek, Čapková, 2010, str. 17).*

Můžeme se setkat i s příliš ochranářským způsobem výchovy, kdy je dítěti znemožněno se plně smyslově rozvíjet a poznávat okolní svět. Ustaraný rodič raději dítě nikam nepustí a nic mu nedovolí.

Rogge (2015) přirovnává rodiče k helikoptěře, která neustále krouží kolem dětí a nenechá je nadechnout a v opačném extrémním případě hovoří o rodičích, kteří sklouznou k blahobytnému zanedbávání. Děti potřebují cítit, že jsou rodičem přijímány, i když se jejich názory různí.

Jungwirthová (2009) proti sobě řadí autoritativní a slabou výchovu. Autoritativní výchova s láskou je pro dítě přínosnější než slabá výchova, ve které se rodiče dětem podřizují. Rodič není schopen vytyčit hranice chování a dítě to samo neudělá. Pro rodiče je snadnější přijmout nálepku nezvladatelného dítěte, než se prosadit jako autorita. Liberální výchova, ve které fungují mantinely chování a kdy rodiče vědí, co a proč dělají, je velmi náročná. Ve všech stylech výchovy je důležitá důslednost, ale v mezích. Striktní až vojenské dodržování může dětem ublížit.

Matějček (1994) upozorňuje, že v rodinné výchově nesmí chybět upřímnost a její síla by měla pramenit z citových a láskyplných vztahů. Rodiče i děti by měli vědět, že se mají navzájem rádi.

Naopak Adler (1999) ve vzdělávání dětí vidí touhu rodičů pro uspokojení své vlastní ctižádosti a ne pro dětskou potřebu užitečnosti.

Rodiče i děti se vychovávají navzájem, ale rodiče přibírají ještě právní rozměr. Děti by rodiče měly vidět jako někoho, kdo má odvalu se prosadit a v důležitých okamžicích správně rozhodnout. Koalice rodič-dítě by se měla vytvářet na bázi vzájemného respektu a úcty (Říčan, 2013).

Čím více svobody rodiče dítěti nadělí, tím větší kus zodpovědnosti by po něm měli žádat. Jakmile dítě o sobě začne samo rozhodovat, musí přijmout i svou vlastní zodpovědnost. Rodiče by se neměli bát přiznat své chyby, protože přiznání je dokladem vnitřní síly a sebejistoty, kterou dětem chtějí předat (Jungwirthová, 2009).

„Pouze když budete brát sami sebe takové, jací jste, se všemi svými roztomilými nedostatky, budete moci brát i svoje děti takové, jaké jsou. Rodiče musí důvěřovat svým schopnostem“
(Rogge, Bartram, 2015 str. 14).

Jaké nejvhodnější výchovné postupy rodiče pro své dítě zvolí, záleží samozřejmě na nich. Měli by se snažit sladit vlastní výchovné očekávání s výchovnými způsoby, které právě prožívají. Výchova plná volnosti ale i respektu prodchnutá rodičovskou autoritou a rozumným řádem představuje pro dítě tu nejlepší variantu, ale rodiče by měli vědět, co od dětí očekávají (Mertin, 2011).

Nezáleží na tom, jak budeme výchovu nazývat a do jaké kategorie bude patřit. V první řadě musíme vychovávat s láskou, úctou a empatií a brát velký ohled na dětské prožívání. Mnoho věcí nám dospělým již připadá nepodstatných, ale v dětských očích mají tyto „malichernosti“ nebývalý význam. Jako rodiče si ale také musíme udržet respekt a autoritu a dětem vytyčit přesné hranice. V tomto prostoru jim nenechat volné pole působnosti.

Za nejefektivnější způsob výchovy považují demokratickou výchovu, která v sobě slučuje ve správném poměru střípky z ostatních výchovných stylů a komplexně zahrnuje vše potřebné jako je respekt, důvěra, partnerský vztah, láska, volnost, úcta k autoritám i kázeň.

V souvislosti s výchovou v rodině se dnes hovoří o pevné či bezpečné vazbě, která by měla předcházet celému výchovnému procesu.

3.3.1.1 Bezpečná výchova založená na pevné vazbě

Brisch (2012) hovoří o takzvané bezpečné výchově, která je založena na bezpečné vazbě. Bezpečná vazba tvoří stabilní základ osobnosti a dělí se na dva druhy:

- bonding - vztah rodičů k dětem,
- attachment - vazba dítěte na osobu blízkou, převážně matku.

Jakmile se u dětí aktivuje potřeba vazby, zhoršuje se jejich pozornost a soustředěnost. Nemohou plně fungovat a soustředit se na své okolí a probíhající činnosti. Pociťují v sobě strach pramenící z chybějící bezpečné vazby. Všechno jejich úsilí směřuje ke hledání osoby, která by jejich potřebu naplnila. V každém novém prostředí se dítě nejprve musí zakořenit bezpečnou vazbou a teprve potom se může realizovat. Pro učení a vzdělávání představuje bezpečná vazba nezbytný předcházející krok.

Brisch uvádí, že pro vytvoření bezpečné vazby je podstatné: vcítění, verbální komunikace, oční kontakt, doteky a absence stresových faktorů.

Existence bezpečné vazby vytvoří základ pro zdravý rozvoj dítěte a obrannou zeď před vnějšími vlivy. Tvoří potenciál pro rozvoj vzájemné empatie.

Brisch upozorňuje, že nejistá vazba znamená pro dítě životní hendikep. Děti nejsou tak odolné vůči psychické zátěži, nedůvěřují si, bojí se nových věcí, necítí se dobře ve skupině a mohou být agresivní.

„Bezpečná vazba je pro přežití stejně důležitá jako vzduch a potrava, má přednost před vzděláním a je základní potřebou, která pozitivně ovlivňuje fyzický, emocionální, intelektuální a sociální vývoj dítěte“ (Brisch, 2012, str.23, 29, 61).

Prekopová (2015) uvádí při vytváření pevné vazby schéma dvou fází osobnosti. Symbióza s matkou začíná při narození a poté následuje orální fáze, která trvá do 1 – 1,5 roku. Během orální fáze se upevňuje vazba, pocit bezpečí a dítě začíná odporovat. Anální fáze během 2 - 3 roku je obdobím hledání vlastního já, upevňování své vůle, odpoutáváním se od rodičů a začátku vzdoru. Pokud je narušena symbióza, může u dítěte nastat regrese. Rodiče musí

dítěti vrátit pocit bezpečí.

„Člověk se nemůže odpoutat, pokud předtím nebyl svázán. A nemůže se prosadit, pokud nemá jistotu, že se může vrátit zpátky do hnízda“ (Prekopová, 2015, str.79).

Prekopová (2014) vidí příčinu dnešních neklidných, hyperaktivních dětí právě v chybějící pevné vazbě a v nedostatku duševního klidu. Dále upozorňuje, že dnešní rodiče v dětství nezažili pevnou vazbu, byli velmi brzy odkládáni do výchovných zařízení a tedy nemohou umět dát pevnou vazbu dítěti.

3.3.2 Rodičovské výchovné prostředky a metody

Výchovné prostředky a metody jsou jedním z činitelů výchovného procesu zprostředkovávající působení rodiče na děti. Výchovné prostředky a metody působí na děti buď přímo a záměrně, nebo nepřímo, bezděčně a směřují k určitému výchovnému cíli. Skrze ně dochází k regulování chování a jednání dětí. Při uplatňování určitých metod by rodiče měli přihlížet k věku dítěte a k jeho individuálním zvláštěnostem.

Mezi výchovné metody se mohou počítat:

- metoda požadavku – nejjednodušší zdůvodnění,
- metoda vysvětlování a přesvědčování – jde o slovní působení s logickým vyústěním a působení na citovou stránku,
- rada, prosba, rozkaz – záleží na způsobu podání,
- metoda cvičení a navykání – systematické opakování a dodržování zásad,
- metoda osobního příkladu – rodiče jsou příkladem pro své děti,
- metoda povzbuzování a pochvaly – rodiče mají pozitivní náhled na dítě,
- metoda napomínání – rodiče vidí nedostatky,
- metoda kontroly a hodnocení – odměny a tresty (Čáp, 1996).

3.3.2.1 Metody odměn a trestů

„Skutečnou odměnou je jen to, čehosi dítě samo cení“ (Říčan, 2013, str.27).

„Trest je až poslední, nouzový výchovný prostředek“ (Říčan, 2013, str. 30).

Odměna posiluje kladné chování. Odměny rozdělujeme na slovní (pochvala, uznání), sociální (pohlazení, úsměv, obejmutí) a věcné.

Trest přichází při porušení pravidel a také ho můžeme rozdělit na sociální trest (výčitka, výhrůžka, nadávka, vyřazení, mračení), předmětný trest (zákaz toho, co má dítě rádo) a trest tělesný (Čáp, Mareš, 2007).

Odměna jako pochvala je jeden z nejúčinnějších nástrojů výchovy a jako pohlazení jde o přirozený projev radosti. Trest musí mít jasná pravidla, musí být srozumitelný, spravedlivý, přiměřený, správně načasovaný, vymezený, musí respektovat dítě a jeho vývoj a musí být pro dítě pochopitelný, logický – metoda logických důsledků (Říčan, 2013).

„Právo udeřit má pouze ruka milující. Prožitek provinění- trest- odpuštění posiluje kladný vztah a upevňuje svědomí“ (Říčan, 2013, str.37).

3.3.2.2 Rodiče určují hranice

Rogge (2005) považuje za nejúčinnější výchovnou metodu správně nastavené hranice. Hranice poskytují dětem jistotu, podporu a ochranu do života. Mají být orientované na dítě a poskytují mu prostor, v němž se cítí dobře. Pro stanovování hranic je důležitá srozumitelnost, otevřenost, uchopitelnost a jasnost. Hranice povzbuzují děti v činnostech a pomáhají mu se orientovat ve světě. Trest je spojen s důsledky za překročení hranice. Dítě důsledky zná už předem a ví, co ho čeká, když hranici překročí.

Přesně vymezené hranice mohou dětem v dnešním velmi uspěchaném světě, přeplněném podněty, poskytnout neměnný řád, pocit bezpečí a určité stálosti. Hranice by neměly děti omezovat a svazovat, ale měly by sloužit jako takové vnitřní vědomí, kam až mohou zajít. V rodině může být například pravidlo, že se nebude mluvit vulgárně, a pokud to dítě porušuje, přijde o jisté privilegia. Pokud si nebude uklízet hračky, tak o ně přijde a nebude si mít s čím hrát. Hranice vymezují soubor pravidel, které v rodině platí a korespondují s každodenními rituály.

3.3.2.3 Cesta k vnitřní motivaci

Říčan (2013) pojímá výchovu celistvě – výchova je život, výchova je láska, výchova je řád, výchova je cesta k vnitřní motivaci, výchova je komunikace. Ideálem výchovy je, když dítě dělá, co má, co je potřeba, samo od sebe, z vnitřní potřeby a ze své svobodné vůle. Musí k tomu mít vhodné podmínky, aby ho činnost těšila, zajímala a zároveň rozvíjela. Neméně důležitá jsou pravidla a povinnosti při budování návyků. Naslouchání a metakomunikace (co, se skrývá za komunikací) bývá ve výchově účinnější než mluvení.

Pokud dítě pomáhá ze své vlastní vůle, jen proto, aby někomu udělalo radost, a ne proto, že za pomoc něco očekává, je to pro rodiče nejkrásnější odměna. Vzbudit v dětech myšlenku, že se učí pro sebe, pro své vlastní dobro a že vzdělání rozšíří jeho obzory a pomůže mu stát se lepším člověkem, je ideálem každého rodiče. Způsob chování, který vychází zevnitř, je nejopravdovější a nejhodnotnější.

3.3.2.4 Jasná pravidla

Dítě musí mít jistotu, že se může spolehnout na jasná a jednotná sdělení obou rodičů, kteří musí pravidla také dodržovat. Není správné pouze chválit a trestat, ale děti si v procesu výchovy musí uvědomit, že trest je jen důsledkem jejich činů. Trest musí být jako logický důsledek chybného chování. Více než trestat, se musí chválit.

Dospělí se musí vyvarovat přenášení své zodpovědnosti na děti. Děti mají právo být dětmi a mohou se rozvíjet na vzoru svých rodičů a díky svým zkušenostem. S tímto empatickým a ohleduplným přístupem se podaří zvládat počínající konflikty láskyplným usmířením. Rodiče nesmí dětem odeprít lásku a měli by se vyvarovat tělesných trestů, kdy si navzájem nevidí do očí (Prekopová, 2014).

3.3.2.5 Svoboda a disciplína

Při výchově je důležitá nejprve disciplína a pak svoboda. Děti potřebují lásku a disciplínu, která ohraničuje rodinou výchovu. Disciplína je dobrovolné dodržování předepsaných pravidel chování a pořádku, kterému se máme podřídít (Rogge, 2005).

Montessori pedagogika vidí disciplínu jako způsob vnitřní kázně. Dítě cítí zodpovědnost za své činy. Disciplína se pojí se slovy jako sebekontrola, vnitřní motivace, vlastní volba úkolů, vlastní řízení, zodpovědnost a cesta k nezávislosti.

Svoboda podle Marie Montessori znamená svobodu dělat to, co je správné. Ke skutečné svobodě je zapotřebí sebekázeň a respekt k pravidlům (internetový zdroj 3).

3.4 Specifika výchovy ve vícečetných rodinách

„Máme-li více dětí, víme, že každé z nich je jiné. Stejní rodiče, stejný přístup, stejná společnost, stejná doba, přesto každé dítě potřebuje něco trochu jiného“ (Jungwithová, 2009, str. 9).

Každé dítě má potřebu někam patřit, tím si utváří svou vlastní identitu. Početné rodiny jsou skutečně skupiny, kde to „vře“, kde se každý učí své roli a uplatní se. Dvě z charakteristik početné rodiny jsou mobilita vztahů a jejich rychlý vývoj. Nová narození více či méně kladou otazník ke dřívějším vztahům, protože mobilizují vnímavost každého k proměnlivým stupňům a spouštějí reakce. Je pravdou, že dynamický kolektivní život v těchto rodinách nutí jejich členy k neustálé socializaci, tlačí je, aby se zřekli nehybnosti a úzkého rámce osobních jistot. Takový život napomáhá sociálnímu zrání (Šulová, 2003).

V systému rodiny má fungovat určitý řád. Manželský pár, otec a matka, zauímají první místo a dítě je na místě druhém. Žena má být pro muže první a naopak. Dítě nesmí stát mezi rodiči. Chronologické řazení sourozenců podle jejich narození, nezávisle na pohlaví a vlastnostech, je pro zdravé fungování rodiny nezbytné (Prekopová, 2010).

Každý ze sourozenců by měl mít s ohledem na své postavení určité výhody a povinnosti. Tím by se jejich postavení mělo diferencovat. Rodiče by neměli starší sourozence přetěžovat a nakládat na ně své vlastní povinnosti. Nejmladšího by neměli stále omlouvat a jejich prohřešky svalovat na starší děti.

Každý ze sourozenců potřebuje mít v rodině své vlastní místo a kousek soukromí, které budou všichni členové ctít a respektovat.

Výchovné prostředky rodiče musí směřovat na konkrétní děti a nebrat je dohromady jako

skupinu. Každý je jiný, jinak vnímavý, citlivý a platí na něho jiný přístup. Rodiče se musí naučit přepínat na jednotlivé děti a zacílit na ně svou pozornost a být chvíli pouze jen pro jednoho z nich. Čím je dětí více, tím je to samozřejmě těžší.

Stejně jako pro každou rodinu, tak i pro rodinu s více dětmi je velmi důležité zavést pravidla, která pomáhají zlepšovat pozitivní atmosféru a šetří energii a čas rodičů.

„Osobní svoboda existuje v rámci určitých hranic a pravidel a platí pro ni základní pravidlo, že svoboda jednoho jedince končí tam, kde začíná svoboda druhého“ (Čapek, Čapková, 2010, str. 79).

Konflikty mezi sourozenci rodiče musí řešit s nadhledem a ohledem. Je potřeba, aby rodiče zůstali objektivní a žádné z dětí je nevtáhlo na vlastní stranu a snažili se být spravedliví. Rodič funguje pouze jako iniciátor, aby si děti vyřešily spor mezi sebou samy.

Čapek, Čapková (2010) popisují čtyři úrovně sourozeneckých konfliktů podle vážnosti a možného nebezpečí. Na první úrovni se jedná o mírné provokování či hádky a rodiče by měli děti nechat si konflikt vyřešit. Druhá úroveň znamená zostření situace a rodič by měl již trochu zasáhnout. Měl by vyslechnout všechny strany, usměrnit je a nechat dokončení opět na dětech. Na třetí úroveň se konflikt dostává v případě, že už potyčka může být nebezpečná a rodič se slovně snaží boji zabránit a trvá na domluvě. Konflikt na poslední úrovni je již vyhrocený a stává se nebezpečným a rodič musí děti od sebe odtrhnout.

Potyčkám se rodiče nejlépe vyhnou, když všechny děti budou shodně povzbuzovat, nebudou je srovnávat a dávat druhým za příklad a budou je stejně milovat. Všechny děti potřebují být milovány, cítit se schopnými a patřit do rodiny. Mít tam své nezastupitelné místo, které jim nikdo nevezme.

4 SOUROZENCI JAKO SPOLEČENSTVÍ NA CELÝ ŽIVOT

“Sourozenci mají tu velkou výhodu, že celé dětství prožívají trénink různých způsobů vzájemného sociálního chování. Podle pořadí narození se děti naučí přizpůsobovat se jedno druhému, hájit se před sebou, trpět se, dělit se, prohrávat, ale vzájemně se ctít, bojovat proti sobě nebo spolu proti nepřátelům, schovávat se jeden za druhého nebo se zastupovat a bránit, držet spolu. Naučí se přijímat svou pozici se vším všudy a rozvíjet strategie, jak se každý sám uhájít. Děti si musí poradit, když se cítí ohroženi sourozencem, najít řešení, a i když se jim nechce, tak si hrají s mladším a utěší ho. Tuto pospolitost nic nenahradí“ (Prekopová, 2015, str. 19).

4.1 Sourozenecké vztahy

„Cítím, že cítíš. Myslím, že myslíš - základní předpoklad pro vytváření vztahů“ (Brisch, 2012, str. 50).

„Sourozenecký vztah je nejdelší ze všech vztahů v rodině“ (Prekopová, 2015, str.152).

Matějček mluví o vztazích mezi sourozenci jako o resilientních vztazích, které mají ozdravnou, ochranou a obrannou funkci (Matějček, Dytrych, 2002).

Sourozenecký vztah je zvláštní, výlučný a zajímavý. Děti si ho samy nezvolí, nezaslouží se o něj, ale patří k nejbližším vztahům, které na světě existují. Sourozenci jsou shodného či odlišného pohlaví a tento vztah trvá od narození až do smrti. Někdy ho děti vítají a těší se na něj, jindy je pro ně jako „sesazením z trůnu“. Vedle všech pozitivních stránek je možno sourozenectví chápat i jako určitý druh vězení, ve kterém musí děti trávit poměrně dost času s někým, koho si nevybraly, a musí se mu neustále přizpůsobovat a omezovat se. Sourozenecké vztahy jsou někdy prvkem rodinné svépomoci (Novák, 2007).

„Sourozenectví je revnivost, žárlivost, rivalita, může ale být tím nejsilnějším a jediným, který vydrží“ (Novák, 2007, str.10).

V sourozeneckých vztazích se odráží zkušenost s chováním rodičů k ostatním členům rodiny, dospělým i dětem. Vztahy se sourozenci mají značný socializační význam. Dítě musí soužití se sourozenci nějakým způsobem zvládnout a tím se učí navazovat a zvládat ostatní vztahy mimo rodinu. Sourozenec je možným zdrojem zkušeností a vztah s ním je jiný než vztah s rodiči. Sourozenecké interakce podporují rozvoj sociálního porozumění pocitům i potřebám jiných lidí.

„Jsou-li v rodině alespoň tři děti, je již mezi nimi deset vzájemných vztahů a to už je bohaté pletivo, které přináší mnoho životních podnětů všem – rodičům, dětem i ostatním, kdo patří do rodiny“ (Matějček, 1986, str. 57).

Sourozenci se vychovávají navzájem a rodiče si to často ani neuvědomují. Je velmi důležité v rodině posilovat jednak sourozenecké vztahy, tak i neopomenout zaměřovat se pouze na jednotlivce. Koalice mezi sourozenci v dětském věku může být přirozenou ochranu proti výchovnému působení rodičů. Sourozenci se mohou spojit a spiknout se proti rodičům. Sourozenci se v rodině učí mnoho důležitých věcí, které umožňuje různost věku. Starší se mohou učit postarat se o mladší sourozence, chránit je a zároveň poučovat. K čemuž je opravňuje udělená pravomoc. Mladší se učí podřízovat, důvěřovat i prohrávat (Říčan, 2013).

„Sourozenecká láska je pro děti srozumitelnější než láska rodičovská.“ (Novák, 2007, str. 24)

4.1.1 Psychoanalytický přístup a model podle vývojových psychologů

Sourozeneckou vztahovou a skupinovou problematikou se zabývají dva proudy, které berou v úvahu vertikální rozměr – psychoanalytický přístup –, nebo horizontální rozměr – práce vývojových psychologů, Šulová (2003) je charakterizuje takto:

Psychoanalytický přístup

Psychoanalytikové zdůrazňují vztah k rodičům, vůči kterému se sourozenecký vztah podřizuje. Pracují s takzvaným Oidipovským komplexem, milostným vztahem syna k matce. Oidipovskému komplexu jsou sourozenecké vztahy podřízeny a s narozením dalších dětí se rozšiřují na komplex rodinný. Sourozenecká skupina může tedy hrát v průběhu Oidipovského

komplexu důležitou roli. Narozením mladšího sourozence se změní vztah staršího dítěte k matce a pocity frustrace se přenesou na všechny členy rodiny. Otec zaujme v rodině opět své místo. Druhý sourozenec umožní ve skutečnosti staršímu překonat dyadický vztah s matkou a uvede ho na pravou míru.

Model podle vývojových psychologů

Vývojoví psychologové zkoumají povahu vztahů mezi dětmi nezávisle na vazbě k rodičům a zdůrazňují jeho význam v citovém vývoji dítěte. Teprve vztahem k druhému si může dítě uvědomit samo sebe a svou jedinečnost. Sourozenecký vztah může být pozitivní a plný něhy, pospolitosti a solidarity, ale na druhé straně může převažovat nenávisť, rivalita a skončit až incestem.

Vztahy mezi sourozenci mají vliv na vytváření emocí, které děti potřebují s někým sdílet a probouzet nové. Vztah bratrů a sester je velmi intimní a při vzájemném porozumění prohlubuje empatii.

„Sourozenecké vztahy jsou komplexní vztahy, které se utvářejí mezi jednotlivými členy sourozenecké skupiny. Tyto vztahy se budou měnit podle počtu dětí a jejich pozice uvnitř sourozenecké skupiny podle pohlaví a věkového rozdílu mezi nimi“ (Šulová, 2003, str.113).

4.2 Sourozenecké skupiny

Sourozenecká skupina je definována jako soubor bratrů a sester z jedné rodiny. Každá sourozenecká skupina je specifická věkem, pořadím narození, smíšeností sourozeneckých skupin, věkovým rozdílem, a proto je velmi těžko prozkoumatelná (Šulová, 2003).

„Charakteristickým znakem sourozenecké skupiny je určitá danost a jednotnost životních podmínek. Je to společenství dané osudem“ (Matějček, 1986, str. 54).

Dále Matějček (1986) poukazuje na určené postavení jednotlivých sourozenců ve skupině, které je neměnné. Nejmladší zůstane navždy nejmladším a nejstarší si své postavení ponese po celý život. Jednotliví sourozenci musí svůj osud přijmout.

Matějček (1986) nazval sourozeneckou skupinu „dětským“ společenstvím. Výhodou tohoto společenství je věková blízkost, možnost budovat pozitivní vztahy založené na partnerské spolupráci a vzájemné pomoci. S tím samozřejmě souvisí i hrozící konflikty. Sourozenci žijí ve stejném prostředí, mají stejné rodiče, tedy své vychovatele. Sourozenci mají k sobě daleko blíže než k rodičům nebo jiným dospělým v rodině. Děti se navzájem učí spolupracovat, soucítit a dělit se nejen o přízeň rodičů, ale o všechno, co patří k rodinnému životu.

“Kromě představy, že jsem tu 'já', vytváří se v rodině, kde je víc dětí, velmi rychle i vědomí, že jsme tu 'my' - děti, sourozenci“ (Matějček, 1986, str. 55).

„Život v sourozenecké skupině je vydatnou životní přípravou na vlastní rodičovství. Nikde jinde nemůže totiž dítě získat tolik podnětů, zkušeností a pozitivní motivace pro rodinný život, než právě v sourozenecké skupině“ (Matějček, 1986, str. 56).

Podle Matějčka (1986) také současně život v sourozenecké skupině přispívá velmi účinně k takzvané diferenciaci osobnosti. Sourozenci chtějí dělat přesně to stejné a mít všeho stejně, ale zároveň si každý přeje být něčím výjimečný, jedinečný a osobitý. Odtud také pramení sourozenecká žárlivost a rivalita. Ta je ve své podstatě přirozená a zdravá, ale nesmí přerůst v ponižování a odstrkování. Rodiče ji musí včas podchytit a usměrnit správným směrem.

O velkých sourozeneckých skupinách mluvíme tehdy, když ji tvoří alespoň čtyři sourozenci věkově blízcí. Od ostatních se vydělují a utvářejí svojí komunitu, která má své normy, určuje role a formy manipulace vůči dospělým. V rámci skupiny se mohou rozvíjet nové vztahy a přitom se nenaruší soudržnost (Novák, 2007).

4.3 Sourozenecká žárlivost a rivalita

„Žárlivost je jedna z lidských emocí, charakterizovaná nadměrným ulpíváním na určité osobě a zvýšenou obavou o její ztrátu. Jedná se o komplex negativních emocí, hněvu, pocitu méněcennosti či deprese. Zjednodušeně lze charakterizovat žárlivost jako pocit vlastní nedostatečnosti“ (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Žárlivost>).

Slovníková definice pojmu žárlivost si trochu odporuje s výkladem jiných autorů, kteří žárlivost definují jako přirozený pocit.

„Žárlivost je přirozený pocit, který se potřebuje nějakým způsobem projevit“ (Daloz, 2002, str. 10).

Žárlivost by se dala charakterizovat jako neopětovaná láska, touha někoho vlastnit, mít ho pro sebe, vládnout mu a omezovat ho v kontaktu s ostatními.

Žárlivost je přirozený pocit, který se projevuje při vzájemné interakci mezi dětmi a dospělými. Nikdo za ní nenese vinu a neměl by být trestán. Před žárlivostí by rodiče neměli zavírat dveře, ale měli by ji pustit dovnitř a naučit se s ní vycházet. Každé dítě by si mělo projít touto zkušeností a úspěšné zvládnutí ho posune dál do dalšího vývojového stupně. Pokud tuto etapu nepřekoná a se žárlivostí se nevyrovná, bude ho provázet a obtěžovat dál a bude soustředěné pouze na sebe a neumožní mu prožívat pocit sounáležitosti s druhými (Daloz, 2002).

„V rodině má mít každý své místo. V rodině, kde nikdo nemá své přesné místo, se totiž žárlivost může snadno rozbujet“ (Daloz, 2002, str. 27).

„Věkový rozdíl nepředstavuje problém – žárlivost existuje, ať je věkový rozdíl jakýkoliv“ (Daloz, 2002, str. 57).

Podle Daloz (2002) se žárlivosti rodiče nezbaví, ani když budou přistupovat ke všem dětem stejně, ba právě naopak ji mohou svým chováním ještě více rozdmýchat. Každé dítě je osobnost a každá osobnost potřebuje svůj přístup. Autorka nevidí ideální věkový odstup mezi dětmi, který by eliminoval žárlivost.

Čím bližší věkem a úrovní schopností sourozenci jsou, tím silnější bývá rivalita mezi nimi. Jestli dítě nového sourozence přijme, závisí na rodičovském postoji. Zda se dokáže do dítěte vcítit a připravit ho na změnu, která celou rodinu čeká.

Původ sourozeneckých rivalit není pouze „komplex vniknutí“ (intruse), ale také proces identifikace. Narození mladšího sourozence představuje skutečně vniknutí a přes frustraci přivádí dítě k diferenciaci jeho vlastních motivů od motivů druhého. Žárlivost je spíše spojena s procesem identifikace. Když dítě vidí svého bratra nebo sestru sát z prsu jeho matky,

identifikuje se s ním, a to neprobíhá bez žárlivosti. Komplex vniknutí hraje tedy v procesu geneze sociability velmi významnou roli (Šulová, 2003).

„Já se utváří stejně jako druhý na předivu žárlivosti. Všechny děti, které nezažily tuto zkušenost, které nikdy neviděly svou matku kojit miminko, koupat je a pečovat o ně, jsou méně bohaté než děti, které takové věci pozorovaly. Těmto dětem bude chybět pocit „nenávisti“, zakoušený při narození mladšího sourozence“ (Šulová, 2003, str. 110,111).

Adler (1999) z pohledu individuální psychologie mluví o agresivitě, která může existovat jen tam, kde máme slabší spoluhráče. Starší sourozenec je odsunut mladším na druhé místo a nově vzniklá situace se projevuje agresivním chováním vůči matce a mladšímu dítěti. Závist podle něj pramení z pocitu méněcennosti.

„Žárlivost přijmeme snáze, pokud ji budeme brát takovou, jaká je, tedy jako lidský pocit, který se na počátku života zrodí ze setkání s druhou lidskou bytostí a jenž odezní ve chvíli, kdy se smíříme s faktem, že nejde být tím druhým, ale žít svým vlastním životem“ (Daloz, 2002, str. 109).

Se žárlivostí na mladšího sourozence se musí vypořádat každý prvorozený. Děti žárlí v každém věku a žádný věkový rozdíl tomu nezabrání. Může pouze zmírnit následky. Pro jakkoli staré děti je příchod sourozence velká změna a potřebuje rodičovskou pomoc, péči a lásku. Žárlivost nejde odstranit. Dítě, které cítí, že vyvolává žárlivost, může začít o sobě pochybovat a bude mít snahu popírat svoji existenci, bude se negovat. Děti vystavené žárlivým útokům bývají snadno zranitelné, velmi křehké a těžce se prosazují (Daloz, 2002).

„Bránit žárlivosti či ji popírat může mít za následek, že dítě pak bude o své místo bojovat silou, regresí nebo bude raději svou existenci popírat“ (Daloz, 2002, str. 66).

Dítě, které je v konkurenci se sourozencem, se snaží vyniknout či na sebe upozornit jiným způsobem. Zlobí, závidí, bojuje s rodiči, vzdoruje, předvádí se, sprádá pomstu či zoufale kapituluje. Rodič se musí udržet na uzdě a být je mu jedno z dětí milejší, lépe s ním vyjde, když udrží spravedlnost a žádného sourozence neprotěžuje. Opačným přístupem se revnivost ještě více rozdmýchává (Říčan, 2013).

Zájem rodičů o další dítě v rodině způsobuje staršímu bolest, která někdy vyústí v patologické symptomy – agrese, agrese, strach, smutek či apatie. Volají rodiče na pomoc (Brisch, 2012). Podle Prekopové (2015) jsou děti do tří let mnohem náchylnější k žárlivým a negativním postojům vůči mladšímu sourozenci. Nemají ještě dokončenou pevnou vazbu a příchod jiného dítěte do rodiny je pro ně velký otřes. Nevědí si se svými pocity ještě rady a špatný pocit obrací vůči rodičům a sourozenci.

4.4 Sourozenecké konstelace

Sourozenecké konstelace představují a zkoumají pořadí narození jednotlivých dětí v rodině. Nemají nic společného s astrologií a věštěním budoucnosti, ale výzkumnými šetřeními hledají spojitost mezi povahovými rysy jedinců a jejich postavením v rodině. Této problematice je v posledních desetiletích věnována značná pozornost. Pořadí narození nesporně ovlivňuje celou osobnost člověka, jeho vztah k ostatním lidem a ovlivňuje to i výběr povolání či životního partnera (Leman, 2012).

„Přestože je pořadí narození významné, nepředurčuje ještě typ osobnosti dítěte. Významný vliv má také styl výchovy, vzorce chování rodičů a celková atmosféra v rodině“ (Čapek, Čapková, 2010, str.9).

Mezi první, kdo podnítil zájem o sourozenecké konstelace, se řadí Alfred Adler. Je jedním z hlavních představitelů individuální psychologie. Adler věřil, že pořadí narození má v budoucím životě velký význam. Hlásal, že se sourozenecké konstelace podílejí na utváření osobnosti. Jeho nástupci pokládají jeho odkaz za velmi důležitý, ale nezapomínají, že je zde ještě mnoho dalších faktorů, které ovlivňují vývoj člověka.

Adler (1999) vidí v nutnosti žít ve společné rodině stejnou slabost jako tu, jež vede lidi k životu v komunitě. Společenský život lidem pomáhá překonávat pocity méněcennosti. Upozorňování na sebe a předvádění zastírá pocit méněcennosti. Jedinec si nepřipadá dost silný, aby mohl konkurovat druhým. Pokud nějaký sourozenec v rodině vyniká, ostatní děti tím trpí. V komplexu nadřazenosti Adler vidí způsob, jak uniknout těžkostem pramenícím z méněcennosti. Pocity méněcennosti i nadřazenosti se mohou promítat v pocitech žárlivosti.

Čapek, Čapková (2010) se v souvislosti se sourozeneckou výchovou také zmiňují o pocitu méněcennosti a nadřazenosti. Uvádějí, že podle individuální psychologie vyplývá pocit méněcennosti buď z velmi brzdící výchovy, která dítěti nedovolí aktivně využívat své možnosti, anebo z odmítavé a zanedbávající výchovy. Vedle pocitu méněcennosti individuální psychologové pracují i s pocitem nadřazenosti, kterým se lidé snaží kompenzovat pocity ze své nedostatečnosti a motivuje je k dosažení úspěchu.

V sourozeneckých konstelacích se všichni shodují v zavedené terminologii.

Rozlišujeme čtyři typy sourozeneckých konstelací:

- jedináčci,
- prvorození (nejstarší),
- druhorození (prostřední),
- nejmladší (benjamínci).

Leman (2012) upozorňuje, že toto rozdělení nemusí vždy platit a že mezi sourozenci platí pravidlo tzv. funkčního prvorozeného. Pokud je mezi sourozenci větší věkový rozdíl, více jak pět let, stává se z druhorozeného jedináček či druhý prvorozený. Čím více dětí v rodině je, tím více skupin mohou vytvořit.

Novák (2007) zmiňuje ještě rozdílnost v opačném pohlaví. Pokud se narodí za sebou děti opačného pohlaví, bude jim oběma přisouzeno prvenství.

V rodině má každý specifickou roli, kterou nezastává nikdo jiný. Tuto roli ovlivňuje z velké části pořadí narození. Byť sourozenci vyrůstají ve stejných podmínkách a mají shodné vychovatele, nemusí se navzájem podobat. Rodiče s každým členem jednají podle jeho role, která je ovlivněna příslušností k určitému pohlaví a která se právě odvíjí od pořadí narození. Žádné dítě si tuto roli svobodně nevybralo, ale byla mu předurčena.

Na prvorozené děti rodiče kladou větší zodpovědnost, mají na ně vyšší nároky, jsou přísnější a vtahují ho více do světa dospělých. Nejmladší sourozenec naopak ze všeho vyklouzne, protože rodičovské oko již není tak bdělé. Z každého jedince vyrůstá originální člověk, ale můžeme pozorovat jisté shodné rysy, které souvisejí s pořadím narození (Leman, 2012).

4.4.1 Charakteristické rysy jednotlivých dětí v rámci sourozenecké konstelace.

4.4.1.1 Charakteristické vlastnosti jedináčka

Výchova jedináčka a prvorozeného je do narození druhého dítěte stejná. Jedináček neprožije otřes ze ztráty své pozice a pozornosti a své výsostné postavení si nese po celý život. Jedináčkem v rodině se dítě stává buď sudbou osudu, kdy se rodičům nepodařilo mít více dětí, anebo je jedináček dlouho plánovaný a ponechán sám mezi dospělými zcela úmyslně. V prvním případě do výchovy jedináčka vkládají rodiče veškerou péči připravenou pro více dětí, dítě je považováno za „jedinečnou perlu“ a tak s ním zacházejí. Dítě může být zhýčkané a rozmazlené, považuje se za střed vesmíru. Plánovaný jedináček může zažívat systematickou, velmi přísnou výchovu a stává se z něho „malý dospělý“. Své normy přebírají jedináčci pouze od dospělých. Stejně jako prvorození mohou být velmi orientovaní na úspěch a selhání pro ně znamená porážku a pocit méněcennosti. Charakterové rysy jedináčka jsou velmi podobné prvorozeným dětem, ale mohou být vyšponované do úplného maxima (Leman, 2012).

Základní rysy jedináčků: (Leman, 2012)

perfekcionalismus	systematičnost	studijní předpoklady
spolehlivost	kritika	opatrnost
svědomitost	vážnost	konzervativnost

Novák (2007) uvádí také odlišné verze přístupu k jedináčkům. Tradiční přístup při výchově evokuje a rozvíjí spíše nežádoucí vlastnosti jako sebestřednost, sobeckost, egoismus a rozmazlenost. V modernějším přístupu se rodiče snaží neexistující sourozence nahradit lepší péčí, vzděláním, dostatkem podnětů a preferují rozvoj pozitivních vlastností jako je odpovědnost, svědomitost, asertivita, určitá dominance. Třetí přístup můžeme nazvat handicapem jedináčků. Rodiče se snaží eliminovat negativní vlivy vyplývající z jedináčkovské pozice a učí dítě být s vrstevníky, dělit se o všechno a být skromný.

4.4.1.2 Charakteristické vlastnosti prvorozených dětí

„Planeta, na které člověk doposud bezpečně stál a na které se v bezpečí otáčel ve vesmíru, se teď kývá a člověk ztrácí pevnou půdu pod nohama“ (Prekopová, 2015, str. 77).

Prvorození mají své prvenství ve všech meznících lidského života, první slovo, první krůček, první zoubek, první nástup do školy. Žádný z dalších sourozenců toto prvenství nezažije, protože to rodiče už jednou či vícekrát prožili. Přicházejí na svět jako zbožné rodičovské přání a jsou završením manželského slibu. U rodičů panuje nejistota. Jdou ve šlépějích rodičů a rodiče na ně mají velký vliv. První dítě je od narození vychováváno jako jedináček, ale pak o výsadní postavení přijde. Od toho pramení touha pomoci, o kterou narozením sourozence přišlo. Prvorození byli uctíváni i obětováni. Byli považováni za nejlepší. Prvorození chtějí uchránit své teritorium, do kterého přišli jako první – odtud pramení jejich dominance, ambicióznost a přílišná žárlivost (Prekopová, 2015).

Adler přirovnává ztrátu výsadního postavení dítěte v rodině k sesazení z trůnu. Starší sourozenec se nechce dělit o pozornost a o rodiče. Necítí v sobě žádnou vinu a přece si připadá přehlížený a trestaný za něco, co neprovedl (in Novák, 2007).

„Zkušenost ze ztráty prvorozeného se nedá srovnat se zkušeností již mladších sourozenců, nikdy nebyli první“ (Prekopová, 2015, str. 74).

„Pokud prvorozené dítě nepřekoná onu imaginární potřebu poutat pozornost, aby ho rodiče měli raději než ostatní sourozence, bude žárlit a tohoto pocitu se nezbaví“ (Dalloz, 2002, str. 73).

Podle Lemana (2012) je pro prvorozené děti typický perfekcionismus. Dále bývají snaživé, směřují k určitému cíli, jsou obětavé, vstřícné, konzervativní či loajální. Důležitý je pro ně řád a rituály, potřebují se spolehnout na jasná pravidla. Většinou nemají rádi překvapení a chtějí vědět, co se kde a kdy bude dít. Jde jim o to, aby vše bylo dobře zorganizováno a provedeno včas a bez chyby. Mezi prvorozenými jsou velké rozdíly. Určitá část představuje výše uvedené vlastnosti, ale jiní se mohou chovat agresivně a tvrdě prosazovat svoji vůli na úkor ostatních.

Adler (1999) vidí prvorozené děti jako stydlivé a bojácné lidi, kteří se obávají jít kupředu, protože se bojí, že někdo lepší je předběhne. Izolují se do svého světa fantazie, kde nemají konkurenci. Chybí jim pocit sounáležitosti.

„Prvorození žijí se stálým pocitem, že bude dána přednost někomu jinému. Stále se ohlíží, zda ho někdo jiný neodsune stranou“ (Adler, 1999, str. 52).

Prekopová (2015) uvádí schéma dvou fází osobnosti od narození do 3 let. Symbióza s matkou začíná při narození a poté následuje orální fáze, která trvá do jednoho roku či ještě o půl roku déle. Během orální fáze se upevňuje vazba, pocit bezpečí a dítě začíná odporovat. Anální fáze během druhého až třetího roku je obdobím hledání vlastního já, upevňování své vůle, odpoutávání se od rodičů a začátku vzdoru. Pokud příchod sourozence naruší onu symbiózu, může u dítěte nastat regrese. Dítě zažívá pocit vykořenění. Většina prvorozených byla poraněna v základní době růstu, když se zakořeňovali. Rodiče musí dítěti vrátit pocit bezpečí.

„Člověk se nemůže odpoutat, pokud předtím nebyl svázán. A nemůže se prosadit, pokud nemá jistotu, že se může vrátit zpátky do hnízda“ (Prekopová, 2015, str. 79).

Někteří z prvorozených se se svou novou úlohou ztotožní a celkem ochotně přijmou roli staršího, šikovnějšího a rozumnějšího. Vrůstá do nich potřeba pečovat o druhé a nasměrovává jim určitou životní cestu. Bohužel to může u dětí nastolit přehnanou touhu po dokonalosti, protože jen tak si zaslouží lásku (Čapek, Čapková, 2010).

Někteří prvorození řeší svou ztrátu tím, že se vrátí na nižší, již překonané vývojové období, dochází u nich k regresi (Novák, 2007).

Všichni zmiňovaní autoři se shodují na tom, že na prvorozené jsou kladeny vyšší nároky, než jakým odpovídá jejich věk. Stávají se brzy dospělými, příliš vážnými a zodpovědnými až perfekcionalistickými.

„Rodiče nakládají na prvorozeného příliš mnoho, co jim nepřísluší, odpovědnost, která patří spíše rodičům“ (Daloz, 2002, str. 69).

Leman (2012) řadí mezi běžné rysy prvorozených také sebedůvěru pramenící z toho, že je už od dětství dospělí v jejich okolí brali vážně, a oni to věděli. Není proto udivující, že to prvorození tak daleko dotáhnou a že později často zaujímají vedoucí postavení.

Podle Adlera (1999) se prvorozené dítě brzy naučí samostatnosti, je ambiciózní a náročné nejen na sebe, ale také na své okolí. Prvorození sourozenci mají sklon poroučet a velet.

Prvorození jsou pro mladé rodiče první zkušeností, na které se učí nedělat chyby. Rodiče musí mít před chybami respekt a strach a snahu se jim vyvarovat (Prekopová, 2010).

Základní rysy prvorozených: (Novák, 2007)

perfekcionalismus	snaživost	vážnost	velká kritika	konzervativnost
zodpovědnost	ambicióznost	panovačnost	nekolektivnost	
trpělivost	cit pro spravedlnost	sebestřednost	podbízivost	

4.4.1.3 Charakteristické vlastnosti prostředních dětí

„Prostřední dítě se narodilo příliš pozdě a příliš brzy“ (Leman, 2012, str. 87).

„Dítě, které se narodilo jako prostřední, se často domnívá, že starší i mladší sourozenci jsou oproti němu ve výhodě“ (Daloz, 2002, str.88).

„Prostřední dítě je malé pro ty starší a velké pro ty mladší“ (Daloz, 2002, str. 86).

Leman (2012) prostřední děti považuje za nejhůře rozpoznatelné a definovatelné. Rodiče se již ve výchově mnohému naučili se starším dítětem, nejsou tolik úzkostní, netrvají na stoprocentním výkonu a na tak striktním dodržování pravidel. Atmosféra i výchova bývají v rodinách volnější. Prostřední sourozenec má minimálně jednoho sourozence před sebou a dalšího za sebou. Tlačí se na něho z obou stran. Staršího se snaží dohonit a mladším se nechce nechat předhónit. Musí to umět hrát na obě strany. Prostřednímu dítěti se nedostává toliko rodičovské pozornosti jako skvělému prvorozenému a roztomilému nejmladšímu.

Adler (1999) viděl v tomto nevědomém chování rodičů možnou příčinu vzniku pocitu méněcennosti. Domníval se, že i druhé dítě může zažít tragédii sesazení a pokud se mu

nepovede překonat staršího sourozence, začne ztrácet odvahu a naději. Na rozdíl od prvorozeného není zvyklé na pozornost a výsadní postavení.

Na rozdíl od prvorozených důsledkem uvolněnější výchovy je druhý v pořadí svobodnější, ale také radikálnější a revoltující. Tato revolta se zmírní narozením dalšího potomka, ve kterém vidí spolutrpitele (Prekopová, 2015).

Sklon k rebelii a zaběhnutým konvencím se u něho projeví, pokud u něho bude převažovat pocit, že ho všichni přehlížejí. Hledá si v životě svoji vlastní cestu a vydává se jiným směrem než prvorozený, protože tak bude mít větší šanci na úspěch. Naučí se více riskovat a improvizovat.

V dospělém životě však prostřední narození umí překonávat překážky, jsou nezávislí a mají odvahu zkoušet nové věci. Dokáží být ostatním oporou díky silně rozvinuté schopnosti empatie (Novák, 2007).

Pro prostřední děti bývají velmi důležití vrstevníci. Nejsou ani starší, ani mladší a tudíž je nemusí dohánět ani před nimi prchat. Na druhé straně z nich prostřední pozice dělá zdatné vyjednavče. Musí se umět domluvit se všemi znepřátelenými stranami. Prostřední děti mohou mít v sobě značnou rozpolcenost. Na jedné straně jsou přátelští a dobře navazují vztahy, ale také mohou být uzavření. Prožili si zklamání z toho, že jim okolí nenaslouchalo a jejich obrana byla uzavření se do sebe (Čapek, Čapková 2010).

Děti narození jako prostřední žijí uzamčení v kompromisech a může se stát, že se nenaučí dávat najevo své pocity a názory a raději se podřídí. Svoji přebytečnost kompenzují v partě svých vrstevníků, ve které hledají chybějící odměnu a uznání (Leman, 2012).

Dva odlišné typy prostředních dětí: (Leman, 2012, str. 89)

1.typ	2.typ
samotář, tichý, ostýchavý	společenský, přátelský, otevřený
netrpělivý, snadno propadá depresím	snadno překonává překážky, nedělá si starosti
soupeřivý	tolerantní, nesoupeří
rebel, černá ovce rodiny	vyjednavče, usmiřovatel
agresivní, bojovník	vyhýbá se konfliktům

4.4.1.4 Charakteristické vlastnosti nejmladších dětí

„Benjamínek se sice narodil poslední, ale poslední není“ (Leman, 2012, str. 99).

„Nejmladší sourozenec zůstane ve své pozici, nikdo ho nevystřídá, zůstane stále tím nejmladším“ (Adler, 1999, str. 104).

„Benjamínci, děti pro potěšení, vždy je na ně čas, všichni je rozmazlují, rodiče už mají zkušenosti“ (Novák, 2007, str. 45).

Nejmladší dítě v rodině, takzvaný benjamínek, si užívá pozornosti rodičů i starších sourozenců. Rodiče posledního potomka často rozmazlují a hýčkají.. Po celý život zůstane vždy tím nejmenším, kterého budou všichni opečovávat.

Přehnaná péče o nejmladšího může vyústit ve značnou nesamostatnost, kdy se dítě spoléhá, že všichni všechno udělají za něho. Vždy mu někdo podá pomocnou ruku, zachrání ho, a tak se nenaučí nésti následky svých činů a odpovědnost hází na druhé. Nejmladším dětem se může stát, že je nikdo nebere vážně a nikdo jim nevěří (Leman, 2012).

Byť má nejmladší z dětí velkou pozornost ze strany rodičů, tak může pochybovat o svých schopnostech. Starší sourozenci již všechno dokázali před ním a nemá rodiče a okolí čím překvapit. Touží po uznání, ocenění a pochvale a soupeří o ní se svými sourozenci. Někdy marně, všechny posty jsou již obsazeny, nemá už čím ohromit (Čapek, Čapková, 2010).

Benjamínek se tedy snaží být okouzlující, hravý, plný humoru a začne bavit celou rodinu a okolí, protože zde vidí své uplatnění. Pozice „klauna“ ještě totiž nebyla nikým obsazena (Leman, 2012).

Rodiče bývají na nejmladší děti méně přísní a důslední, a to může vést k tomu, že se dítě jeví jako nezodpovědné, nesamostatné a samolibé. Ostatní sourozenci neberou nejmladšího vážně a berou ho jako malého (Čapek, Čapková 2010).

Ze strany sourozenců se stávají benjamínci terčem nářeků a posměchu, starší si z nich dělají legraci a neustále jim připomínají, že jsou malí, hloupí a nic neumí (Leman, 2012).

„Nejmladší děti si někdy budují v rodině své místo těžce, starší sourozenci na ně žárlí a oni by se jim tak chtěly vyrovnat. Žárlivost starších sourozenců se zapíše do jejich osobnosti na celý

další život, žárlivost benjamínků je znamením jejich životaschopnosti a touhy ,aby vyrostli“ (Dalloz, 2002, str. 85).

Základní rysy nejmladších dětí: (Leman,2012)

okouzlující	přesvědčivý	nekomplikovaní	intrikářští	nesoběstační
zábavní	umí nadchnout	nebojácní	soutěživí	závislý
komunikativní	kreativní	egoističtí	nezodpovědní	využívají druhé

4.4.1.5 Dvojčata a jejich sourozenci

Nemělo by se opomenout, že dvojčata jsou součástí mnoha vícečlenných rodin. Je změna, když se do rodiny narodí jedno dítě a ještě větší změna je, když se narodí hned dvě děti najednou.

Rulíková (2002) ve své publikaci konstatuje, že dvojčata rodinný život obrátí vzhůru nohama. Velká změna nastává již před narozením, protože narození dvojčat bývá komplikované a matka poměrně časně může nastoupit na rizikové těhotenství a nemůže se starat o starší děti, pokud v rodině jsou. Starší děti tak může čekat delší odloučení. Pozitivum této, pro dítě nepříjemné situace může být, že si více zvykne na ostatní členy rodiny, kteří se o něho během matčiny nepřítomnosti či indispozice starají. Pokud jsou v rodině dvě starší děti, mohou se každý těšit na jedno miminko.

Rulíková (2002) dále dodává, že dvojčata znamenají dvojitou zátěž pro rodiče, kterým už nezbývá čas a síla na staršího sourozence. Pokud je to jen trochu možné, měli by si rodiče vždy najít chvíli na starší dítě či děti, aby se necítily odstrčené. Důležitou úlohu zde hraje otec, který může na jedné či druhé straně situaci odlehčit. Blahodárné účinky pro starší dítě může mít vědomí, že ho rodiče potřebují, že bez něho výchovu dvojčat nezvládnou. Pokud je v rodině jedno menší dítě a narodí se dvojčata, tak se často u dětí objevuje regresivní chování či útočnost vůči mladším dětem. Pokud se miminko narodí do rodiny se staršími dvojčaty, nebývá u dvojčat typická žárlivost, protože nikdy neměla rodiče pouze pro sebe. Hrozí tu ale nebezpečí, že dvojčata utvoří samostatnou jednotku a mladšího sourozence do ní nepustí a on se může cítit vyloučený a osamocený.

Narození dvojčat znamená pro rodinu velkou změnu, ale také velkou výzvu, se s novou skutečností co nejlépe vypořádat.

4.4.2 Jak ovlivňuje věk a pohlaví jednotlivých sourozenců sourozenecké konstelace

Věkový rozdíl je považován za jeden z významných faktorů sourozeneckého vztahu. Čím menší věkový rozdíl mezi sourozenci bude, tím intenzivnější a impulzivnější bude jejich vztah. Budou spolu ve při o rodičovskou lásku a pozornost, budou na sebe žárlit a dělat si příkoří. Věková blízkost jim na oplátku přinese společné zážitky a spiklenecký vztah. S narůstajícím věkovým rozdílem rivalita slábne, ale děti si více uvědomují svůj vliv na rodiče. Zatímco starší má pocit, že si přízeň musí zasloužit, mladší ji dostává samozřejmě a bez svého přičinění. Věkový rozdíl mezi dětmi vyšší než 5 let už prohlubuje výchovné klima dvou jedináčků. Starší z dětí má už svůj svět a vztah s mladším sourozencem pro něj není tak zásadní (Novák, 2007).

„Rodiče často plánují další dítě podle sebe a ne s tím, že se rodič předem vcítí do prvorozeného“ (Prekopová, 2015, str. 82).

Prekopová (2015) považuje věk dítěte a věkový rozdíl mezi sourozenci za velmi důležitý. Narození mladšího sourozence během orální fáze, kdy u dítěte převládá smyslové vnímání nad logickým, vyústí v pochybnosti o matčině lásce a dítě si začne hledat náhradu v jiných lidech (např. otec) či se upne na neživé věci. Dítě potřebuje matčinu pozornost, ale svou vůli dává znát často nesnesitelným způsobem, což u matky vyvolá opačné chování a dítě od sebe ještě více odhání. Vytváří se tak začarovaný kruh, ze kterého je velmi těžké vystoupit.

„Narušená závislost na matce podporuje existenciální strach“ (Prekopová, 2015, str. 84).

V dřívějších rozvětvených rodinách, které žily v pospolitosti, či u přírodních národů, se o děti staralo více členů a o starší dítě se během nepřítomnosti matky staral někdo jiný. Dítě se se ztrátou pozornosti matky daleko lépe vyrovnávalo. Dnešní nukleární rodinu v lepším případě tvoří rodiče a děti, ale někdy jen matka s dětmi. Během anální fáze (2 až 3 roky) vývoje dítěte, což je nejčastější doba narození mladšího sourozence, je dítě více uvědomělé a svou ztrátou prožívá intenzivněji. Bojuje proti ní záluďnými prostředky a někdy může obrátit agresivitu vůči mladšímu dítěti.

Nejoptimálnější věkový rozdíl mezi sourozenci se uvádí 3 roky, kdy má dítě orální i anální

fázi úspěšně za sebou a se změnami se dokáže lépe vyrovnat. Větší věkový rozdíl znamená méně hádek, ale také menší možnost si spolu hrát (Prekopová, 2015).

„Čím je dítě starší, tím je ochotnější dělit se o rodiče, dát mladšímu část svých věcí a těšit se z přírůstku do rodiny“ (Prekopová, 2015, str.15).

Prekopová (2015) poukazuje na rozdílnost pohlaví a na to, že dívka se s příchodem nového sourozence vyrovnává jinak než chlapec. Chlapec může hledat své uspokojení v náhradních činnostech či věcech, zatímco dívka se stále snaží usilovat o matku. Svou zlost může obracet proti hračkám či začne utíkat do fantazie a spřádá pomstu. U dětí stejného pohlaví můžeme pozorovat více rozbrojů.

Novák (2007) se ve své publikaci shoduje s optimálním věkovým rozdílem 3 let a poukazuje, že se toto optimum snaží mnoho rodin marně naplnit. Odstup mezi dětmi více jak 5 let může vytvořit „druhou rodinu“ a tyto děti pak vyrůstají jako dvě samostatné jednotky.

„Bude-li mezi sourozenci malý věkový rozdíl, dejme tomu dva roky, budou jejich kontakty skutečně intenzivní, ale nemusejí být vždycky jen přátelské“ (Novák, 2007, str. 55).

Podle Nováka (2007) může být výsadní postavení jedné dívky mezi chlapci či jednoho chlapce mezi dívkami nebezpečné. Výsadní postavení jednoho pohlaví podněcuje závist a žárlivost z jedné či druhé strany. Sourozenci stejného pohlaví posilují buď ženský nebo mužský fenomén v rodině. Na sourozence opačného pohlaví pohlíží rodiče spravedlivěji a rovnoměrně dělí svou pozornost.

Adler (1999) vypožoroval ještě specifické vlastnosti, které se mohou objevit u dětí, které musí čelit výsadnímu postavení druhého pohlaví. Chlapec vychovávaný mezi dívkami může být mírný a jemný, nebo se u něho objeví agresivní sklony. Dívka žijící mezi chlapci bude tichá, či divoká jako kluk.

Dalloz (2002) neupřednostňuje žádný doporučený věkový rozdíl mezi sourozenci. Konstatuje, že pro jakkoli staré dítě je příchod sourozence významná změna v jeho životě a přikládá velkou důležitost faktu, jak mu dokáží rodiče pomoci.

Autorka přiznává, že větší věkový rozdíl sebou nese jistá úskalí a může omezovat intenzitu

kontaktů mezi sourozenci. Rodiče mohou učinit starší dítě zodpovědné za mladšího sourozence a čini ho zodpovědným za jeho skutky.

Je velmi obtížné určit, kdo z autorů nejvíce vystihuje skutečnou realitu. Sourozenecké konstelace jsou těžko uchopitelné téma, které se nedá zaškatulkovat, kategorizovat a přesně definovat. Každý z uvedených názorů by našel opodstatnění v reálném životě na konkrétním případě.

Shodla bych se s tím, že v každém věku je velmi těžké přijmout nového sourozence a každý věk přináší svá úskalí. Příliš malý věkový rozdíl může ohrozit pevné spojení s matkou a větší časový odstup naopak může sourozence odcizovat. Pro dívku může být chlapec menším konkurentem a chlapec přijme narození sestry přátelštěji než narození bratra. Sourozence stejného pohlaví ale pojí mnoho společného a jejich vztah může být o to intenzivnější a pevnější.

Smíření se se sourozenci a se svým postavením v rodině je jeden z nejtěžších životních mezníků dětského světa a jeho úspěšné zvládnutí dítě nesmírně obohatí a bude pro něj znamenat neocenitelný vklad do života. Rodiče by měli udělat maximum pro to, aby se to dětem povedlo.

4.4.2.1 Účinky pořadí narození

Pořadí narození představuje jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňující sourozenecké a rodičovské vztahy.

Údělem mladšího sourozence je dohánět a překonávat staršího a smířit se s tím, že bude vždy považován za malého a že všechno důležité bylo vykonáno. Nikdy nezažil výlučnou lásku rodičů.

Nejstarší musí neustále obhajovat své prvenství, chránit své teritorium. Je vtlačen do pozice ochránce rodiny a jejich hodnot a přebírá za rodiče část jejich povinností. Musí se stát co nejdříve dospělým.

Prostřední trpí tím, že jsou prostřední. Nepatří ani do světa malých, ani do světa velkých. Bilancují na tenké látce mezi dvěma světy. Prostředním dětem chybí prestiž nejstarších i výhody nejmladších.

Členové sourozenecké skupiny z různých věkových kategorií budou mít málo oblastí,

ve kterých by se jejich zájmy mohly křížit a stát se proto zdrojem konfliktů. Děti do osmi let se budou hádat o hračky, mezi devíti a třinácti lety vypukne konflikt při vniknutí do prostoru druhého, po čtrnáctém roce se budou neshody týkat především povinností (Šulová, 2004).

5 DÍTĚ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V RODINNÉM PROSTŘEDÍ A MEZI SOUROZENCI

Předškolní věk bývá většinou chápán jako období od 3 do 6 let, do té doby, než dítě nastoupí povinnou školní docházku. Komplexněji můžeme předškolní období chápat jako celé dlouhé období od narození dítěte až do jeho nástupu do školy. Období do tří let bývá označováno za raný předškolní věk (Koťátková, 2014).

Během celého komplexněji pojatého předškolního období se většina dětí musí vyrovnávat s příchodem mladšího sourozence či více sourozenců. V různých fázích vývoje je schopnost vyrovnat se se změnami, které v rodině nastanou příchodem nového člena, rozdílná. Nejmenší věkový rozdíl mezi sourozenci může být kolem jednoho roku. Již roční dítě se musí naučit vyrovnat se s novým sourozencem.

5.1 Socializace dítěte v raném předškolním období

Během celého předškolního období prochází dítě vývojovými změnami a formují ho socializační procesy. Rodina a všichni členové, kteří do ní patří, včetně sourozenců, jsou nejvýznamnějšími socializačními činiteli.

5.1.1 Socializace dítěte v kojeneckém období

Socializace znamená pro narozené miminko kontakt s lidmi, kteří předurčují jeho pohled na svět. Lidé jsou pro dítě zajímavější nežli jiné předměty, protože jsou aktivní, živelní, hluční a dítě stimuluje. Sociální stimulace uspokojuje základní potřeby dítěte. Při kontaktu s dospělými probíhá raná interakce formou mimických projevů, očního kontaktu. Velkou dětskou zbraní je úsměv a pláč. Nejdůležitějším úkolem tohoto období je nepostradatelná symbiotická vazba s matkou, která pro dítě znamená nejdůležitější sociální objekt, který je trvalý a dítě zažívá strach z její ztráty. Bezpečná vazba s matkou se nazývá attachment. Prožití bezpečné vazby je pro dítě nepostradatelné pro jeho další úspěšný psychický růst a pro jeho pozdější odpoutávání. Otec může fungovat jako pojistka při narušení bezpečné vazby s matkou (Vágnerová, 2014).

„Pro rozvoj kojence je základním předpokladem pevné pouto, vazba, vztah k alespoň jedné pečující osobě, která mu věnuje kladnou, ničím nerozkolísanou a nezatíženou pozornost“ (Šulová, 2004, str. 55).

5.1.2 Socializace dítěte v batolecím období

Batolecí období se nazývá obdobím autonomie. Je to doba osamostatňování dítěte díky samostatné lokomoci, uvolňování se z různých vazeb a doba navazování nových vztahů. Pro toto období je charakteristické symbolické myšlení.

Šulová (2004) popisuje batolecí věk jako období separace a individualizace. Dítě se odpoutává od matky a uvědomuje si sebe sama. Jde o období charakteristické rozšiřováním a formováním vztahů dítěte na další příslušníky rodiny a na ostatní lidi mimo rodinu.

„Připravenost k dalšímu socializačnímu rozvoji není podmíněna jenom zkušeností a dosažením potřebné úrovně poznávacích procesů a řeči, ale i citovou zralostí a vytrvalostí“ (Vágnerová, 2014, str. 150).

Pro děti v tomto období je nejpodstatnějším sociálním prostředím rodina a nejdůležitějšími sociálními činiteli rodiče a možní starší sourozenci. Sourozenci mu nahrazují vztah s vrstevníky, který je ještě málo diferencovaný. Dítě se učí přejímat již různé sociální role. Z nich pramenící očekávání stimuluje určité chování. Pro batolecí věk jsou charakteristické tři role :

- . vertikální role dítěte – podle věku,
- . horizontální role – role sourozence,
- . genderová role – podle pohlaví (Vágnerová, 2014).

Vágnerová (2014) používá výraz moratorium batolecího věku, což znamená, že se dítě při odpoutávání se od matky necítí dostatečně silné a potřebuje se vrátit zpět a ujistit se o vazbě. Zde platí, že se dítě může odpoutat teprve tehdy, když je vazba s matkou dostatečně pevná.

5.1.3 Dítě do 3 let v roli sourozence

Sourozenci pro děti do 3 let fungují jako alternativní zdroj sociální zkušenosti. Děti tohoto věku vnímají narození sourozence jako ohrožující událost, ale neumějí si zatím představit, co je čeká a jaké změny jim to přinese. Mohou se potýkat s pocitem, že je rodiče již nemají rádi. Neumějí zatím přijmout novou horizontální roli sourozence (Vágnerová, 2014).

„Rivalita k sourozenci vyplývá z pocitů nepochopitelného omezení práv, nedostatku lásky a bezmocnosti v dovolání ochrany“ (Vágnerová, 2014, str. 156).

Děti v batolecím věku jsou ještě příliš svázané egocentrismem a nechápou potřeby miminka. Chtějí přitáhnout pozornost rodičů na sebe. Myslí si, že toho docílí, když se budou chovat jako miminko, a tak může u dítěte nastat regrese. V jiném případě se pokusí o miminko starat a zkusí si nadřazenou roli. Starší sourozenec je pro batole velmi inspirativní, motivující a srozumitelnější než dospělí (Vágnerová, 2014).

Koťátková (2014) uvádí, že mladší i starší sourozenci jsou pro dítě raného předškolního věku jednoznačně formující a motivující. Mírně starší sourozenec je v počátku pro mladšího velkým přínosem a slouží mu jako dostupnější model pro identifikaci. Mladší sourozenec je pro staršího často nemilým překvapením a jeho reakce jsou různorodé.

Role staršího, moudřejšího a zodpovědnějšího ho posouvá o vývojový stupeň dopředu, ale ztráta jedinečného a výsadního postavení ho naopak brzdí, frustruje a podněcuje obavu a strach.

5.2 Socializace v předškolním období

Socializace během předškolního období je stále velmi vázaná na rodinné prostředí, ale probíhá i mimo rodinu. Dítě se připravuje na život ve společnosti, ale k tomu potřebuje vědomí rodinné identity. Potřebuje vědět, že někam patří a že se má kam vrátit. V předškolním věku se děti učí novým sociálním dovednostem. Interakce je spojena s prvky spolupráce, podpory a sdílením s někým. Zlepšuje se v komunikaci s okolím. Dítě se učí identifikovat v rodině, mezi vrstevníky a také v mateřské škole, kam často ve třech či čtyřech letech nastupuje.

Předškolní dítě vstupuje do nových rolí a musí podle nich měnit své chování:

- . horizontální role vrstevníka;
- . specifická role kamaráda;
- . institucionální role žáka mateřské školy (Vágnerová, 2014).

V procesu socializace dochází k vývoji sociální reaktivity (předškolák musí zvládnout vztahy na různých úrovních), k vývoji sociálních kontrol, přijetí společenských norem a k osvojování sociálních rolí. Mezi třetím a šestým rokem roste význam vrstevníků (Šulová, 2004).

5.2.1 Význam rodičovských rolí pro dítě předškolního věku

Rodiče představují pro předškoláka emočně významnou autoritu. Rodiče jsou pro něj všemocní a představují vzor, se kterým se chtějí identifikovat. Ve všem mu věří a akceptují jeho názory. Děti si rodiče přivlastňují a chtějí je mít pouze pro sebe. Svoji potřebu být jako rodiče si uspokojují ve hře, ve které si na ně hrají. Tím, že chtějí o rodičích všechno vědět z jejich dětství, se k nim více přibližují.

V předškolním období už děti rozlišují pozice jednotlivých členů rodiny, chápou jejich význam a rozlišují vztahy s jednotlivými členy.

Role otce a matky se různí. Role matky je pečující a zaměřena na každodenní činnosti a povinnosti a otec funguje jako průvodce vnějším světem (Vágnerová, 2014).

Šulová (2004) uvádí že rodičovská dyáda má v předškolním věku význam pro formování pohlavní identity. Dítě v předškolním věku potřebuje vidět každodenní interakce rodičů obou pohlaví.

5.2.2 Dítě v předškolním věku v roli sourozence

Pro předškoláka stejně jako pro děti mladší je sourozenec zdrojem zkušeností. Vztah se sourozencem má pro dítě předškolního věku citový i socializační význam. Jejich vzájemná interakce podporuje rozvoj sociálního porozumění pocitům ostatních lidí. Rozhovor mezi sourozenci je reciproční, kdy oba hovoří o svých potřebách. Vztah se sourozencem má

v tomto věku ambivalentní charakter. Sourozenci jsou si partnerem a spojencem a na druhé straně o všechno soupeří.

Starší sourozenec může předškolákovi podat pomocnou ruku, pomoci mu pochopit svět dospělých a zvládnout potřebné sociální dovednosti. Starší sourozenec zde může být zdrojem jistoty a bezpečí. Ve vztahu k mladšímu si zakouší nadřazenou roli a učí se ji vůči němu nezneužívat.

V předškolním věku často dítě sourozence nepřijme, protože se bojí o své postavení a bojí se o přízeň rodičů (Vágnerová, 2014).

Starší předškolák si již více uvědomuje svoje výsadní a dominantní postavení v rodině, kde má pozici jedináčka a narození sourozence ho této vydané pozice zbaví. Neexistuje pro něj už vztah já a rodiče, ale musí se smířit se vztahem my a rodiče. Starší dítě se cítí odsunuto na druhé místo, revoltuje a tím se s matkou od sebe vzdalují čím dál tím více.

Starší předškolák má často spojeno narození sourozence se vstupem do mateřské školy. Cítí se odstrčený a žárlí na mladšího sourozence. Žárlivost může dospět až k emoční poruše a k výrazné rivalitě. Rivalita může mít známky přílišného soutěžení o pozornost, vyznačuje se nepřátelstvím a opozičním chováním a také se může projevovat regresí či poruchou spánku (Kořátková, 2014).

5.3 Význam rodiny pro dítě předškolního věku

Rodina je pro předškolní dítě nejvýznamnějším sociálním prostředím, citová vazba k rodičům a ostatním členům rodiny je zdrojem jistoty a bezpečí. Rodiče jsou pro dítě vzorem, který napodobují a život v rodině ovlivní dítě na celý dlouhý život. Z těchto zkušeností bude čerpat sílu, aby se mohlo samo postavit světu a čelit jeho nástrahám. Pokud si dítě ponese neblahou zkušenost a jeho jistota a bezpečí budou otřeseny, tak se před každou překážkou zastaví a bude pro něho velmi těžké ji překonat.

V prostředí rodiny může dítě přirozeně vyžrát a v lidské společnosti se orientovat bez spěchu, nervozity a tlaku. Dítě je po celé období předškolního věku s rodinným prostředím úzce spjato a je v něm zakotveno. Rodina je místem primární socializace, která do značné míry určuje charakter socializace dítěte i v jeho dalším životě. Dítě si vytváří vnitřní obraz světa podle toho, jak mu svět rodina představuje a jaký způsob života mu nabízí (Vágnerová, 2014).

Přes velké pokroky v sociálním chování je dítě předškolního věku stále ještě nejvíce závislé na svých rodičích. Dítě je v tomto věku už výrazně samostatnější, ale musí mít stále zpětnou vazbu na rodiče.

Rodiče jsou pro předškolní dítě emocionálně významnou autoritou a kladný citový postoj rodičů je důležitý pro pocit jistoty a bezpečí, je modelem pozitivních lidských vztahů. Napodobení a identifikace s rodiči dítěti usnadňuje převzetí, osvojení a zvnitřnění společenských norem. Kladný citový vztah v rodině je základem pro formování svědomí a morálních rysů. Dítě postupně vnímá a posuzuje okolí podobným způsobem jako členové rodiny (Šulová, 2004).

Rodina je přirozené prostředí, do kterého se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat jiné, a přijímá to, co mu připravili rodiče.

Základní způsob sociálního chování si předškolní dítě osvojuje v rodině. Naučí se zde komunikovat, vnímat projevy jiných lidí a chápat je, vcítit se do jejich nálady, respektovat jejich potřeby, ale i ovládat vlastní emoce, uplatňovat vlastní názory a přesvědčení a naučí se varianty řešení konfliktů. Vědomí rodinné identity je samozřejmou jistotou, příslušnost k rodinnému společenství a blízkým lidem představuje zázemí. Vědomí jeho existence umožňuje zvládat nové role a adaptovat se na nové prostředí (Vágnerová 2014).

Předškolní dítě věří v rodičovskou všemocnost a věří, že zvládnou každou situaci. Často si hrají na dospělé, zejména na maminku a na tatínka, čímž se s rodiči identifikují.

E. H. Erikson nazývá anticipaci rolí, kdy si děti zkoušejí různé role dospělých, které by měly v budoucnu získat a učí se je, alespoň na symbolické úrovni, nějak zvládnout (in Vágnerová, 2014).

Význam rodičů pro předškolní dítě se projevuje i v jejich potřebě vědět o nich úplně všechno, a to především z doby, když byli ještě sami dětmi. Dospělí se prezentují v pozici dítěte, které také všechno neumělo, dělalo chyby, trápilo se. Rodiče se tak stávají dítěti bližšími, protože mu umožňují sdílet s nimi srozumitelné zážitky (Matějček, 1986).

Vztahy mezi členy rodiny jsou pro dítě velmi důležité. Pokud jsou vztahy pozitivní, může navazovat dítě pozitivní vztahy i mimo rodinu. Vědomí, že rodiče jsou stále nablízku a lze se na ně plně spolehnout, musí pro dítě představovat neměnnou jistotu. Rodičovské role motivují děti pozitivním způsobem k dodržování pravidel a způsobů chování.

V předškolním věku již také dítě jinak posuzuje jednotlivé členy rodiny. Jak dítě roste a vyvíjí

se, tak se vyvíjí i vztah s rodiči a rodičovské chování se mění. Obvykle mívají rodiče na předškolní děti větší požadavky a nároky a očekávají od dítěte, že vše zvládne a naučí se smysluplně využívat čas (Šulová, 2004).

Také prarodiče mají pro předškolní děti neocenitelný význam. Mohou doplňovat rodičovskou výchovu a popřípadě korigovat možné výchovné nedostatky. Prarodiče představují spojení s minulostí, ztělesňují tradice a jsou pro děti vzorem prožitého života.

Prarodiče jsou vůči dětem shovívavější a tolerantnější. Nejsou zatíženi plnou zodpovědností za výchovu a mohou si dovolit děti rozmazlovat. Problémy mohou nastat, když se rodiče s prarodiči nedokáží dohodnout na výchovném stylu (Rogge, 2007).

5.4 Význam sourozenců pro předškolní dítě

Jak už bylo popsáno v předešlých kapitolách, tak jsou sourozenci pro dítě předškolního věku velmi významným činitelem, který ovlivňuje jeho psychosociální vývoj. Narozením dalších dětí do rodiny se mění sourozenecké role a dítě se posouvá na jiné místo. Vyrovnávání se s novou situací je pro předškolní dítě nenahraditelnou zkušeností.

Při rodičovských neshodách sourozenci drží při sobě, ale stále také mezi sebou bojují o rodičovskou přízeň a privilegia.

Dítě v předškolním věku často mladšího sourozence nepřijme a svoji revoltu transformuje do regresivního chování. Může se vrátit o vývojový stupeň zpátky či nedodržovat zásady a pravidla, která do té doby platila. Někdy přestane zvládat základní hygienické návyky. Revoltuje a zlobí a snaží se na sebe upozornit. Citové strádání a smutek mohou být pro předškolní dítě nepříjemnou zkušeností, kterou má spojenou s narozením sourozence. Pokud mu rodiče dokáží vrátit ztracenou lásku a důvěru, stane se pro něj mladší sourozenec kamarádem na celý život. Zkusí si ve vztahu nadřazenou roli, bude se o mladšího starat a tak se přiblíží více k rodičovské roli, se kterou se tím bude identifikovat.

Starší sourozenci jsou velmi motivující a díky nim předškolák získává nové sociální dovednosti. Často ho napodobuje a také u nich hledá porozumění a pomoc, když se na ně rodiče zlobí.

Starší sourozenec tvoří mezistupeň mezi dítětem a rodiči a dítě po schůdkách stoupá snadněji vzhůru.

Šulová (2003) zdůrazňuje nenahraditelnost sourozeneckého vztahu v každodenním kontaktu

se všemi změnami, které probíhají, a předškolní dítě tím získává cenné vztahové kompetence důležité pro budoucí začleňování do společnosti.

Sourozenectví v sobě nese pozitivní odkaz, byť vykoupený trpkou zkušeností, který už nikdy potom dítě nezíská. Sourozenci jsou spojenci na celý život.

II PRAKTICKÁ ČÁST

6 CÍLE VÝZKUMU

„Cílem vědeckého poznání je porozumět věcem a dějům obklopujícím člověka zvenku i z jeho nitra“ (Skutil, 2011, str.13).

Zich (2004) označuje výzkum jako přípravnou, plánovanou akci, která má zpravidla tři základní etapy: přípravnou, realizační a vyhodnocovací. Upozorňuje na potřebu důsledně dodržovat metody a ověřovat pravdivost (validitu a reliabilitu) dat. Výzkum člení na základní a aplikovaný a neopomíjí ani význam předvýzkumu.

Výzkum ve společenskovední oblasti má podle Hendla (in Skutil, 2011) pět základních funkcí: exploraci, popis, explanaci, predikci a ovlivňování.

„Součástí pedagogického výzkumu je identifikace závažných výzkumných problému v oboru, formulace výzkumných otázek a interpretace výsledků ve vztahu k dosud známým zjištěním“ (Skutil, 2011, str.19).

Výchova ve vícečetné rodině a sourozenecké vztahy jsou velmi obšírná témata, která se jen těžko dají obsáhnout do jedné práce. V souvislosti s výchovou ve velkých rodinách se pojí nekonečně mnoho potenciálních otázek a možných odpovědí. Sourozenecké vztahy jsou velmi rozmanité a těžko uchopitelné vztahy, které tvoří intimní spojení mezi jednotlivými sourozenci v jedné rodině. Každá jednotlivá rodina se od sebe liší a stejně tak sourozenecké interakce probíhají v každé rodině jiným způsobem.

Záměrem mé praktické části je nahlédnout do rodinného života, rozkrýt jeho tajemství a hledat souvislosti a podobnosti. Podívat se na jednotlivé sourozence a hledat spojení s jejich sourozeneckou rolí a sourozeneckým postavením.

Nebylo jednoduché vytyčit jeden cíl a směřovat celou výzkumnou část jedním směrem. Z tohoto důvodu jsem si určila 3 cíle, na které budu ve výzkumné části hledat odpovědi.

Cíle výzkumné části diplomové práce:

- 1. Cíl: Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.**
- 2. Cíl: Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.**
- 3. Cíl: Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození.**

7 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

„Vědecký výzkum rozšiřuje hranice vědomostí lidstva a znamená proces vytváření nových poznatků, ale i potvrzení či vyvrácení stávajících. Jedná se o systematickou a pečlivě naplánovanou činnost, která je vedena snahou zodpovědět výzkumné otázky a přispět k rozvoji daného oboru“ (Skutil, 2011, str.17).

Ke každému z výše uvedených cílů se vztahují tři výzkumné otázky.

Výzkumné otázky ve vztahu k 1. cíli:

1. Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.

1.1 Co rodiče považují ve výchově za nejobtížnější a co by jim mohlo výchovu ulehčovat?

1.2 Jaké výchovné metody a postupy se rodičům ve výchově osvědčují?

1.3 Jaké si rodiče kladou priority ve výchově?

Výzkumné otázky ve vztahu k 2. cíli:

2. Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.

2.1 Přípravovali rodiče starší sourozence na příchod mladších dětí a jak?

2.2 S jakými těžkostmi se museli jednotliví členové rodiny potýkat?

2.3 Měnily se příchodem dalších dětí vztahy mezi sourozenci?

Výzkumné otázky ve vztahu k 3. cíli:

3. Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození.

3.1 Jak se dítě předškolního věku zhostí role nejstaršího dítěte v rodině?

3.2 Jak dítě předškolního věku vystupuje v roli nejmladšího?

3.3 Jak dítě předškolního věku funguje jako prostřední z dětí?

8 VÝZKUMNÉ METODY

„Výzkumnou metodu lze charakterizovat jako systematický postup získávání a zpracování dat se záměrem objasnit sledovanou problematiku“ (Skutil, 2011, str.79).

Skutil (2011) dále za vědeckou metodu označuje soubor principů, způsobů a prostředků, díky kterým dochází k získávání vědeckých poznatků.

V mé práci jsem využila několik typů výzkumných metod. V první části výzkumné práce jsem použila metodu dotazníku a ve druhé části jsem použila metodu případové studie. Případová studie v sobě zahrnuje další výzkumné metody, které se v rámci ní využívají k odkrývání zkoumaných skutečností. V rámci případové studie jsem aplikovala metodu pozorování a metodu rozhovoru.

Dotazník

Nejvíce rozšířenou metodou pedagogického výzkumu je dotazník. Skrze dotazník zjišťujeme informace o respondentovi a dostáváme představu o jeho názorech a postojích k zadanému tématu. Výhodou dotazníkového šetření je účast většího počtu respondentů a jejich anonymita. Nevýhodou bývá značná subjektivita výpovědí a nemožnost dovysvětlení a upřesnění. V dotazníku můžeme volit mezi různými typy otázek. Rozdělujeme uzavřené, polouzavřené, otevřené otázky a dále testové či škálové (Skutil, 2011).

Případová studie

Hendl (in Skutil, 2011) uvádí, že případová studie znamená detailní studium jednoho či několika málo případů a že jejím hlavním úkolem je zachytit složitost případu a celistvost vztahů. Případové studie dále autor člení do několika skupin, jako například osobní případové studie, studie skupin či různých organizací. Za velmi důležitý považuje také podrobně vypracovaný plán zmiňované případové studie, který sám navrhl.

Plán případové studie:

1. volba výzkumného tématu a formulace výzkumných otázek;
2. strategie výběru;

3. metody sběru dat - dokumentace aktuálních událostí, archivní záznamy, dotazování, pozorování, analýza produktů;
4. logika spojení dat, kritéria pro interpretaci dat, analýza dat, posouzení celé práce;
5. návrh zprávy.

Užité metody případové studie: pozorování, rozhovor.

Pozorování

Skutil (2011) řadí pozorování mezi výzkumné metody pouze tehdy, je-li záměrné, cílevědomé, plánovité, systematické a řízené. V pozorování pokládá za důležité sledovat a následně analyzovat jevy za pomoci smyslového vnímání. Při každém pozorování je nezbytné vypracovat plán, který obsahuje cíl a předmět pozorování a přesný časový harmonogram. Stejně jako každá metoda má pozorování své výhody a nevýhody.

Dále autor uvádí, že se jedná o nejpřirozenější metodu, jejíž pomocí můžeme získat údaje, které bychom jinak nezjistili. Pozorování je časově náročné a skutečnost může být ovlivněna přítomností cizí osoby. Pozorování rozdělujeme na přímé a nepřímé, zúčastněné a nezúčastněné, skryté a zjevné, krátkodobé a dlouhodobé, strukturované a nestrukturované, standardizované a nestandardizované.

Rozhovor

Rozhovor na rozdíl od dotazníku umožňuje přímý kontakt se zkoumanou osobou a následnou možnost dovysvětlení a sdělení důvěrnějších informací. Nevýhodou může být časová náročnost a časté odbíhání od zkoumaného tématu. Rozhovory se dají dělit na strukturované, polostrukturované a nestrukturované neboli volné (Skutil, 2011).

Podle Pelikána (in Stutil, 2011) je při rozhovoru nejdůležitější vytvořit vstřícné ovzduší a pocit důvěry, ale zároveň udržet laťku rozhovoru, aby nepřešel ve volnou konverzaci v lehkém duchu.

9 VLASTNÍ VÝZKUM

„Smíšený výzkum je definován jako obecný přístup, v němž se míchají kvantitativní a kvalitativní metody, techniky nebo paradigmata v rámci jednoho výzkumu“ (Hendl in Skutil, 2011, str.75).

V mém výzkumu týkajícím se rodinné výchovy a sourozeneckých vztahů jsme zkombinovala metody jak kvantitativního tak kvalitativního výzkumu. První skupinu metod v mé práci zastupuje dotazníková metoda a kvalitativní stránku mé práce obstarává vícepřípadová studie. Zkombinováním obou těchto metod bylo možné získat obecné povědomí o dané problematice a zároveň nahlédnout velmi zblízka do soukromí zkoumaných rodin. Celý výzkum je spíše zaměřen na kvalitativní aspekty dané problematiky než na zobecňování získaných poznatků.

9.1 Dotazníkové šetření

9.1.1 Organizace dotazníkového výzkumu

Jako první metodu, kterou jsem si zvolila pro zjišťování odpovědí na výzkumné otázky byl **dotazník**. Použila jsem ho z důvodu, abych mohla oslovit větší počet vícečlenných rodin, a tak si udělat představu o tom, jak svoji úlohu vnímají a jak v ní dokáží obstát.

Mým hlavním kritériem při sestavování dotazníku bylo co nejméně rodiče časově zatížit. Jako nejlepší řešení mi připadalo zvolit spíše **uzavřené otázky**, které jsou méně časově náročné. Uvažovala jsem, jaké možné odpovědi bych mohla rodičům nabídnout a nabízelo se mnoho variant. Z toho důvodu se mi jevilo nejvhodnější zvolit otázky tak, aby jednotlivé odpovědi bylo možné posuzovat na číselné řadě, jedná se o takzvanou **numerickou posuzovací škálu**. Dalším vhodným typem otázky se mi zdály **úlohy s výběrem odpovědí**, ve kterých rodič může zaškrtnout libovolný počet odpovědí či žádnou z nabízených možností, popřípadě doplnit vlastní odpovědi.

Dotazník jsem sestavila celkem z 12 otázek, první 4 otázky byly typem numerické posuzovací škály a ostatních 8 otázek mělo možnost výběru odpovědí. Všechny dotazníkové otázky se vztahovaly k výzkumným otázkám a hledaly na ně odpovědi (příloha 1).

Dotazníkové šetření jsem chtěla provádět v okolí mého bydliště.

Cílovou skupinou dotazníkového šetření měli být rodiče dětí v mateřských školách, kteří mají více jak 3 děti. Mělo se jednat o tři mateřské školy.

Se svolením paní ředitelky jsem chtěla elektronickou poštou oslovit rodiče s více dětmi a požádat je o vyplnění dotazníku. Osobně jsem chtěla tištěné dotazníky přinést do zmíněných mateřských škol a připravit uzavřenou krabici na vrácené dotazníky.

Dotazníkový předvýzkum:

Ještě před samotnou distribucí jsem dotazník v tištěné podobě předložila dvěma maminkám, každá z nich vychovává 3 děti. Byla jsem zvědavá na reakce a hodnocení.

Maminky mi vyplněný dotazník vrátily třetí den a jejich reakce byly rozpolcené. Největší nedostatek viděly v obsáhlosti dotazníku. Byl příliš dlouhý a zabral jim více času než očekávaly. Také jim nevyhovovala tištěná forma a více by preferovaly on-line dotazník, který by mohly vyplnit třeba v mobilním telefonu. Výběry odpovědí z nabízených variant a pomocí škálování jim připadaly vhodné. Velkým kladem těchto odpovědí je časová nenáročnost a větší srozumitelnost pro oslovené respondenty.

Přepracování dotazníku

Všechny argumenty jsem vzala v potaz a rozhodla jsem se dotazník přepracovat. Vyhledala jsem si na internetu možnosti on-line dotazníků a na stránkách Survio jsem vytvořila nový on-line dotazník. Zkrátila jsem dotazník a nechala jsem pouze devět otázek zaměřených na výchovu a vztahy v rodině. Poslední otázku jsem jako jedinou nechala otevřenou, abych také rodičům umožnila vyjádřit svůj vlastní názor. Další změnu prodělaly otázky s numerickou posuzovací škálou. Nenašla jsem v nabídce on-line dotazníku stejnou variantu odpovědí, která by mi vyhovovala. Použila jsem tedy takzvanou škálu konstantní sumy. Rodiče v ní měli rozdělovat určitý počet bodů mezi jednotlivé odpovědi (příloha 2).

Distribuce dotazníku

Prostřednictvím paní ředitelky mateřské školy jsem elektronickou poštou oslovila rodiče s prosbou o vyplnění dotazníku a zaslala jim příslušný odkaz. Odkaz byl zaslán nejen rodičům s příslušné mateřské školy, ale také rodičům z místního mateřského klubu. Oslovila jsem i rodiče, kteří dochází s malými dětmi na cvičení do sokola a účastníky příměstských táborů

děti do 10 let. Počet oslovených respondentů mi tímto přišel dostačující.

Výhodou on-line dotazníku je vysoká míra anonymity a poměrně snadná obsluha.

Dotazník byl aktivovaný a přístupný na stránkách www.survio.cz od 1.ledna do 31. ledna 2017. Během celé této doby mohli rodiče posílat na příslušné stránky své odpovědi a já jsem mohla průběžně kontrolovat výsledky.

9.1.2 Vyhodnocení dotazníkového výzkumu

Celkem bylo vyhodnoceno 44 dotazníků.

Během celého měsíce přišlo 58 odpovědí a po ukončení měsíční lhůty byl dotazník deaktivován a já mohla začít s vyhodnocováním. 14 odpovědí jsem musela vyřadit, protože nesplňovaly podmínky, které jsem si vytyčila.

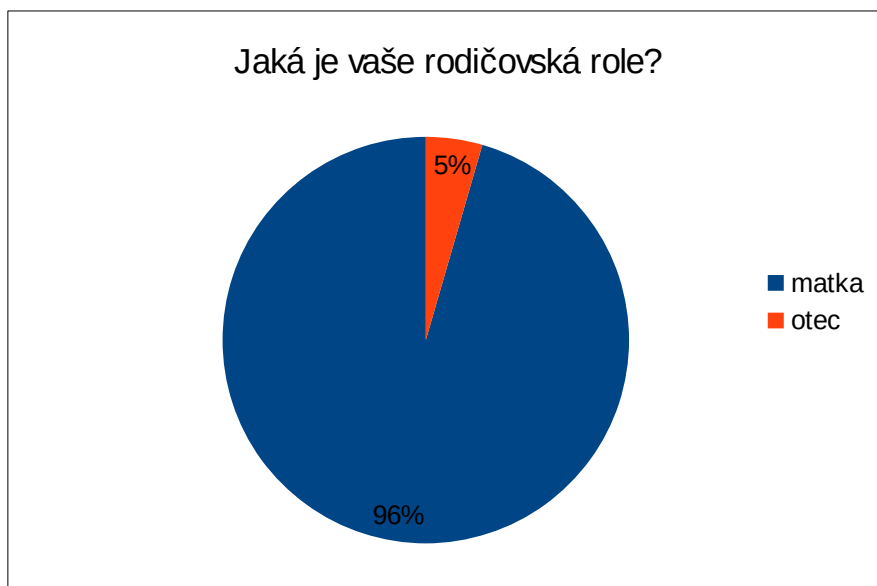
Mojí chybou bylo, že jsem v prosbě o vyplnění dotazníku neuvedla kritérium, že alespoň jedno dítě musí být v předškolním věku. Domnívala jsem se, že v místech, kde jsem se chystala dotazník šířit, se děti v předškolním věku vyskytují automaticky. Dotazník se ale zatoulal i mezi sourozence, kteří už sami mohli být rodiči, a tak jsem některé odpovědi nezařadila do vyhodnocení.

Dotazník se skládal celkem z 12 otázek. Každou otázku jsem samostatně zpracovala a vyhodnotila.

Otázky 1 až 3 zjišťovaly základní informace o rodině, o počtu dětí a věkovém rozpětí. Otázky 4 až 7 se zabývaly výchovnou problematikou. V každé z těchto otázek rodiče bodově hodnotili 10 uvedených skutečností, které souvisí s výchovou dětí v rodině. V každé otázce rozdělovali celkem 100 bodů. V otázkách 8 až 11 rodiče zaškrtovali uvedené možnosti dle vlastního výběru, mohli zvolit libovolný počet odpovědí či žádnou. 12 otázka byla otevřená a vyzývala rodiče k vlastní odpovědi.

Otázka číslo 1

Jaká je Vaše rodičovská role?

Celkem 44 kompletních dotazníků bylo zařazeno do celkového vyhodnocení.

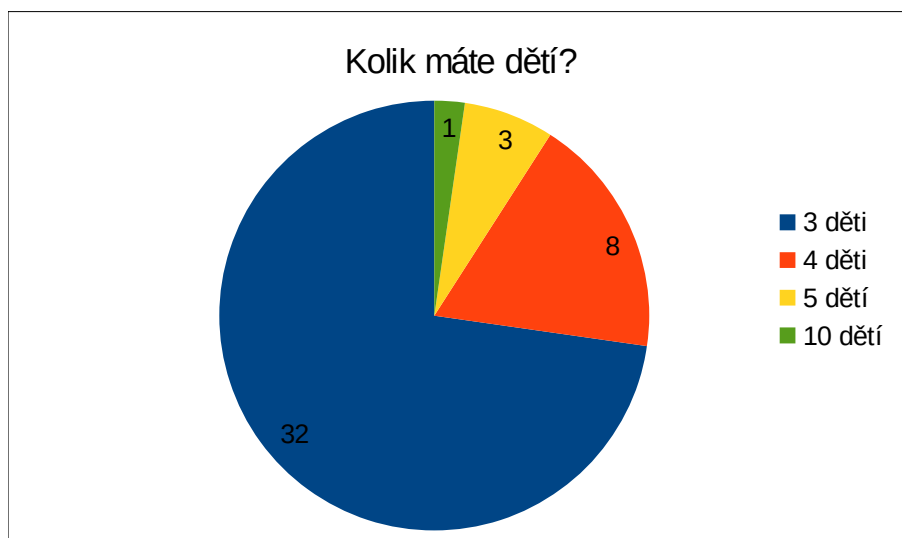
42 dotazníků bylo vyplněno matkou a pouze 2 dotazníky vyplnil otec.

matka : počet 42 95,5 %

otec: počet 2 4,5 %

Otázka číslo 2

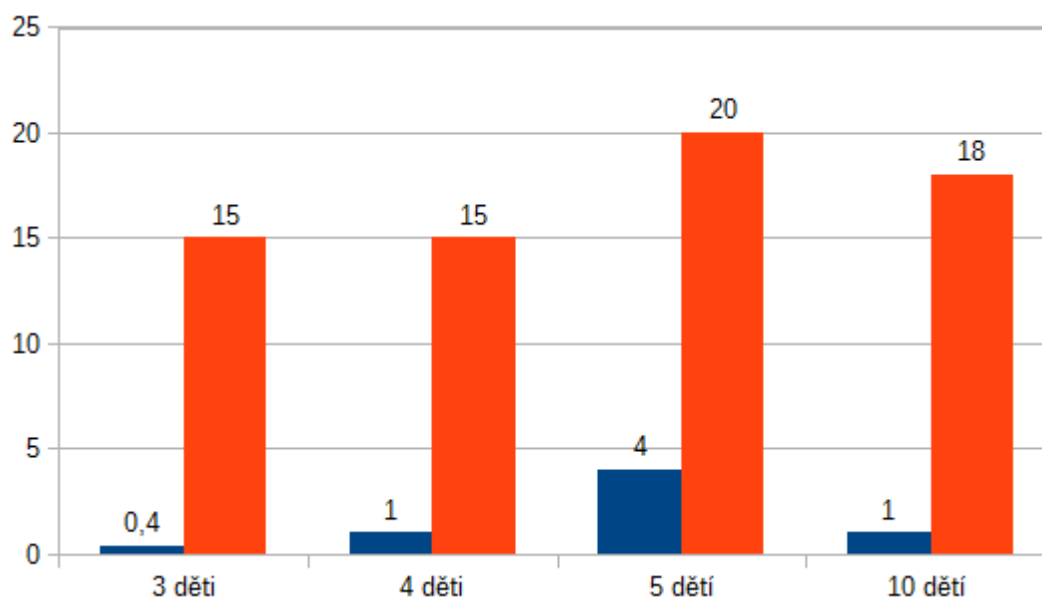
Kolik máte dětí?

Z celkových 44 dotazníků, které rodiče vyplnili, patřilo 32 dotazníků rodičům se 3 dětmi, 8 dotazníků rodičům se 4 dětmi, 3 dotazníky vyplňovali rodiče 5 dětí a 1 patřil 10 členné rodině.

Otázka číslo 3

Napište pohlaví a věk jednotlivých sourozenců.

Věkové rozmezí jednotlivých dětí v rodinách se pohybovalo od 4 měsíců do 20 let.

Vyšší věk dětí se objevoval u čtyřčlenných rodin, pětičlenných rodin a 10 členné rodiny.

Rodina s 10 dětmi vyplňuje věkovou škálu dětí od 1 roku do 18 let.

Rodina s 5 dětmi měla věkový rozsah dětí od nejútlejšího věku do 20 let.

Čtyřčlenné rodiny měly věkové rozmezí od 1 roku do 15 let.

Tříčlenné rodiny měly věkové rozmezí od 4 měsíců do 15 let.

Rozdělení mužského a ženského pohlaví mezi dětmi je celkem vyrovnané. V dotazovaných rodinách je celkem 80 dcer a 70 synů.

Otázka číslo 4

Za jak obtížné a náročné považujete následující skutečnosti ve spojitosti s výchovou více dětí v rodině?

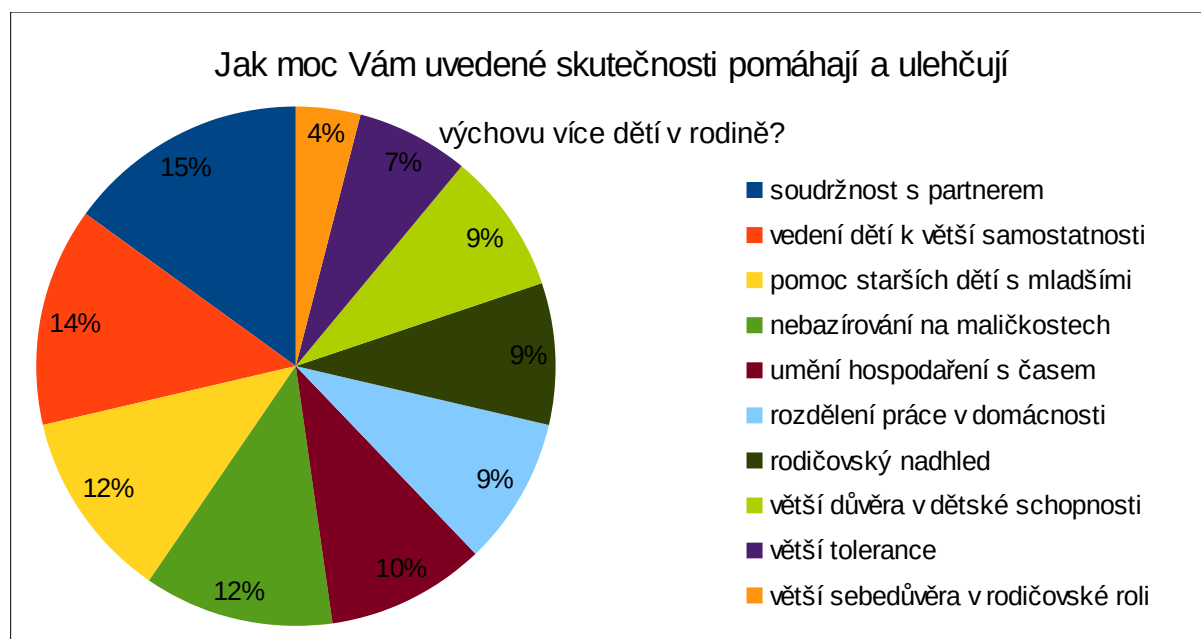
Nedostatek času na jednotlivé děti	887 bodů	20,9 %
Nedostatek času na sebe a partnera	854 bodů	20,2 %
Časté konflikty mezi dětmi a jejich neustálé řešení	590 bodů	13,9 %
Častá vyčerpanost	514 bodů	12,1 %
Správné rozvržení času	304 bodů	7,2 %
Udržení určitého řádu v rodině	299 bodů	7,1 %
Bytové a materiální komplikace	252 bodů	5,9 %
Nedostatek finančních prostředků	235 bodů	5,5 %
Malá podpora širší rodiny	197 bodů	4,7 %
Chybějící zpětná vazba	105 bodů	2,5 %

Za nejobtížnější při výchově více dětí považují rodiče nedostatek času na jednotlivé děti a celkem této skutečnosti udělili 887 bodů. Za neméně obtížné označili nedostatek času na sebe a partnera, celkem tuto položku ohodnotili 854 body. Dále následuje mírný bodový odstup a na třetí příčce v obtížnosti se s 590 body zařazují časté konflikty mezi dětmi a jejich neustálé řešení a s mírným odstupem s 514 body je na čtvrtém místě častá vyčerpanost. Další

udávané skutečnosti již mají menší počet bodů a pouze s menšími rozdíly jsou řazené za sebou. Správné rozvržení času získalo 304 bodů a udržení určitého řádu v rodině o 4 body méně. Bytové a materiální komplikace a nedostatek finančních prostředků řeší jen necelých 6 % rodičů. Pouze necelých 5 % rodičů se potýká s malou podporou širší rodiny. Chybějící zpětná vazba schází jen 2,5 % rodičům.

Otázka číslo 5

Jak moc Vám uvedené skutečnosti pomáhají a ulehčují výchovu více dětí v rodině?

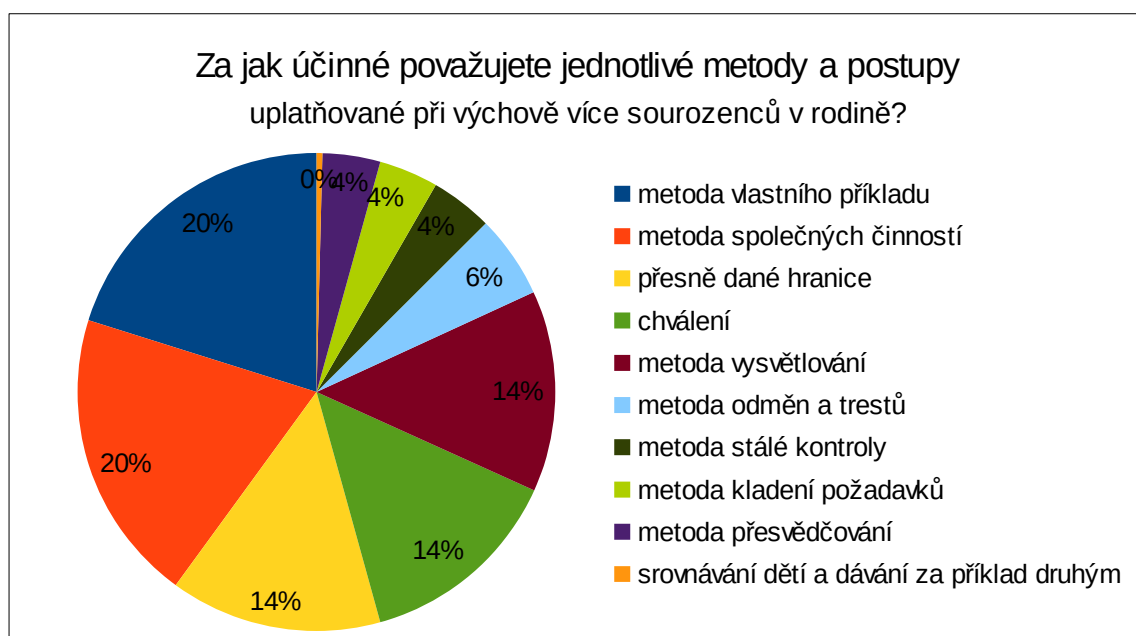

Soudržnost s partnerem	618 bodů	15 %
Vedení dětí k větší samostatnosti	559 bodů	13,6 %
Pomoc starších dětí s mladšími	486 bodů	11,8 %
Nebazírování na maličkostech	486 bodů	11,8 %
Umění hospodaření s časem	409 bodů	9,9 %
Rozdělení práce v domácnosti	380 bodů	9,2 %
Rodičovský nadhled	361 bodů	8,8 %
Větší důvěra v dětské schopnosti	361 bodů	8,8 %
Větší tolerance	288 bodů	7 %
Větší sebedůvěra v rodičovské roli	165 bodů	4 %

Odpovědi na tuto otázku jsou velmi vyrovnané a je patrné, že rodiče jsou si vědomi všech skutečností, které jim život v početnějších rodinách ulehčují. Za nejvíce nápomocné označili respondenti soudržnost s partnerem, celkem tuto položku ohodnotili 618 body. Pouze o pár bodů méně dostalo vedení dětí k větší samostatnosti a to celkem 559 bodů. Totožně bodů obdržely položky „pomoc starších sourozenců s mladšími dětmi“ a „nebazírování na maličkostech“, tedy 486 bodů. Rodiče si uvědomují, že čas je drahý a že umění hospodaření s časem (409 bodů) je pro ně nemalým přínosem. Čím více lidí si rozdělí práci v domácnosti (380 bodů), tím zbude na každého méně práce. Několikanásobné rodičovství umožní se nad určité věci povznést a využít rodičovského nadhledu (361 bodů) a taktéž vložit větší důvěru v dětské schopnosti (361 bodů). Pravděpodobně více dětí nevzbuzuje v rodičích větší toleranci (288) a většina rodičů se nevnímá sebevědoměji ve své rodičovské roli (165 bodů).

Otázka číslo 6

Za jak účinné považujete jednotlivé metody a postupy uplatňované při výchově více sourozenců v rodině?

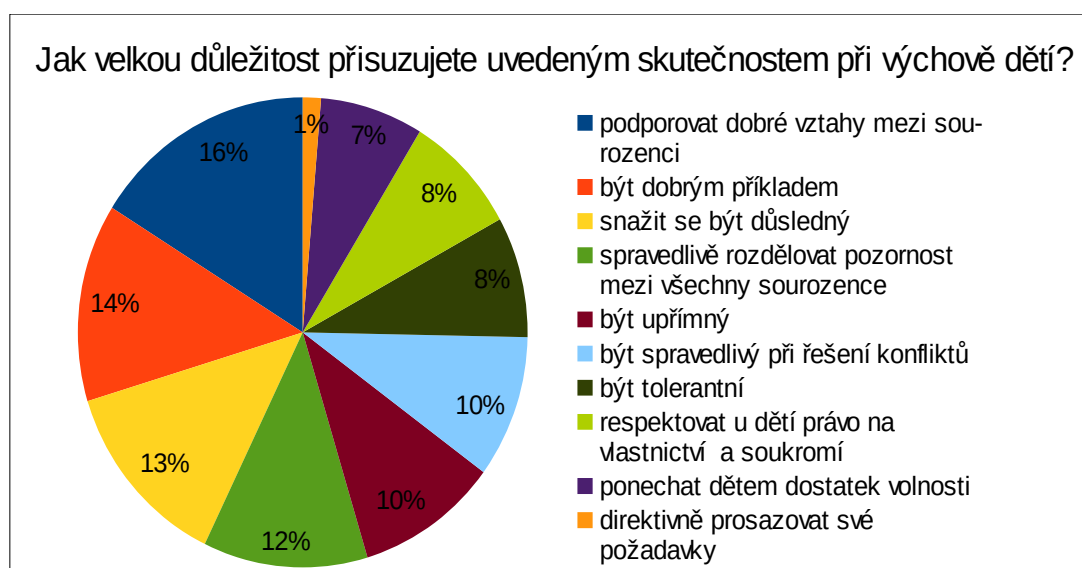
Metoda vlastního příkladu	786 bodů	20,1 %
Metoda společných činností	775 bodů	19,8 %
Přesně dané hranice	560 bodů	14,3 %

Chválení	545 bodů	13,9 %
Metoda vysvětlování	533 bodů	13,6 %
Metoda odměn a trestů	220 bodů	5,6 %
Metoda stálé kontroly	164 bodů	4,2 %
Metoda kladení požadavků	158 bodů	4 %
Metoda přesvědčování	154 bodů	3,9 %
Srovnávání dětí a dávání za příklad druhým	16 bodů	0,4 %

Většina rodičů chápe výchovu jako součást života, o které příliš nepřemýšlejí a žijí ji. Nemají vlastně čas si na někoho hrát a proto je pro ně nejpřirozenější metoda vlastního příkladu (786 bodů) a metoda společných činností (775 bodů). Tyto dva přístupy dostaly nejvíce bodů a umístily se v těsném závěsu za sebou. Rodiče si také uvědomují, že jakmile je dětí více, jsou přesně dané hranice (560 bodů) nepostradatelné. Dlouholetou zkušeností poznali, že chválení (545 bodů) je pro děti největší motivací, a když se dětem vše vysvětlí (533 bodů), tak to lépe přijmou. Metoda stálé kontroly (164 bodů), metoda kladení požadavků (158 bodů) a metoda přesvědčování (154) nejsou podle rodičů tak účinné při výchově, ale občas se nic jiného nedá dělat. Jako za velmi neúčinnou a troufám si říci i destruktivní metodu lze považovat srovnávání dětí a dávání za příklad druhým (pouze 16 bodů).

Otázka číslo 7

Jak velkou důležitost přisuzujete uvedeným skutečnostem při výchově dětí?

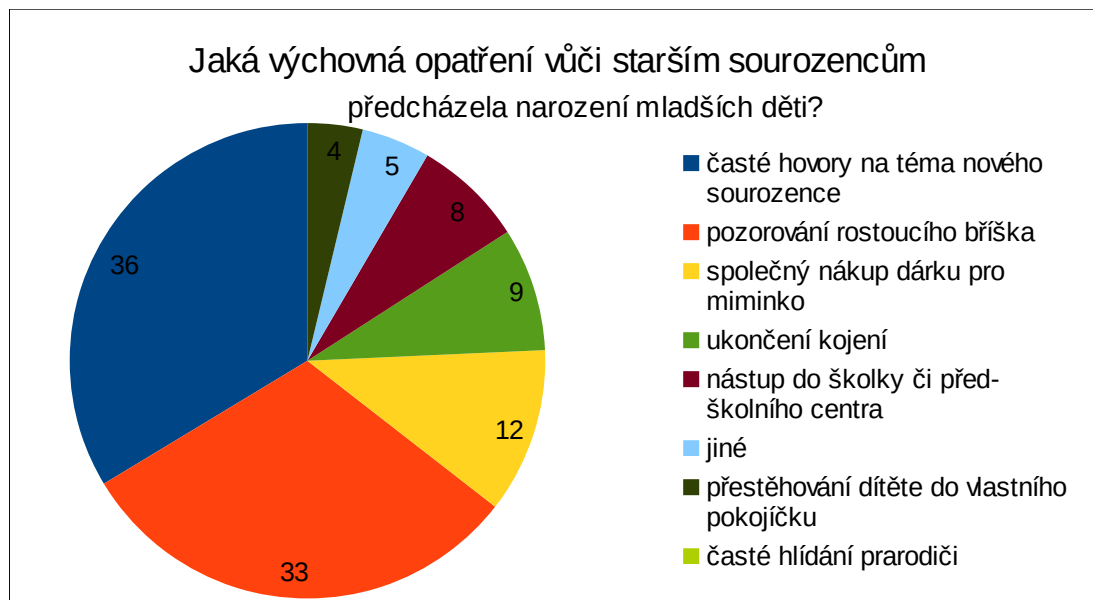

Podporovat dobré vztahy mezi sourozenci	640 bodů	16,1 %
Být dobrým příkladem	540 bodů	13,6 %
Snažit se být důsledný	518 bodů	13,1 %
Spravedlivě rozdělovat pozornost mezi všechny sourozence	470 bodů	11,8 %
Být upřímný	406 bodů	10,2 %
Být spravedlivý při řešení konfliktů	390 bodů	9,8 %
Být tolerantní	328 bodů	8,3 %
Respektovat u dětí právo na vlastnictví a soukromí	328 bodů	8,3 %
Ponechat dětem dostatek volnosti	295 bodů	7,4 %
Direktivně prosazovat své požadavky	53 bodů	1,3 %

V odpovědích na tuto otázku se projevilo, jak moc si rodiče uvědomují, na čem všem při výchově záleží a že je velmi těžké určit, co je při výchově nejdůležitější. Jednotlivé položky se od sebe bodově příliš neliší a je patrné, že jim rodiče přisuzují podobný význam a důležitost. Nicméně na vrcholu pyramidy stojí psáno: podporovat dobré vztahy mezi sourozenci (640 bodů). Pokud rodiče chtějí, aby se děti k sobě hezky chovaly, vědí, že musejí být pro děti dobrým příkladem (540 bodů). Ke všemu předchozímu patří neméně důležitá snaha o důslednost (518 bodů) a spravedlivě rozdělovat pozornost mezi všechny sourozence (470 bodů). Upřímnost (406) děti ocení a uvidí, že ani velcí nejsou neomylní. Spravedlnost je nejen důležitá při rozdělování pozornosti, ale rodiče si uvědomují, že je také nepostradatelná při řešení konfliktů (390 bodů). Sourozenci jsou sice skupina, ale nemělo by se zapomínat, že každý ze sourozenců by měl mít právo na vlastnictví a soukromí a rodiče ohodnotili tuto položku 328 body. Stejně bodů dostala tolerance. Ani dostatek volnosti není po rodiče zanedbatelný a ohodnotili ho 295 body. Direktivní prosazování svých požadavků rodiče příliš neužívají a ohodnotili tuto položku pouze 53 body.

Otázka číslo 8

Jaká výchovná opatření vůči starším sourozencům předcházela narození mladších dětí?

Časté hovory na téma nového sourozence	36	83,7 %
Pozorování rostoucího břicha	33	76,7 %
Společný nákup dárku pro miminko	12	27,9 %
Ukončení kojení	9	20,9 %
Nástup do školky či předškolního centra	8	18,6 %
Jiné	5	11,6 %
Přestěhování dítěte do vlastního pokojíčku	4	9,3 %
Časté hlídání prarodiči	0	0 %

Jiné: - přestěhování z maminčiny postele k tatínkovi

- včasné odložení kočárku a nová postýlka
- přespání jinde než v rodině, sebeobsluha
- vlastní postel
- dárek od narozené sestřičky bráchovi

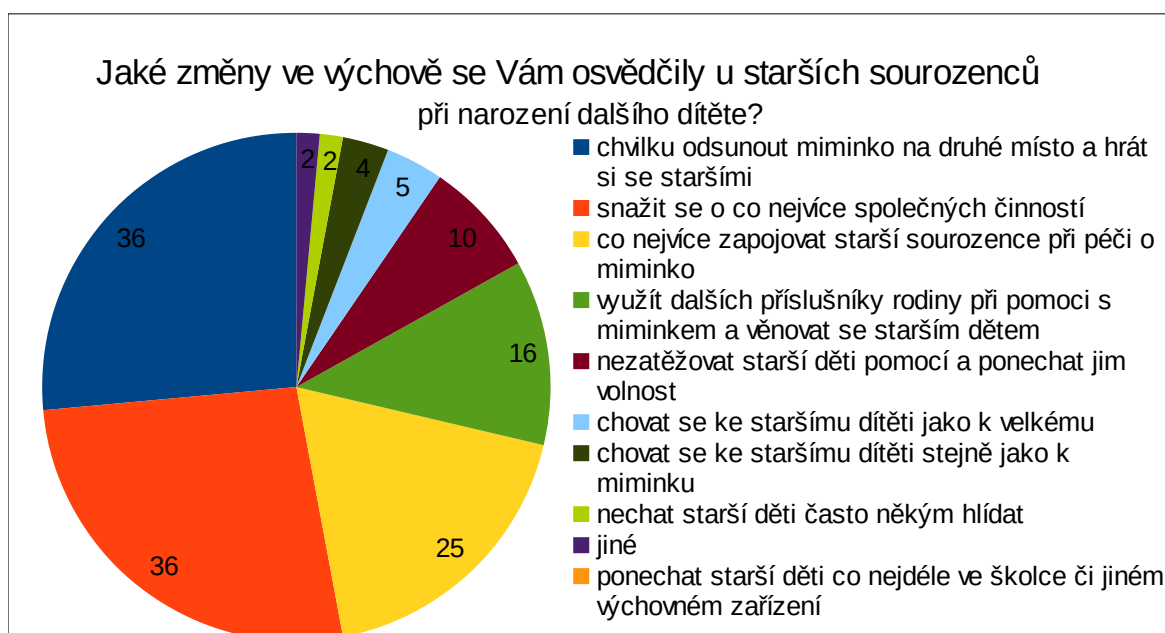
Rodiče si o příchodu nového člena rodiny se staršími dětmi hodně povídali. Nejvíce rodičů, celkem 36, označilo právě časté hovory na téma nového sourozence za nejčastější přípravnou fázi očekávání miminka. Neméně maminek (33) nechalo starší sourozence pozorovat a vnímat, jak v břichu roste nový človíček. 12 rodičů společně se staršími dětmi vybírali dárek

pro miminko. 9 rodičů označilo, že narození miminka předcházelo ukončení kojení staršího dítěte. Děti z 8 rodin mají narození sourozence spojené s nástupem do předškolního zařízení a 4 rodiče uvedli, že se starší dítě přestěhovalo do vlastního pokoje.

Nikdo z rodičů nespojuje očekávání narození miminka s častým hlídáním starších dětí prarodiči. Další opatření, která v rodinách předcházela narození dalších dětí, bylo odložení kočárku, nová postel, přespání jinde než doma, větší důraz na sebeobsluhu či přestěhování se z maminčiny postele k tatínkovi.

Otázka číslo 9

Jaké změny ve výchově se Vám osvědčily u starších sourozenců při narození dalšího dítěte?

Chvilku odsunout miminko na druhé místo a hrát si se staršími	36	83,7 %
Snažit se o co nejvíce společných činností	36	83,7 %
Co nejvíce zapojovat starší sourozence při péči o miminko	25	58,1 %
Využít další příslušníky rodiny při pomoci s miminkem a věnovat se starším dětem	16	37,2 %
Nezatěžovat starší děti pomocí a ponechat jim volnost	10	23,3 %
Chovat se ke staršímu dítěti jako k velkému	5	11,6 %

Chovat se ke staršímu dítěti stejně jako k miminku	4	9,3 %
Nechat starší děti často někým hlídat	2	4,7 %
Jiné	2	4,7 %
Ponechat starší děti co nejdéle ve školce či jiném výchovném zařízení	0	0 %

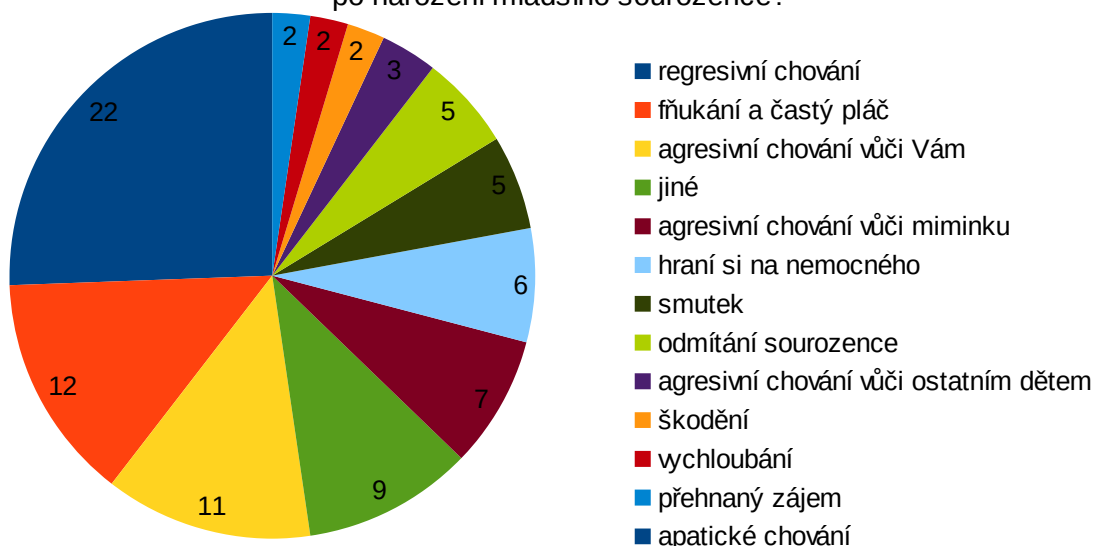
*Jiné: - manžel se extrémně věnoval starším, já více miminu
- vyzdvihnout důležitost pomoci staršího s miminem*

Pro staršího sourozence je narození mladšího těžká životní situace, která se neobejde beze změn. U druhého dítěte rodiče tápají a u dalších jsou již moudřejší. Nejvíce rodičů, celkem 36, označilo chvilku odsunout miminko na druhé místo a hrát si se staršími a snažit se o co nejvíce společných činností, jako nejlepší výchovné opatření. Nemálo rodičů, celkem 25, zapojovalo starší sourozence při péči o miminko. 16 rodičů využívalo ostatní příslušníky rodiny s péčí o miminko, aby se mohli věnovat starším. 10 rodičů vidělo výhodu v tom nezatěžovat starší děti a ponechat jim volnost. 5 rodičů označilo za prospěšné chovat se ke staršímu sourozenci jako k velkému a 4 rodiče jako k miminku. Pouze 2 rodiče označili za výhodné nechat starší děti často někým hlídat a nikdo z rodičů se nepřiklonil k variantě ponechat dítě co nejdéle ve školce. Jedna maminka zdůrazňuje význam otce, který se extrémně věnoval starším. Jiný rodič neopomíjel vyzdvihnout, jak důležité pro něho je, když mu starší děti pomáhají s miminkem.

Otázka číslo 10

S jakými negativními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

S jakými negativními projevy chování starších dětí jste se setkali
po narození mladšího sourozence?

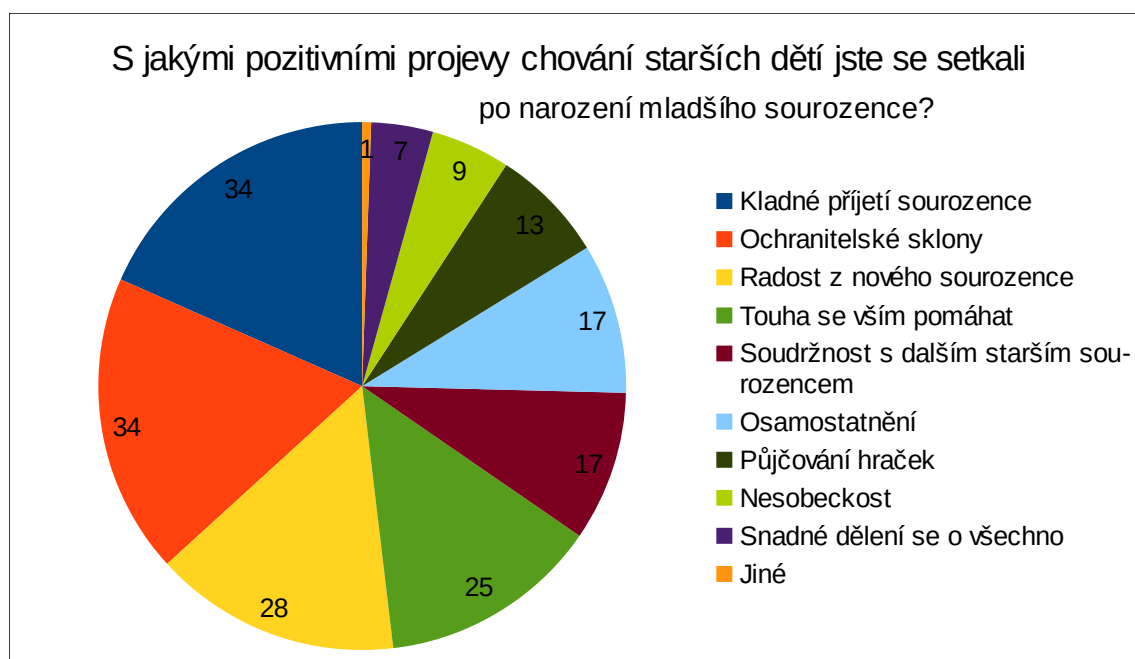
Regresivní chování	22	51,2 %
Fňukání a častý pláč	12	27,9 %
Agresivní chování vůči Vám	11	25,6 %
Jiné	9	20,9 %
Agresivní chování vůči miminku	7	16,3 %
Hraní si na nemocného	6	14 %
Smutek	5	11,6 %
Odmítání sourozence	5	11,6 %
Agresivní chování vůči ostatním dětem	3	7 %
Škodění	2	4,7 %
Vychloubání	2	4,7 %
Přehnaný zájem	2	4,7 %
Apatické chování	0	0 %

jiné: -1.dítě - kolem 1. roku - časté vztekání = prosazování se
- ignorace, že mladší sourozenec existuje
- závist (dárky, pozornost prarodičů...)
- negativní pohled na svět kolem sebe
- vyžadování pozornosti "mami koukej"
- 4 x žádné

Většina rodičů se po narození dalšího potomka do rodiny s negativními projevy chování u starších dětí setkala. Regresivní chování zaznamenalo 22 rodičů, což ho řadí na první místo negativního chování. U 12 rodičů se příchod nového dítěte pojí s fňukáním a častým pláčem starších dětí a 11 rodičů zaznamenalo agresivní neboli nepřátelské chování vůči vlastní osobě. Starší sourozenci v 7 rodinách obrátili svojí agresivitu přímo proti narozenému miminku. U 6 případů si starší děti vynucovaly pozornost tím, že si hrály na nemocné. V 5 rodinách došlo k odmítání mladšího dítěte starším. V 5 případech zahalil starší děti smutek z příchodu sourozence. Agresivní chování vůči ostatním dětem zpozorovali rodiče ve 3 rodinách. Ve 2 případech se rodiče setkali s vychloubáním, škoděním či s přehnaným zájmem. Apatii nezpozoroval u dětí žádný z rodičů. V ojedinělých případech se rodiče setkali u starších dětí s ignorací, se vztekáním, se závistí, s neustálým vyžadováním pozornosti či s negativním pohledem na celý svět. Pouze ve 4 rodinách mělo narození dalšího potomka hladký průběh a obešlo se bez negativních projevů.

Otázka číslo 11

S jakými pozitivními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

Kladné přijetí sourozence	34	79,1 %
Ochranitelské sklony	34	79,1 %
Radost z nového sourozence	28	65,1 %
Touha se vším pomáhat	25	58,1 %
Soudržnost s dalším starším sourozencem	17	39,5 %
Osamostatnění	17	39,5 %
Půjčování hraček	13	30,2 %
Nesobeckost	9	20,9 %
Snadné dělení se o všechno	7	16,3 %
Jiné	1	2,3 %

Jiné: Bohužel jsem pozorovala hlavně negativní projevy.

Až na jeden případ, kdy matka bohužel zaznamenala pouze samé negativní projevy, rodiče hojně vyzdvihovali pozitivní změny, které se narozením mladších sourozenců v rodině udály. 34 rodičů se setkala s kladným přijetím sourozence a s ochranitelskými sklony vůči malému sourozenci. Radost z nového sourozence měly starší děti ve 28 rodinách. Děti z 25 rodin oplývaly touhou co nejvíce pomáhat s miminkem. Totožně (17 rodičů) vedlo další narození k soudržnosti mezi staršími sourozenci a k většímu osamostatnění. Děti ve 13 rodinách neváhaly půjčit své hračky a v 9 případech se dalo hovořit o nesobeckosti. 7 rodičů nezaznamenalo žádný problém při rozdělování věcí.

Otázka číslo 12

Jak se změnily vztahy mezi staršími sourozenci, když do rodiny přibýlo další dítě?

Poslední otázka dotazníkového šetření byla otevřená a rodiče mohli odpovídat podle své volby a uplatnit tak své vlastní zkušenosti.

Odpovědi se lišily podle toho, kolik v rodině bylo dětí, jakého pohlaví a jaký věkový odstup mezi nimi panoval.

Rodiny se třemi dětmi:

Nejčastěji rodiče odpovídali, že narození třetího sourozence starší dva stmelilo dohromady

a vytvořili partu. Rodiče vypovídali, že se sourozenci velmi chtěli podílet na péči o miminko. Vztah je také osamostatnil.

syn 10 let, dcera 9 let, syn 5 let

Mé dvě první děti mají mezi sebou rozdíl 1,5 let a jsou si velmi blízko - jedná se o staršího chlapečka a mladší holčičku. Při narození dalšího potomka udělali partu "proti nám", ale žádná agrese ani škody - spíš na sebe víc upozorňovali.

dcera 11 let, dcera 7 let, dcera 4 roky

Při narození třetí dcery, která byla dost nemocná a potřebovala mou veškerou pozornost, to starší dcery více stmelilo. Malou neustále opatrovaly. a začaly více akceptovat tatínka.

dcera 11 let, syn 9 let, syn 5 let

Vztah mezi staršími sourozenci se upevnil. A měli i hezký vztah k miminku. Snažili se mi pomáhat.

syn 6 let, syn 4 roky, dcera 1 rok

2 starší děti si začaly více hrát spolu, jsou to partáci. Zároveň nejstarší syn dokáže pěkně uklidnit svého mladšího bratra, když se vzteká, brečí.

dcera 9 let, dcera 6 let, dcera 1 rok

Naše děti spolu dobře vychází. Před narozením miminka byla občas mezi staršími dětmi rivalita, která po narození miminka téměř vymizela. Obě se ochotně o batole starají, pohrají si, když je třeba. Někdy mám pocit, že ji berou jako živou panenku. Ochotně se s ní o vše podělí od hraček až po jídlo. Někdy je spíš musím brzdit, aby ji nezvedaly apod. Aby neublížily sobě ani jí. Soukromí chtějí mít, když jim přijdou na návštěvu kamarádi a nejmladší by je při návštěvě rušila.

syn 7 let, dcera 5,5 let, syn 20 měsíců

Starším sourozencům bylo: synovi 5,5 a dceři 4 roky. Krásně nejmladšího bratříčka přijali s velkou láskou, péčí a najednou se z nich stali velcí pomocníci a vzájemní partáci. Trpělivě čekali, až dokořím nebo přebalím. O všem jsme si povídali a celou situaci brali s naprostou přirozenou samozřejmostí.

syn 7,5 let, syn 4,5 let, syn 15 měsíců

Soudržnost starších sourozenců.

dcera 7 let, dcera 4 roky, dcera 1 rok

Starší holky se hodně semkly dohromady. Trochu jsem se bála, jak do toho nejmladší dcera zapadne, ale jak se začala víc a víc hýbat a hlavně socializovat, tak ji samy začaly brát mezi sebe a začaly si s ní hrát - a to ve všech rovinách, ať už že z ní dělají panenku nebo že jí vymýšlejí zábavu, nebo ji jen nechají hrát vedle sebe. Je to super a neměnila bych.

syn 12 let, syn 9 let, syn 4 roky

Vztah mezi staršími syny se v některých oblastech upevnil. Prostřední syn se více snaží "dosáhnout schopností" staršího bratra.

dcera 7 let, dcera 5 let, dcera 3 roky

Hmm, zajímavé. Když se nám narodila nejmladší Klárka, tak mám pocit, že nás to obecně jako rodinu více stmelilo. Holky k sobě mají obecně hodně blízko. Jsou narozené po 2 letech, takže si hodně hrají společně. Trochu se někdy obávám, že je to těžké pro naši prostřední Biancu, která je hodně citlivá a není tak dominantní jako její sestry a díky tomu si těžko hledá své místo na slunci. Těžko si na ní nacházíme čas, protože její sestry vyžadují veškerou pozornost.

syn 12 let, dcera 7,5 let, syn 5 let

Větší samostatnost dětí, větší respekt nás coby rodičů k větším dětem, snaha "méně křičet", víc tolerovat.

V několika dalších případech sourozenci tvořili různá spojení, která se během určitého období proměňovala.

dcera 7, dcera 6, syn 4 roky

Záleží na období - na začátku nezmíchával příliš, holky byly soudržné. Postupně se stal tím, ke komu se mohou uchýlit, když ta druhá nechce spolupracovat. Stále ale byly holky více spolu a syn víc mimo. Poslední rok je jednoznačně nejstarší mimo kolektiv a syn s prostřední dcerou nerozlučná dvojka (chodí spolu do školky do jedné třídy). Nejstarší má roli spíš mentora, té, kdo vymýšlí různé aktivity pro malé - není na stejné úrovni.

dcera 15 let, dcera 9 let, syn 6 let

Prostřední dítě přilnulo víc k nejmladšímu (mají mezi sebou menší časový rozdíl), starší děti spolu začaly víc "bojovat".

dcera 7 let, syn 6 let, dcera 4 roky

Holky se spolčují proti bráčkovi...

Jeden rodič popisuje, že narození druhého syna bylo pro nejstaršího velmi těžké a na druhé straně srovnává, že třetí v pořadí se do rodiny zapojil bez komplikací.

syn 5 let, syn 3,5 roku, syn 2 roky

U nás je situace poněkud odlišná. Největší změna byla narození prostředního syna, to bylo pro našeho nejstaršího velmi těžké (skončil v nemocnici s fibrilními křečemi a odmítal potravu i tekutiny). Narození nejmladšího syna bylo naproti tomu pozitivní pro všechny, kluci měli radost, vcelku to chápali a byli v pohodě.

V dalších případech rodiče popisují soudržnost a spojení sourozenců, ale zároveň projev nelibosti, že nemohou dělat vše jako dříve a znatelný boj o pozornost rodičů i nejmladšího sourozence.

dcera 10 let, dcera 7 let, syn 4 roky

Po narození nejmladšího byly změny veskrze pozitivní, holky byly rády, že bráčku mají a cítily se užitečné, když s ním mohly pomáhat a pyšné, co dokážou (umýt, přebalit, podat věci). Potíže spíš přišly později, kdy je brácha omezoval v činnostech, které chtěly dělat, ale s ním ještě dělat nešly (brusle, kolo). Pouze u jedné z dcer se přidaly potíže typu "já musím tohle, ale on ne, protože je malý, proč on si může hrát a já se musím učit..."

dcera 10 let, syn 6 let, dcera 2 roky

Narození třetího dítěte utužilo vztah mezi staršími sourozenci, přispělo k posílení jejich ochranné role vůči narozenému, zesílil pocit sounáležitosti. Na druhé straně se děti začaly důrazněji prosazovat, vyostřovalo se soupeření.

syn 11 let, dcera 8 let, dcera 4 roky

Příchod třetího dítěte stmelil dvě starší děti. Cítily se najednou oba starší, zodpovědnější a jejich vzájemnému vztahu to hodně pomohlo. Na druhou stranu v současné době mají někdy problém brát nejmladší sestru jako rovnocenného partnera a jako rodiče musíme dávat pozor na to, aby ji starší sourozenci nevyčleňovali ze svých her jako "tu malou, která to ještě neumí, nezvládne..."

syn 11 let, dcera 8 let, syn 3 roky

Nijak zvlášť, na začátku si vymezili role, které dosud plní. Syn si bude hrát a učit ho zlobit. Dcera bude pečovat. Navzájem se vychloubali, kdo co dělá dobře. Ze začátku a vlastně stále se dohadovali o pozornost nejmladšího.

V několika rodinách byl příchod třetího sourozence velká rána pro druhého v pořadí a těžko se smířoval s novou rolí. Rodiče pozorovali i regresivní chování.

dcera 9 let, dcera 6,5 let, syn 2,5 roku

Narozením nejmladšího syna se z mladší dcery stala prostřední. Nejstarší dcera vše vzala v pohodě, mladší doted' bojuje o naši pozornost i o pozornost nejmladšího. Navzájem se mají všichni rádi.

dcera 13 let, dcera 9 let, syn 6 let

Největší změnou bylo narození nejmladšího syna, který "sesadil" prostřední z trůnu nejmladší. Prostřední dcera se s tím dlouho a těžce srovnávala - negativní pocity ventilovala přese mě. Postupem let se ale poměry upravily. Prostřední to má stále nejtěžší a za vše bojuje, ale sourozenci se mají vzájemně moc rádi a obohacují se a podporují se. Rozhodně bych nic neměnila. Myslím, že mají dobré zkušenosti do života.

syn 7 let, dcera 4 roky, dcera 5 měsíců

Nejstarší syn se hodně osamostatnil a zapojil do péče, prostřední dcera se vrátila zpět v chování (vyžaduje vyšší pozornost).

V některých případech rodiče nezaznamenali žádnou změnu nebo pouze na krátké období.

*syn 7 let, dcera 3 roky, dcera 1 rok
Nijak se nezměnili.*

*syn 10 let, syn 7 let, dcera 3 roky
Nepozorovala jsem žádné změny.*

*syn 6 let, dcera 4 roky, dcera 4 měsíce
Zatím máme třetí dítě jenom chvíli a nemám pocit, že by se vztah mezi staršími sourozenci nějak změnil. Jsou velmi pozorní k miminku, ale mezi sebou mají stejný vztah. Jen možná přibýlo občasné: "Ty ji chceš víc pro sebe (miminko)", kdy se jedná o spory, kdy chce jeden přesně to, co zrovna má teď ten druhý.*

*syn 7 let, syn 6 let, dcera 2,5 roku
Vztahy jsou možná díky věkovému nastavení stále stejné. Kluci jsou po roce a jsou jak dvojčata, drží při sobě, ale i se perou a vše stále spolu. Jakmile je na víkend oddělíme - jeden např. nemocný a nemůže jet na chalupu s tatínkem a zůstává doma s maminkou, po 5ti hodinách už se ptá, kdy přijede ten druhý, funguje to i naopak.... Jsou na sobě závislí. Dcera to nemá, ta může být sama a je jí to fuk, ale s bratry je také ráda.....*

*dcera 6 let, dcera 4 roky, dcera 1 rok
Starší dcery se semkly a držely více pospolu, ale jen cca první 2 měsíce a pak už to bylo stejné jako dřív.*

Rodiny s dvojčaty:

V rodinách s dvojčaty bylo narození dvojčat jako druhých v pořadí těžkou životní situací pro nejstarší z dětí. V opačném případě narození sourozence do party dvojčat nevyvolalo tak silnou reakci, protože byly již dvě.

*syn 7 let, dcery dvojčata 4 roky
Starší syn přijal dvojčata negativně (těžko se smířoval s tím, že již nemá mou plnou pozornost - např. přestal jíst samostatně, i když to dosud zvládal bez problémů a vyžadoval krmení, jinak odmítl jíst. Celkově vyžadoval daleko větší pozornost ve všem a trvalo dlouho než se s dvojčaty psychicky srovnal).*

*dcera 9 let, synové dvojčata 6 let
Dceři byly 3 roky, když se narodila dvojčata a bylo to spíše negativní přijetí. Dožadovala se stále pozornosti a nechtěla se smířit, že už na ni nemám tolik času. Postupem času si na bratry zvykla a stala se větší sestrou, která je „vychovává“.*

*dvojčata syn a dcera 7 let, syn 5 let
Nejdříve nedošlo k žádné změně, starší dvojčata tvořila „partu“, postupem času, tím, že mladší dítě je syn a věkový rozdíl je malý (21 měsíců), došlo spíše ke spolenectví kluci versus*

dcera (odhadem od tří let mladšího) a tak je to dodnes - kluci si hrají, rvou se a hádají spolu, dcera stojí mimo.

dcera 4 roky, synové dvojčata 1 rok

Dcera byla z narození zaskočená, ale pozitivní pro ní bylo, že to byli kluci. Hodně se jí věnoval manžel, tak se necítila tolik odstrčená. Samozřejmě tam byla a je žárlivost, že na ní mám méně času, ale protože jsou kluci dva, tak i žárlivost je poloviční.

Rodiny se čtyřmi dětmi:

Rodiny se čtyřmi dětmi jsou bohatší ještě o jednu vztahovou vazbu a popisují, jak 4. sourozenec může zamíchat kartami. Rodiče více vnímají věkový odstup, který v menším časovém odstupu vyvolává větší žárlivost, než když mezi sebou sourozenci mají větší časový odstup. Žárlivost se může projevit i mezi třetím a čtvrtým v pořadí a rozbít souznění, které panovalo dříve. Pro třetího v pořadí není jednoduché přijít o pozici nejmladšího benjamínka. Narození dvojčat do rodiny se dvěma dětmi mělo pozitivní vliv na jejich vztah, který to upevnilo.

syn 10 let, syn 8 let, dcera 3 roky, dcera 1 rok

Sourozenec narozený v menším časovém odstupu vyvolal žárlivost u staršího. Ve větším časovém odstupu vysloveně kladné přijetí. Když přestane být "miminko" roztomilé (cca 3 roky věku), láska sourozenců podstatně ochladne. Ale dá se spolehnout na příslušnost ke smečce.

syn 9 let, syn 6 let, dcera 3 roky, dcera 1 rok

Starší přenesli ochranné pudy na nejmladší, druhou nejmladší začali „vychovávat“.

dcera 12 let, syn 10 let, syn 7 let, syn 5 let

Po příchodu druhého sourozence začala dcera velmi žárlit a bratra nepřijala. Vztah mezi nimi se zlepšil až po narození 2. bratra. Docela je to stmelilo a fungovali jako skupina. O bráchu se starali. 3. bratr zamíchal kartami a vlna žárlivosti začala nanovo mezi 3. a 4. bráchou. Nejstarší dva se přestali zajímat o 3. a ten to špatně snášel. Hašteří se, perou a hádají se stále, ale člověk musí věřit, že se mají ve skrytu duše přeci jenom rádi.

dcera 15 let, syn 13 let, dcera 9 let, dcera 5 let

Semkli se více dohromady.

dcery 14 let, 12 let a synové 9 let, 5 let

Rozdělení na dvojice holky a kluci po narození posledního - do té doby byli víc jako smečka - holky mají miminko brášku.

dcera 8 let, dcera 7 let, syn 4 roky, dcera 1 rok

Více si spolu hrají, ale také se perou, žádná naprostá idyla, ale to nejmladší dítě si užívá velkou pozornost a péči ode všech.

synové dvojčata 16 let, dcera 8 let, dcera 6 let

Předposlední dcera už nebyla nejroztomilejším členem rodiny a starší bráchové se lépe chovali k nejmladší dceři, projevovali jí víc nežné pozornosti.

dcera 7 let, syn 5 let, dcery dvojčata 2 roky

Po příchodu dvojčat se vztahy starších sourozenců spíše zlepšily a utužily.

Rodiny s pěti dětmi:

Rodiny s pěti dětmi již mají tolik vztahů, že se jim nechce na ně vzpomínat. Do popředí se dostal ten nejmladší a ostatní byli odsunutí. Nejvíce pozornosti, jak rodičovské, tak sourozenecké ulpívá na nejmladším dítěti a starší děti se dostávají do pečovatelské role.

dcera 11 let, syn 10 let, syn 8 let, dcera 6 let, dcera 2,5 roku

Většinou se nejmladší dostal na první místo a ostatní byli odsunuti(hlavně u nejstarší dcery). Kluci se sblížili a přijali k sobě více dosud nejmladší sestru.

synové 20 let, 8 let, 4 roky a dcery 15 let, 9 let

To bylo různé.

dcery dvojčata 8 let, syn 5 let, syn 2 roky, syn miminko

Měli jsme tříletá velmi aktivní dvojčata a do toho se nám narodilo miminko. Děvčata se o něj chtěla starat a tak je to i u dalších sourozenců.

1 rodina s 10 dětmi:

Vztahů v takto velké rodině je nespočetně mnoho a to, co rodičům nejvíce utkvělo v paměti, je upevňování sourozeneckých vztahů.

dcery - 1 rok, 5 let, 9 let, 10 let, 14 let, synové - 4 roky, 7 let, 12 let, 16 let, 18 let

Vztahy mezi dětmi se více upevnily, děti si spolu častěji hrály.

9.1.3 Odpovědi na výzkumné otázky podle výsledků dotazníkového šetření

Výzkumné otázky ve vztahu k 1. cíli:

Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.

1.1 Co rodiče považují ve výchově za nejobtížnější a co by jim mohlo výchovu ulehčovat?

Za nejobtížnější ve výchově považují rodiče nedostatek času na jednotlivé děti, na sebe, na partnera a také je sužuje častá vyčerpanost.

Nejvíce jim s výchovou pomáhá soudržnost s partnerem a pokud jsou děti samostatnější a navzájem si pomáhají.

1.2 Jaké výchovné metody a postupy se rodičům ve výchově osvědčují?

Za nejvíce prospěšnou považují rodiče metodu vlastního příkladu, kdy jdou rodiče dětem příkladem a metodu společných činností.

1.3 Jaké si rodiče kladou priority ve výchově?

Pro rodiče je ve výchově nejdůležitější podporovat dobré vztahy mezi sourozenci, být pro ně dobrým příkladem a být ve výchově důslednými.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 2. cíli:

Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.

2.1 Přípravovali rodiče starší sourozence na příchod mladších a jak?

Nejčastěji si rodiče se staršími dětmi o miminku povídali a děti mohly pozorovat, jak miminko mamince v bříšku roste.

2.2 S jakými těžkostmi se museli jednotliví členové rodiny potýkat?

Rodiče nejčastěji pozorovali u starších dětí regresivní chování a také zaznamenali častý pláč a agresivní chování vůči nim.

2.3 Měnily se příchodem dalších dětí vztahy mezi sourozenci?

Nejčastěji rodiče odpovídali, že narození třetího sourozence starší dva stmelilo dohromady, vytvořili partu a více se osamostatnili. Spojenectví a soudržnost mezi sourozenci se různě proměňovaly. Starší sourozenci někdy projevovali nelibost nad tím, že nemohou dělat vše jako dříve. Předháněli se o rodičovskou pozornost a přízeň nejmladšího sourozence.

Pro některé druhorozené děti byl příchod třetího sourozence velká rána a rodiče zaznamenali regresivní chování. Děti se s novou rolí těžce smiřovaly.

V některých případech rodiče nezaznamenali žádnou změnu nebo pouze na krátké období. V rodinách s dvojčaty bylo narození dvojčat jako druhých v pořadí těžkou životní situací pro nejstarší z dětí. V opačném případě narození sourozence do party dvojčat nevyvolalo tak silnou reakci, protože děti byly již dvě. Čtvrtý sourozenec v některých případech zamíchal kartami vztahů a vyvolal negativní pocity u třetího sourozence, který přišel o post nejmladšího v rodině. Souznění, které dříve panovalo, se narušilo. Narození dvojčat do rodiny se dvěma dětmi mělo pozitivní vliv na jejich vztah, který to upevnilo. Rodiny s pěti dětmi již mají tolik vztahů, že se jim nechce je rozlišovat. Do popředí se dostal ten nejmladší a ostatní byli odsunutí. Nejvíce pozornosti, jak rodičovské, tak sourozenecké ulpívá na nejmladším dítěti a starší děti se dostávají do pečovatelské role.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 3. cíli:

Orientovat se v proměnách role dítěte, které vycházejí z jeho postavení podle pořadí narození.

(Odpovědi na zmíněné otázky jsem čerpala z poslední otevřené otázky dotazníkového šetření s ohledem na uvedený věk dětí.)

3.1 Jak se dítě předškolního věku zhostí role nejstaršího dítěte v rodině?

Rodin s více dětmi, kde nejstarší sourozenec je ještě v předškolním věku, je méně. Ve většině případů si děti prožijí ztrátu postavení při narození druhého sourozence a třetího sourozence přijmou bez vážnějších potíží. Může v nich vyvolat ochranné sklony a pocit, že již jsou velcí a uvědomělí. Z druhého sourozence mají partnera pro hru a nejmladšího mají jako panenku. Větší nevraživost panuje mezi sourozenci stejného pohlaví.

3.2 Jak dítě předškolního věku vystupuje v roli nejmladšího?

Rodin s nejmladším dítětem v předškolním věku je nejvíce. Stává se většinou objektem největšího zájmu, jak ze strany rodičů, tak ze strany starších sourozenců, kteří se mohou hádat o jeho přízeň. Pokud je mu prostřední sourozenec věkově blízký, může v něm hledat spojení.

3.3 Jak dítě předškolního věku funguje jako prostřední z dětí?

Předškolní dítě v roli prostředního sourozence si někdy velmi těžce hledá místo na slunci. Rodiče na něho nemají čas a bývá zastíněno starším sourozencem. Někdy se těžce vyrovnává se ztrátou pozice nejmladšího v rodině.

9.2 Případové studie

Vybrala jsem si tři rodiny, které jsem chtěla podrobněji prozkoumat a přiblížit jejich běžný každodenní život se všemi starostmi i radostmi, se kterými se musí potýkat. Kritéria pro výběr rodiny byly počet dětí 3 a více a alespoň jedno dítě předškolního věku. Volila jsem rodiny, se kterými se alespoň trochu znám a které mi umožní nahlédnout do soukromí a podělit se o své zkušenosti s výchovou více dětí.

V každé rodině jsem se zaměřila na dítě v předškolním věku v různých sourozeneckých rolích podle pořadí narození, od nejmladšího po nejstarší.

Rodina 1 je příkladem rodiny se čtyřmi dětmi, kde tři nejstarší děti jsou již ve školním věku a nejmladší dcera představuje sourozence v předškolním věku.

Rodina 2 je příkladem rodiny se čtyřmi dětmi, kde nejstarší dcera spadá do raného školního věku a syn v předškolním věku zastává post prostředního sourozence, protože dvě nejmladší dcery jsou dvojčata.

Rodina 3 je příkladem rodiny se třemi dětmi v předškolním věku a tudíž zastávají všechny tři sourozenecké role podle pořadí narození.

V každé rodině jsem v rámci výzkumu použila **metodu pozorování a metodu rozhovoru**.

Pozorování

Jednotlivým pozorováním rodinného života vždy předcházelo seznámení, přinesení malého dárku, prohlídka bytu a pokus o vytvoření přátelské atmosféry.

Každá cizí osoba, která je přítomná v rodinném kruhu, může pozměnit přirozený chod každodenního rodinného života a jednotliví členové se mohou stylizovat do nepřirozených rolí. Snažila jsme se co nejméně zasahovat a ovlivňovat rodinou kohezi, aby se nikdo necítil nepříjemně a nebyl svázán domněnkou, že se od něho něco očekává.

Děti vnímaly mou přítomnost úplně přirozeně jako návštěvu rodičů a již odrostlejší děti se schovaly do svých pokojů.

Každá návštěva mi umožnila nahlédnout za oponu rodinného života a nasát její vůni a atmosféru a přiblížit se a pochopit tak jednotlivé členy.

Pro potřeby mé výzkumné práce jsem u vybraných rodin prováděla **přímé pozorování**. Každého pozorování jsem se osobně **zúčastnila**, vstupovala jsem do rodin a na chvíli jsem se

stala jejím aktivním členem. Všichni členové byli seznámeni s cílem mé návštěvy a pozorování tak bylo otevřené a **zjevné**. Mladší děti v rodinách moji návštěvu přijaly naprosto přirozeně jako každou jinou. V rodinách jsem se nezdržela dlouho, protože vím, že soužití větších rodin je náročné, tak jsem ve všech případech volila **krátkodobé pozorování**, které trvalo kolem dvou hodin. Snažila jsem si zvolit čas, kdy budou všichni členové doma. Nepodařilo se mi to u poslední rodiny, kde je otec často mimo domov. Jednalo se o **polostrukturované pozorování**, ve kterém jsem si vytyčila část aspektů, na které jsem se zaměřila: bytová dispozice, uspořádání bytu, vybavení bytu, pořádek, výzdoba bytu, dětské pokoje. Dále jsem chtěla zachytit celkovou atmosféru společného rodinného života a soustředit se na každého člena rodiny zvlášť a zároveň ho vnímat jako součást skupiny. Zda má v rodině každý své místo a jak ho ostatní členové respektují. Během návštěvy jsem si nedělala žádné poznámky, abych členy rodiny neuvedla do rozpaků. Záznam z pozorování jsem napsala až po skončení návštěvy.

Rozhovor

Rozhovor probíhal ve všech případech s matkou. U Rodiny 2 a Rodiny 3 byly rozhovoru přítomni nejmladší sourozenci. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a všechny respondentky s pořizováním záznamu rozhovoru souhlasily. Rozhovory probíhaly v přátelské atmosféře a otázky jsem se snažila přizpůsobit každé matce a tím jí ponechat dostatek prostoru pro vyjádření vlastních myšlenek. Ve všech případech se jednalo o **polostrukturovaný rozhovor**, ve kterém jsem vycházela z otázek z tištěného i on-line dotazníku a zároveň jsem ponechala prostor pro každou respondentku, aby se sama mohla vyjádřit k dané problematice. Bylo velmi zjevné, jak se lišily oblasti, o kterých měly jednotlivé matky touhu více povídat a jak je ovlivňoval jejich rodinný styl, způsob výchovy a věk dětí.

Rozhovory za přítomnosti dětí byly časově náročnější. V Rodině 2 mohl být rozhovor uskutečněn až napotřetí, protože nejmladší dvojčata plakala a v Rodině 3 občas přerušovala tok myšlenek nejmladší dcera. Matka z Rodiny 1 se staršími dětmi již nahlížela na výchovu s jistým odstupem a nadhledem.

Každou rodinu jsem se pokusila stručně charakterizovat a nastínit základní údaje o každém členovi zkoumané rodiny.

Všechna jména byla z důvodu zachování anonymity pozměněna.

9.2.1 První případová studie – Rodina 1

Rodina 1

Základní informace o rodině:

Počet dětí: 4 děti

Pohlaví a věk dětí : chlapec (Petr) - 13 let

chlapec (Pavel) - 12 let

chlapec (Jan) - 9 let

dívka (Hana) - 4 roky

Matka: 39 let – hudebnice

Otec: 41 let – projektant

Základní informace o jednotlivých členech rodiny:

Rodiče - matka a otec:

Matka nyní pracuje jako pedagogická asistentka v základní škole a vede hudební kroužek pro děti. Otec pracuje ve firmě jako projektant. Přes týden je manžel spíše v práci. Matka pracuje převážně do dvou hodin odpoledne. Jednou v týdnu vede odpoledne hudební kroužek.

Nejstarší syn Petr (13 let):

Chodí do 8. třídy základní školy, do matematické třídy. Již od 1. třídy hraje fotbal za elitní fotbalový tým a tento sport vyplňuje velkou část jeho volného času. Třikrát v týdnu chodí na trénink a víkendy mu zabírají časté zápasy. Doma nejvíce času tráví na počítači či díváním na televizi.

Druhý syn Pavel (12 let):

Chodí do 6. třídy základní školy. Chodí na bojová umění. Tréninky má dvakrát týdně. Hodně času tráví s kamarády na školním hřišti, rád čte a poslouchá hudbu. Hraje na trubku. Dlouhou dobu chodil do skautského oddílu, jezdil na výpravy, ale před dvěma lety se rozhodl s tím přestat.

Nejmladší syn Jan (9 let):

Chodí do 4. třídy základní školy. Hraje na zobcovou flétnu a rád zpívá. Do hudební školy dochází dvakrát v týdnu. Odpoledne tráví ve školní družině. Chodí tam rád, protože tam má kamarády. Chodil do skautského oddílu s bratrem, ale také přestal.

Nejmladší dcera Hanička (4 roky):

Chodí prvním rokem do mateřské školy. Ve školce navštěvuje kroužek flétničky a folklorního tance. Je velmi společenská a do školky chodí ráda. Maminka Haničku vyzvedává kolem třetí hodiny odpoledne a někdy nechce jít ještě domů.

Pozorování

Pozorování rodinného života vybrané Rodiny 1

Pozorovatel : Karolína Prachařová

Datum: sobota 4. března 2017

Čas: 10 – 12 hod.

Bytová dispozice:

Rodina žije v menším panelovém domě v bytě o velikosti 4+kk, asi 100 metrů čtverečních. Dříve bydleli v malém panelákovém bytě 2+kk a do většího bytu ve stejné lokalitě se nastěhovali po narození třetího potomka. Do dneška si prostornost bytu velmi pochvalují. Mají dva dětské pokoje, ložnici, obývací a kuchyňský kout. Dětské pokoje mají rozdělené po dvou. V jednom pokoji jsou dva nejstarší bratři a ve druhém nejmladší syn a dcera. Zatím dvěma mladším sourozencům společné bydlení nevadí. Pokoje jsou stejně velké, tak by nebylo spravedlivé, aby v pokoji byli tři chlapci a holčička byla sama. Matka si uvědomuje, že to není ideální řešení, ale zatím to jinak nejde. Do budoucna plánují přestavbu, aby se každý pokoj částečně rozdělil na dva – přepažení. Bytu dominuje větší obývací pokoj s větší sedačkou, velkým jídelním stolem a v rohu umístěným kuchyňským koutem. K bytu náleží dvě koupelny se záchodem, což rodiče považují za velkou výhodu.

Styl bydlení:

Zařízení bytu působí starším dojmem, vše je původní a byt neprošel větší rekonstrukcí, pouze dětské pokoje se nově zařizovaly a děti se mohly podílet na úpravě. Další finanční prostředky zatím rodiče nechtějí investovat do bydlení. Starší a původní vybavení jim nevadí. V rodině se

příliš nelpí na pořádku. Na skříňkách a na stole jsou odložené věci denní potřeby, všude visí oblečení, ale nikomu to nevadí. Byt nepůsobí dojmem, že každá věc má své místo, spíše, že všechno patří všude. Na dveřích a na stěnách visí dětské obrázky, na poličkách jsou výrobky a všude jsou k vidění rodinné fotografie.

Dětské pokoje:

V prvním dětském pokoji stojí palanda a jednolůžko. Před narozením holčičky tam spali všichni tři kluci. Nyní obývá pokojík nejmladší z chlapců a malá Hanička.

Hanička spí dole na palandě a Honzík na jednolůžku. Po celém pokoji bylo rozestavené Lego, mezi tím ležely dílky skládaček a různým stavebnic. Stůl byl plný papírů a knih a všude bylo spousty oblečení. Ve druhém pokoji, kde mají království starší chlapci, je vysoká postel a nízké jednolůžko. Na vysoké posteli spí mladší Pavel, který se na posteli rád schovává. V pokoji leželo také oblečení a psací stoly byly plné věcí. Nebylo patrné, že by rodiče vyvíjeli na děti tlak ohledně pořádku v pokoji.

Záznam pozorování:

Když jsem přišla na návštěvu do rodiny, doma byl jen Pavel a Honzík. Maminku jsme potkala před domem s Haničkou, která nechtěla jít domů. Lezla na strom a nechtěla slézt. Maminka na ni volala, aby slezla dolů, ale ona neposlechla. Maminka tedy čekala, až sleze dolů. Vypadala unaveně a nevyvíjela přílišný nátlak. Vyzvala mne, abych šla napřed a zatím se seznámila s kluky.

V bytě byla slyšet muzika a žádné hlasy. Ve dveřích jsem si podala ruku s Pavlem, který mě otevřel a nabídl čaj. Poprosila jsme pouze o vodu. Poté si sedl k počítači a pouštěl si písničky. Honzík byl ve svém pokoji a hrál si s Legem. Stavěl proti sobě panáčky a vysílal je do boje. Předchozí den přijel ze školy v přírodě a měl velký ekzém kolem pusy.

Po chvíli přišla maminka s Haničkou. Hanička se nechtěla svlékat. Maminka jí opakovaně upozorňovala, aby si sundala bundu, ale ona utekla do pokoje. Tam zakopla o panáčky a Honzík se na ni rozzlobil a plácnul ji. Hanička začala plakat a chtěla Honzovi plácnutí oplatit. Zasáhla však matka, která je ostře vyzvala, ať toho nechají, odtlačila Haničku do chodby, sundala jí bundu a šla s ní do koupelny.

Poté se Hanička vrátila do pokoje, ale Honzík ji začal vyhazovat, že mu zase zboří panáčky. Maminka Haničce řekla, aby dala na panáčky pozor a odebrala se do kuchyně připravovat oběd. V kuchyni si Pavel pouštěl písničky a matka ho poprosila, zda by to mohl ztlumit, že

potřebuje klid. Trochu uraženě Pavel vypnul počítač a odešel do svého pokoje, kde se zavřel. Chvilku bylo ticho, ale zanedlouho se z pokoje mladších sourozenců začala ozývat hádka. Honzík trval na tom, že si s Haničkou nechce hrát, že mu všechno boří. Maminka chtěla Haničku nasměrovat na skládačku, ale bezúspěšně. Nakonec Haničce pustila v ložnici na televizi kreslenou pohádku O víle Amálce a pokračovala ve vaření oběda. Byl klid.

Po 11. hodině přijel tatínek s nejstarším Petrem z fotbalového zápasu. Petr vůbec nepřišel do obývacího pokoje, šel se rovnou umýt do koupelny. Otec byl nervózní z nezvyklé situace, sedl si ke stolu a čekal na oběd. Náhle se ve dveřích objevil Pavel s prosbou, zda může jít ven. Rodiče mu nechtěli vyhovět, protože se blížil čas oběda. Po opětovném naléhání a tvrzení, že nemá hlad a že přijde za chvilku, rodiče svolili a Pavel odešel.

Petr se z koupelny odebral rovnou do pokoje. Nechtěl přijít, když v kuchyni byla návštěva.

Otec šel za Honzíkem do pokoje a ten mu ukazoval, co právě postavil. Tatínek mu stavbu pochválil a šel do ložnice za Haničkou, která se tam dívala na pohádku.

Matka si pochvalovala klid, který právě panoval a ve velké spokojenosti dokončovala přípravu oběda.

Rozhovor

Rozhovor s matkou

Datum a čas rozhovoru: úterý 14. 3. 2017 14 – 15 hod.

úterý 21. 3. 2017 14 – 15 hod.

Rozhovor s matkou byl rozdělen na dvě setkání kvůli časovým možnostem a probíhal venku cestou ze základní školy, kde matka pracuje, do mateřské školy, kam chodí Hanička.

Záznam rozhovoru s matkou:

Rozhovor jsme rozčlenila do několika tématických částí, ve kterých jsme část rozhovoru převyprávěla a v ostatních případech jsme ponechala doslovné matčiny citace.

Informace o těhotenství:

Všechna těhotenství proběhla bez komplikací a v termínu. Matka přiznává, že děti mít příliš nechtěla a až u posledního těhotenství začala přemýšlet jinak. Rozhodla se prolomit bariéru nemocničních porodů a nejmladší dceru porodila doma s doulou.

„Přijela na 20 minut. Byla jsem ráda, že jsem ji tam měla. Nevěřit doktorům, jen trápí strachy, to není potřeba. Nenechat se zmanipulovat.“

Zpětně litovala, že se neodhodlala dříve. Studovala hudební školu, chtěla hrát v orchestru a každé těhotenství jí bránilo jít za svými sny. Nejvíce takto vnímala třetí a čtvrté těhotenství.

Sourozenecké konstelace:

Hanička je o 5 let mladší než Jan a delší věkový rozdíl dělá z Haničky trochu jedináčka. Před tím, než se narodila, byli kluci stmelení a stáli při sobě. Když se Hanička narodila, byli všichni šťastní, nevěřili, že mají sestru.

Prvorozený syn:

Matka považuje Petra za nejméně náročného.

„Petr byl zlatíčko. Byl velký pohodář, bráchu hladil a pomáhal.“

Prvorozený Petr byl velmi mírný a tím, že Pavel byl věkově velmi blízko, tak šlapal Petrovi na paty. *„Zapomněli jsme, že první měl právo být první a nechali jsme ho“.* Matka konstatuje, že Pavel Petra úplně převálcoval a Petr se nechal.

Matka se teď na to zaměřuje, protože Petr začal být nemocný. Jeho tělo řeklo dost, začaly mu padat vlasy a objevily se psychické problémy. Jeho matka to připisuje tomu, že se stále potlačuje.

Maminka si uvědomuje, že kdykoli chce Petr něco říci, tak do toho někdo přijde. *„Nedopoví větu, začnu reagovat na všechny ostatní. Je to obrovské úsilí ho podpořit. On nezachraňuje sebe, ale mě.“*

Matka vzpomíná, že válcování mladším bratrem snášel v pokoře, byl ale smutný, zasmušilý, nic nechtěl říci. *„Prostě rezignoval, všechno bylo jedno.“*

„Jakmile byla hezká chvíle, tak se přihnali ostatní a bylo to pryč.“

Druhorozený syn:

„Pavel mladšího Jana nepřijal a velmi na něj žárlí. Podle něj je Jan benjamínek a myslí si, že ho máme raději.“

„Pavel, když je sám, tak funguje parádně. Oni za mnou všichni chodili, on je ten Pavlík tak skvělý, až jsem jednou vybuchla, tak si ho vezměte. Jakmile se k němu blíží sourozenec, tak začne být nepřítel.“

Třetí v pořadí:

„Honík je rezistentní vůči všemu a nic na něj nefunguje.“ Matka je k němu benevolentní a toleruje mu, co by u starších dvou neprošlo. *„Honíčku, bundičku? Nic, smlouvání,*

vyhrožování, přesvědčování, vařečka, prostě nic.“ Matka si pokládá otázku, zda je tak strašně důležité ho lámat a trvat na tom, aby si bundu pověsil?

Nejmladší dcera:

Narození Haničky malinko zmírnilo nesváry mezi Pavlem a Janem. Sourozenci se tak začali rozdělovat na dva a dva. Zůstali dva nejmladší.

„Tím, že rozdíl je 5 let, tak Honzík zůstal trochu stále nejmenší a Hanička ještě těžší z toho, že je holčička.“

Sourozenecká skupina:

Předtím, než se narodila Hanička a kluci byli tři, tak fungovali výborně jako skupina. V současnosti kluci nechtějí Haničku hlídat, protože je neposlechné.

„Petr se o ni postará, když musí a má to nakázané. Pavel s ní nechce mít nic společného.“ Mladší dva jdou zvlášť a starší dva jdou zvlášť, nejdou dohromady a jako skupina dohromady nefungují.

Sourozenecká rivalita:

„Nejsou schopni se najíst bez hádek, nevydrží bez hádek ani 5 minut, neustálé protiútoky. druhý nemůže toho třetího ani vidět.“

Co pomáhá:

Když neshody přerostou určitou hranici a nedá se to vydržet, snaží se matka hledat různá řešení. *„Když večer nedělají, co by měli, začnu hrát na kytaru, oni po chvilce přestanou, přijdou a zpíváme. Najednou to z nás spadne. Nebo řeknu, tady si roztrhej papírek, nakresli si bráčku a házej si na obrázek šipky, to můžeš.“*

Matka vidí cestu proti rivalitě v tom, co nejvíce děti oddělovat. Přemýšlela i o tom, že by Pavel jedl sám odděleně.

„Chodit za Pavlem, více si ho všímat a zvlášť mu věnovat čas, využít každou chvilku, abych se mu mohla věnovat, ale čekat, až ji také sám přijme.“

Výchovná filozofie:

Matka ve výchově hledá cestu. *„Vypadá to, že si dělají, co chtějí. Je těžké odhadovat, kdy dát větší porci svobody a kdy menší, kdy dát hranice.“*

Jaké výchovné metody fungují:

Matka ví, že po dobrém je to vždy lepší, ale někdy volí úplnou rezignaci.

Důslednost ve výchově jí vydrží týden a déle už to nejde a určit míru spravedlnosti pokládá za velmi obtížné, protože každé dítě vnímá spravedlnost jinak.

Hospodaření s časem a přerozdělování ho mezi jednotlivé sourozence pokládá matka za nadmíru obtížné. „*Velké umění rodiče je povznést se a naučit se rozdělovat čas podle potřeby, nechat hanu na sobě. To je cíl až do smrti.*“

Matka ví, že by neměla děti srovnávat, ale občas si sama uvědomuje, že jí to samo přichází na mysl.

Za prospěšné matka považuje zaměřit se na kladné chvílky. Pokud zrovna nemá čas na konkrétní dítě, je dobré odkázat ho na to, aby si zatím promyslelo, co by mohli společně dělat, až skončí. „*Je dobré, když budou vědět, kdy budou s rodičem, kdy si půjdou hrát.*“

Když matka nemá čas na vysvětlování a po dobrém to nefunguje, tak volí metodu po zlém.

Pokud se cítí vyčerpaná a prázdná, vidí za nejlepší způsob se od dětí oddělit. „*Odevzdat je do rukou, kterým se dá důvěřovat. Vždycky se to nějak dá udělat.*“

Matka se naučila, že ze všeho nejvíce jim pomůže, když bude v klidu a spokojená. Najde si čas na sebe. Přestala si vsugerovávat, že je špatná matka, když se dětem nevěnuje. Naučila se být zdravě sobecká. „*Jsem s nimi ráda a mám je ráda, ale jakmile je přestanu mít ráda, tak ted' už vím, že musím pryč. V tu chvíli jim nejvíce pomůžu, když jsem pryč.*“

Pevná vazba na jednotlivé děti:

Pro matku je vyčerpávající být navázána na všechny děti a snažit se přistupovat ke každému jinak. Přímo ji to vysává. „*Jednou jsem jen ležela na kavalci, udělovala povely a děti fungovaly. Je těžké přepínat na jednotlivé děti.*“

Matka přiznává, že se jí nedařilo udržovat vazbu na všechny děti. „*Žádnou kontinuitu jsem tam neměla, ted' se to dodělává a nikdy se to nedodělá.*“

O navázanosti na jednotlivé děti mluví s respektem. „*Věkem se to mění, důležité je, aby rodič neustrnul a neodsoudil a hledal proč, nezaškatulkoval.*“

Prarodiče, výchozí rodina, pomoc:

Matka si ze svého dětství vzpomíná na autoritářskou výchovu, tendence vše dětem řídit. Zkušenosti s volnější výchovou nemá, protože doma velela matka velmi direktivně.

Proto také nedůvěřuje v pomoc od rodičů, vše se snaží zvládnout sama, protože se nedokáže smířit s tím, že prarodiče její výchovu kritizují a netolerují.

Prarodiče z manželovy strany popisuje jako úžasné, ale shledává u nich přemíru rozmazlování. „*Z tchýně si kluci dělají rohožku na boty. Je lepší, když tam nejsem.*“

Matka konstatuje, že se kluci naučili fungovat v různých domácnostech jinak. „*Děti umějí přepínat*“. Matka vidí jako lepší neslučovat rodiče a prarodiče.

Když byly děti malé, nabízelo se jí spousta pomoci od tchýně či švagrové a mohla se soustředit na dokončování studia.

Matka je nejstarší sourozenec ze tří, má dva mladší bratry. Připadá si nepřijatá vlastní matkou, prostřední bratr jí byl dáván stále za příklad. Připadala si jako loutka. V matčině rodině nesměly být konflikty, vše se potlačovalo. Jejich rodina musela působit jako ideální rodina, která se dávala všem za příklad. „*Žárlivost byla totálně zadupaná a rozemletá na prášek.*“ Cítí podobnost s nejstarším synem. Pro matku je těžké vidět své rodiče v sobě a smířit se.

Partnerská soudržnost:

Matka říká, že více dětí zlepšilo její spolupráci s manželem. „*Pokud chceme uspět proti smečce, tak musíme být jednotní, a pokud nejsme, smečka nás rozcupuje.*“ Matka přiznává, že někdy se jednota nepovede.

Rodinné tabu:

Kluci se doma nesmějí se prát. „*V žádném případě, je to něco, co se nesmí.*“ Matka si myslí, že to není správné a že se asi perou, když jsou doma sami, ale s manželem by to nevydrželi.

Působení rodičovství:

Matka není příliš přesvědčená, že jí několikanásobné rodičovství dodalo sebevědomí. „*Nedodalo mi to sebevědomí. I když možná... Bylo pár takových chvil, kdy jsem si říkala, a teď je to krásný, mám čtyři a zvládám to. Ale jestli se mi to stalo za těch 13 let tak čtyřikrát.*“

Pozitivum v podobě více dětí vidí matka v určitém nadhledu a v nebázení na hloupostech. „*Že mě na pískovišti už jen tak něco nerozhodí. Spíš mě rozhodí matky, které bazírují na hloupostech, to si říkám chudák dítě.*“

Několikanásobné mateřství ji přeci jen dodalo větší jistotu, porozumění a trpělivost. „*Trpělivost roste se zkušeností.*“

Přípravy na sourozence:

Matka přiznává, že se na nějaké přípravy na miminko a na sourozence nepamatuje. „*Já se obávám, že jsem poznamenaná tím, že jsem ty děti nechtěla mít, takže tyhle základní věci mě prostě minuly a až s Haničkou jsem začala přemýšlet úplně jinak.*“ Začala přemýšlet o domácím porodu a naslouchat více svým potřebám než radám lékařů. Celou svou vůli se zaměřovala na miminko. Předchozí porody pro ni byly utrpením, protože bytostně nemá ráda nemocniční prostředí.

Matka vzpomíná, že na Haničku se všichni těšili. Kluci s tatínkem pro ni připravovali košík

na spaní. Na předchozí přípravy si matka příliš nepamatuje. Studovala školu, byla nastartovaná, že bude dělat to, co chce, a najednou zase další těhotenství. Smířila se, že školu nedodělá a věnovala se Honzíkovi a poté Haničce. Pavel se narodil velmi blízko po Petrovi a v tu dobu měla matka nejméně času. *„To mi teď vyčítá ten druhý, narodil se po Petrovi, ve třech měsících jsem se intenzivně připravovala na tu školu, on byl stále po tetičkách. Asi mu to strašně chybělo, chyběla mu ta vazba, to je strašně důležité.“*

Nejobtížnější ve výchově:

„Dokázat je mít rád. Vystihnout míru svobody. Nechat je taky bloudit, nechat je udělat chybu, to je taky těžký. Hned je nezachraňovat, aby přišli na to, že to zvládnou.“ Matka považuje za náročné ustát opovržení, že už ji děti přeci nepotřebují. Také vidí jako nelehký úkol důsledně trvat na dohodnutých pravidlech a nenechat se zviklat dětskými narážkami, že má dotyčné dítě proto méně ráda.

Co dát dětem do života:

„Aby dělaly to, co je baví. Aby dokázaly vnímat potřeby těch druhých a uměly pomoci. Potřebovala bych, aby se naučily být zodpovědné za sebe, aby se dokázaly zbavit vzteku a nevylévaly si to na jiných.“ Matka polemizuje, zda jim k tomu může pomoci sourozenectví.

Vztah k jednotlivým sourozencům:

Matka považuje za nejvíce komplikovaný vztah s druhorozeným Pavlem a se třetím Honzou. Otec má nejvíce potíží vymezit se vůči nejmladší Haničce. Nedokáže jí nic odepřít a ona ho udolá. Pak už jen leží: *„Já už ji nechci.“*

9.2.1.1 Shrnutí první případové studie a odpovědi na výzkumné otázky

Výzkumné otázky ve vztahu k 1. cíli:

Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.

1.1 Co rodiče považují ve výchově za nejobtížnější a co by jim mohlo výchovu ulehčovat?

Za nejobtížnější matka považuje mít všechny děti rád. Dále vystihnout ve výchově míru svobody. Nechat také děti bloudit a nechat je udělat chybu. Hned je nezachraňovat, aby přišly na to, že to zvládnou. Matka považuje za náročné ustát opovržení, že už ji děti přeci nepotřebují. Také vidí jako nelehký úkol důsledně trvat na dohodnutých pravidlech a nenechat se zviklat dětskými nárážkami, že má dotyčné dítě proto méně ráda. Pro matku je vyčerpávající být navázána na všechny děti a snažit se přistupovat ke každému jinak.

Pozitivum více dětí vidí matka v určitém nadhledu a v nebazírování na hloupostech. Několikanásobné mateřství jí přeci jen dodalo větší jistotu, porozumění a trpělivost.

Matka říká, že více dětí zlepšilo její spolupráci s manželem.

1.2 Jaké výchovné metody a postupy se rodičům ve výchově osvědčují?

Matka ví, že po dobrém je to vždy lepší, ale někdy volí úplnou rezignaci.

Když neshody přerostou určitou hranici a nedá se to vydržet, snaží se matka hledat různá řešení. Začne například hrát a zpívat nebo dětem doporučí sourozence namalovat a házet na jeho obrázek šipky. Matka vidí cestu proti rivalitě v tom, že děti co nejvíce oddělí.

Za prospěšné matka považuje zaměřit se na kladné chvílky. Pokud zrovna nemá čas na konkrétní dítě, je dobré odkázat ho na to, aby si zatím promyslelo, co by mohli společně dělat, až matka dokončí práci.

Pokud se cítí vyčerpaná a prázdná, vidí za nejlepší způsob se od dětí oddělit.

Matka se naučila, že ze všeho nejvíce jim pomůže, když bude v klidu a spokojená. Když si najde čas na sebe.

1.3 Jaké si rodiče kladou priority ve výchově?

Matka by ráda docílila toho, aby děti dělaly v životě, co je baví, a aby dokázaly vnímat potřeby druhých a uměly pomoci. Dále by děti chtěla naučit zodpovědnosti za sebe a za své činy. Neméně důležité je pro ni děti nabádat, aby se dokázaly zbavit vzteku jiným způsobem, než vylévat si ho na jiných. Velké umění rodiče vidí matka v tom, že se dokáže povznést a naučí se rozdělovat čas podle potřeby a nechá hanu na sobě.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 2. cíli:

Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.

2.1 Přípravovali rodiče starší sourozence na příchod mladších a jak?

Matka přiznává, že se na nějaké přípravy na miminko nepamatuje. Až s posledním těhotenstvím začala přemýšlet jinak, začala více naslouchat svému vlastnímu vnitřnímu hlasu a asi z toho důvodu zvolila porod doma za přítomnosti doly. Na nejmladší dceru se všichni kluci těšili a spolu s tatínkem jí připravovali pokojíček.

2.2 S jakými těžkostmi se museli jednotliví členové rodiny potýkat?

Prvorozený Petr byl velmi mírný a tím, že druhý Pavel byl věkově velmi blízko, tak se dostával Petrovi na paty. Matka konstatuje, že Pavel Petra úplně převálcoval a on se nechal. Druhorozený Pavel se velmi těžko smířoval se třetím ze synů, hodně žárlil a považoval Jana za benjamínka, kterého mají všichni raději.

Matka považuje za nejvíce komplikovaný vztah s druhorozeným Pavlem a se třetím Janem. Téměř žádná společná akce se neobejde bez hádek. Po narození Haničky je třetí v pořadí, Honzík, rezistentní vůči všemu výchovnému působení a matka je benevolentní, protože nemá sílu.

Otec má nejvíce potíží vymezit se vůči nejmladší Haničce, protože si dovolí úplně všechno a on jí nemá sílu odporovat.

2.3 Měnily se příchodem dalších dětí vztahy mezi sourozenci?

Hanička je o 5 let mladší než Jan a delší věkový rozdíl dělá z Haničky trochu jedináčka. Před tím, než se narodila, kluci byli stmelení a stáli při sobě a fungovali jako skupina.

Po narození nejmladší dcery se sourozenci rozdělili. Mladší dva jdou zvlášť a starší dva jdou zvlášť a jako skupina dohromady nefungují.

Narození Haničky malinko zmírnilo neshody mezi Pavlem a Janem. Sourozenci se tak začali rozdělovat na dva a dva. Zůstali dva nejmladší.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 3. cíli:

Orientovat se v proměnách role dítěte, které vycházejí z jeho postavení podle pořadí narození.

3.2 Jak dítě předškolního věku vystupuje v roli nejmladšího?

Hanička je velmi živá a upovídaná holčička. Sociálně je velmi zdatná a nemá problémy v navazování kontaktů jak s dospělými, tak s dětmi. Ve školce neměla problém se aklimatizovat a během roku vyměnila dvě školky. Matka měla pocit, že první školka příliš děti svazuje a neumožňuje jim volnost a přirozené zrání, a tak po několika měsících Haničku přehlásila do jiné školky. Hanička neměla problémy si na novou školu zvyknout. Od ostatních dětí si nenechá nic líbit, je velmi svérázná a poměrně často přichází s dětmi do konfliktů. Dalo by se říci, že je trochu klučičí typ.

Doma působí velmi sebevědomým dojmem, že jí vše patří. Starší bratr se před ní raději stahuje do ústraní, druhý ji převážně ignoruje a třetí se s ní hádá.

Hanička těží z toho, že je nejmladší a je dívka. Propast pěti let ji trochu od bratrů dělí. Nerada uklízí, nerada se někomu podřizuje. Protože je jediná dívka mezi chlapci, tak zažívá prvenství ve své roli.

Umí být okouzlující, umí se nadchnout, je kreativní, nebojácná, umí využívat druhé, je komunikativní, trochu rozmazlená, někdy sobecká, občas egoistická a majetnická.

V rodině je patrné, že všichni byli z narození holčičky nadšení a všichni ji ochraňovali a hýčkali, vše měla dovoleno a nyní se snaží doma všechny ovládat. Nadšení bratrů opadlo a spíše s ní nechtějí mít nic společného a rodiče zjišťují, že musí být ve výchově přísnější a důsledně trvat na svém a Haničce nic nepromíjet.

9.2.2 Druhá případová studie – Rodina 2

Rodina 2

Základní informace o rodině:

Počet dětí: 4 děti

Pohlaví a věk dětí : dívka (Eva) - 7 let

chlapeček (Adam) - 5 let

dvojčata – dívky - 2 roky

Matka: 35 let – rodičovská dovolená

Otec: 43 let – armádní zaměstnanec

Základní informace o jednotlivých členech rodiny:

Rodiče – matka a otec:

Matka je v současnosti na rodičovské dovolené a stará se o nejmladší dvojčata. Na koníčky a záliby jí nezbývá čas. Otec je zaměstnán v armádě a často jezdí na služební cesty mimo domov. Výjezdy kompenzuje delším obdobím volna, které tráví s rodinou.

Nejstarší dcera Eva (7 let):

Evička chodí do první třídy základní školy. Ráda tancuje, zpívá a maluje. Ve škole chodí na výtvarný kroužek. Jednou za týden leze na umělé stěně a velmi ji to baví. Občas bývá již sama doma a nebojí se. Má velkou kamarádku Elišku, se kterou pojede v létě na tábor.

Druhorozený syn Adam (5 let):

Adámek chodí již třetím rokem do mateřské školy. Školku začal navštěvovat jako velmi malý, nebyly mu ještě ani 3 roky. Hraje fotbal a dvakrát v týdnu má tréninky na nedalekém fotbalovém hřišti. Také chodí se sestrou na lezeckou stěnu. V létě pojede také na tábor.

Nejmladší dvojčata (2 roky):

Dvojčátka jsou velmi živé holčičky, které nedopřejí mamince příliš klidu. Velmi často se spolu tahají o hračky a přetahují se o matčinu pozornost. Jsou na matku velmi fixované

a každé odloučení u nich vyvolává vlnu nevole.

Pozorování

Pozorování rodinného života vybrané Rodiny 2

Pozorovatel : Karolína Prachařová

Datum: středa 1. února 2017

Čas: 16 – 18 hod.

Bytová dispozice:

Rodina bydlí v třípodlažním panelovém domě ve druhém patře. Byt mají o rozloze 100 metrů čtverečních a dispozičně se jedná o 4+kk. Do většího bytu se nastěhovali půl roku poté, co se jim narodila dvojčata. Dřívější bytové podmínky jim již nevyhovovaly. S pořízením nového bydlení ještě museli koupit velké auto. K bytu náleží dva balkóny. Byt je rozdělen velkou chodbou, kde mají závěsnou houpačku a hrazdu, dále se vejde do rozlehlého obývacího pokoje s kuchyňským koutem. Rodiče mají samostatnou ložnici a děti obývají dva dětské pokoje. V bytě jsou dvě koupelny a komora, kam se vejde pračka i sušička. Sušičku matka považuje za největšího domácího pomocníka.

Styl bydlení:

Celý byt působí velmi pozitivním dojmem. Je velmi světlý, barevný a stěny jsou vkusně zdobené dekorativními prvky. Na stěnách jsou natažené provázky a na nich jsou připevněné dětské kresby. Poličky zdobí dětské výrobky z keramiky. Hlavní dominantou předsíně je velká nástěnka plná fotografií. Na dveřích do dětského pokoje jsou samolepkami napsána jména dětí, kterým pokoj patří. Na první pohled je patrné, že byt prošel celkovou rekonstrukcí. Vše působí nově a svěže. V obývacím pokoji stojí obrovské akvárium s rybkami, které celému pokoji dodává klidnou atmosféru. V předsíni se v kleci honí dva křečci, které si přála nejstarší dcera. Každá věc má v bytě své místo, a přestože tam žijí čtyři malé děti, je vše uspořádané a srovnané.

Dětské pokoje:

V prvním dětském pokoji kralují nejmladší dvojčata. Mají postele přisunuté těsně k sobě, strany mají ohraničené mantinely, a tak mají velký prostor pro večerní dovádění. V pokoji mají dva kočárky, několik panenek, velkou krabici s kostkami, hrací stoleček a spousty dalších hraček.

Druhý pokoj patří Evičce a Adámkovi. Spí dohromady na vysoké a široké posteli.

V předchozím bytě také spali společně a chtěli tak spát i nadále. Pod vysokou postelí mají prostor na hraní. Obě děti mají svůj vlastní psací stůl. Evička má větší psací stůl, na kterém má naskládané učebnice. Adámek má na psacím stole rozložená autíčka. Evička má na polici velké školu od Playmobilu a Adámek má policejní stanici.

Záznam pozorování:

V čase mé návštěvy byli všichni členové rodiny doma. Matka seděla v obývacím pokoji na sedačce a skládala prádlo. Velmi si pochvalovala, že ze sušičky není prádlo zmačkané a může se rovnou uklízet. Tatínek seděl v obývacím pokoji a učil se s Evičkou angličtinu. Říkal jí anglické názvy věcí a Evička mu jmenované předměty nosila. Adámek seděl u jídelního stolu a jezdil si s auty. Dvojčata se v obývacím pokoji tahala o kočárek a o panenku. Maminka z dětského pokoje přivezla druhý kočárek, aby se dvojčata netahala o jeden, ale nepomohlo to. Holčičky chtěly obě ten stejný a tu stejnou panenku. Tatínek tedy pustil v televizi pohádku Ať žijí duchové a dvojčata to upoutalo a zapomněla na kočárek.

Evička mi šla do pokoje ukázat svoji velkou školu postavenou ze stavebnice Playmobil, se kterou si nejraději hraje. Všechny dílky měla pečlivě vyskládané na svých místech a všechny postavičky seděly v lavicích ve třídě. Evička si stěžovala, že si se školou může hrát pouze, když dvojčata spí. Stále prý chodí do pokoje a všechno ničí. Chlubila se i novým batůžkem a ukazovala mi dvě velké opice, se kterými si s Adámkem hraje. Ona je maminka, Adámek tatínek a opice jsou jejich děti. Vedle školy stála policejní stanice a Evička říkala, že si to někdy s Adámkem vymění, hraje si s policií a půjčí mu školu.

Po chvíli přišla do pokoje jedna malá sestra a přivezla nám ukázat kočárek. Zbořila tam kousek dráhy, kterou tam měl Adámek postavenou. Evička si ji vzala na klín a opakovala jí své jméno, aby ho řekla. Sestřička se smála a pak se Evičce vykroutila z náručí. Evička velmi dospěle poznamenala, že je ještě malá. Ukazovala mi jednotlivé skříňky, ve kterých měli s Adámkem oblečení a hračky. Evička má na skřínkách červená dvířka a Adámek modrá. Skříňky byly hezky uklizené.

Následně přišel do pokoje Adámek a zlobil se, že má zbořenou dráhu. Odvezl z pokoje kočárek a začal opravovat dráhu. Když jí opravil, šel si do kuchyně pro auto a začal si jezdit. Mezitím se dvojčata opět sešla v obývacím pokoji, pohádka už je nebavila a začala mamince shazovat složené prádlo na zem. Maminka poprosila tatínka, aby zkusil dvojčata zabavit. Tatínek přinesl lahve s pitím a nabídl je holkám. Maminka upozornila, že obě lahve musí být

naprosto totožné, jinak by se dvojčata začala hádat. Holčičky pily a chvíli byl klid. Evička se šla houpat do chodby na zavěšenou houpačku a jakmile to dvojčata zpozorovala, okamžitě se za ní vyhnula. Maminka na Evičku volala, ať je opatrná. Evička se snažila houpat, ale dvojčata se na houpačku pověsila a nešlo to. Rozladěná Evička nechala houpání a odešla do pokoje. Poté začal boj o houpačku.

Maminka nechala skládání prádla, podívala se na hodinky a vzpomněla si, že Evička je objednaná na ortopedii. Poprosila otce, aby dětem namazal rohlík a šla uklidnit dvojčata. Nacpala je obě do houpačky, aby se nehádala. Adámek vyběhl z pokoje a volal, že chce jet také. Maminka nejprve nesouhlasila, otec nevěděl, ale nakonec svolili, že může jet také. Rodiče se domluvili, že pojede otec. Větší děti u stolu jedly namazaný rohlík, dvojčata se mačkala v sedačce a v pozadí dál hrála pohádka a ozývaly se známé melodie.

Rozhovor

Rozhovor s matkou

Datum a čas rozhovoru: úterý 14. 2. 2017 13 – 14 hod.

čtvrtek 23. 2. 2017 13 – 14 hod.

pondělí 27.2. 2017 9 – 12 hod

Rozhovor s matkou byl rozdělen na tři setkání a každého z nich se účastnila dvojčata. První dvě schůzky probíhaly u rodiny doma v době, kdy měla dvojčata spát. Bohužel se vždy po chvíli vzbudila a následně již nebylo možné v rozhovoru pokračovat. Třetí návštěva proběhla u mě doma v dopoledních hodinách. Dvojčata si hrála a náš rozhovor byl okořeněn zvukem padajících kostiček a srážejících se aut.

Záznam rozhovoru s matkou:

Rozhovor jsme rozčlenila do několika tématických částí, ve kterých jsme část rozhovoru převyprávěla a v ostatních případech jsme ponechala doslovné matčiny citace.

Nejdůležitější při výchově:

Matka považuje za nejdůležitější při výchově vychovávat s láskou. „*Myslím, že jim dám všem lásku. I když ukončujeme den tak, že dostanou na zadek a jsou bez pusy, tak jo.*“

Nejobtížnější při výchově více dětí:

Pro matku je nejtěžší uspořádat čas a pak se zamýšlí nad finančními těžkostmi. Nevidí v nich

ale neřešitelný problém. Ve finanční situaci nevidí důvod mít či nemít více dětí. „*Peníze nejsou důvod mít nebo nemít děti. Když budeme mít peníze, děti pojedou na lyžák a koupíme jim top výbavu. Když je nemáme, pojedou také, ale výbavu si půjčíme.*“ Matce peníze nechybí, dokáží si zařídit všechno, co potřebují. Nevidí zatím problém ani v tom, že děti nemají značkové oblečení. „*Zatím jim to nevadí, jsou ještě malé.*“

Najít si čas na sebe je zatím pro matku nedosažitelný cíl. „*Jsem ráda, že si umyji hlavu.*“

Také je velmi složité časově skloubit všechny dětské kroužky. „*Už jsme s manželem na maximu, a to by Evička chtěla ještě klavír.*“

Matku občas stresuje okolí, když se pozastavuje nad takovým počtem dětí. „*Vaše děti jsou chudáci. Co jim jednou můžete dát?*“ V tu chvíli je pro rodiče těžší věřit, že více dětí je bonus.

Matka si uvědomuje, že je těžké snažit se o spravedlnost. Děti totiž spravedlnost mohou vnímat jinak. „*Když mám 8 hodin času, tak nemůžu dát každému dvě. Dvojčata spotřebují času víc, ale každému se snažím dát. Když dám dvě hodiny Evče, tak dvojčata tam po mně budou lézt a ona by si to neužila. Snažím se jí to nahradit, že si může pozvat kamarádku.*“

Matka také pokládá za důležité se před dětmi nehádat, aby si nemyslely, že se rodiče hádají kvůli nim. To je někdy občas obtížné.

Také je těžké zvládat vyhrčené situace. „*Dvojčata se perou, já křičím na Evu: „Tak čti, čtení je důležité“ a do toho Adam něco škrundá, že si s ním Eva nejde hrát a já zakřičím: „Dost!“ Jsem rozčilená.*“

Matce je líto, že dvojčata často omezují starší děti v některých činnostech. Když jedou dvojčata na motorce, tak Adam nemůže jet do školky na kole, protože by je matka nedokázala všechny uhlídat. Snaží se to alespoň střídat.

Za obtížné také považuje vysvětlit starším dětem, proč mladší mají více pozornosti a upozornit je na to, že oni sami měli pozornosti ještě mnohem více. „*Evičko, když jsi byla malá a plakala jsi, tak jsme tě celý den chovali. Dvojčata jdu přebalit až poté, co jsme spolu dočetly.*“

Výhody velkého počtu dětí:

Matka vidí výhodu třeba v tom, že když jsou společně na dovolené, tak si děti vystačí. Hrají si spolu a nikoho nepotřebují. „*Když pojedu s jedním dítětem, tak bude hledat někoho, kdo si s ním bude hrát.*“ Matka se také cítí s dětmi klidnější. Případný konflikt či kolizi řeší, až když se stane. Dříve děti varovala předem, ještě než se něco přihodilo.

Matka vzpomíná, že s Evičkou hned při prvním zakašlání běželi k doktorovi a v noci jí chodila kontrolovat, zda dýchá. Dvojčatům dá sirup na kašel a jde spát. „*Kdyby něco, tak zavolají.*“

Matka přiznává, že sice hodně křičí, ale cítí se klidnější. „*Teprve více dětí ti dá nadhled a klid. Při více dětech nestíháš, necháš to na nich.*“

Matka vidí, trochu v nadsázce, výhodu velkého počtu dětí i do budoucna. „*Počítám, že budu v domově důchodců, ale třeba za mnou bude alespoň někdo z nich chodit.*“

Pomoc širší rodiny, prarodiče:

Matka konstatuje, že se nemohou spolehnout na pomoc rodiny. Manžel rodiče již nemá a rodina z matčiny strany žije daleko. Navíc, jak matka poznamenává, veškerý čas jim zabírá péče o malého syna matčina mladšího bratra. Matka ještě trochu jízlivě poznamenává, že švagrová čeká druhé dítě a je velmi unavená. „*Nám nikdo na pomoc nepřijel, ani když jsme se stěhovali.*“ Matka je smířená s tím, že v létě si rodiče alespoň vezmou na týden starší děti, ale dvojčata nechťejí. „*Dvojčata jsou prý ještě malá, ale Honzík je ještě menší a to jim nevadí.*“ Maminka je starší sourozenec, byla vždy samostatnější, o bratra se její rodiče vždy více starali a pečují o něj dodnes.

Změna výchovného přístupu se zvyšujícím se počtem dětí:

Matka souhlasí, že s počtem dětí se výchova mění. „*Čím víc dětí mám, dělám věci jinak, dělám je přirozeně a líp. Učím je to líp a sami se učí zodpovědnosti. Mají vše a ještě partáka, když chtějí, nenutím je si spolu hrát.*“

Matka již například neřeší teplé večere. S Evičkou každý den vařila, aby měla všechno a dnes koupí skleničku s dětskou výživou pro dvojčata a je to. Také už necítí takovou obavu o bezpečí dětí. S Evičkou se neustále bála, aby někam nespadla a dvojčata si sednou na motorku a jedou. Někdy si matka říká, zda to již nepřehání. Dvojčata jsou hodně divoká a neopatrná. Vzpomíná, že u Adámka to neřešila. „*Adámek byl od malička velmi opatrný sám na sebe. S ním jsem se bát nemusela.*“

Maminka si myslí, že zkazila Evičce přirozenou chuť si hrát. Neustále měla tendence jí provázet na každém kroku. „*Jé, ty jsi tu sama, já si s tebou budu hrát.*“ Maminka si s Evičkou stále hrála a pak se narodil brácha a ona to těžce nesla. „*Tak jsem si s Evičkou hrála dál, protože Adam nic moc nepotřeboval. Díky tomu se naučil hrát sám a Evička toho není do dneška schopna. Potřebuje Adama.*“ Matka se obviňuje, že to Evičce zkazila. Dvojčata nechává hrát podle jejich potřeby, byť něco ničí. „*Když se děti nechají, tak je to*

lepší, než jim vše řídit. Ale nechat do určité míry, jsou místa, co jsou tabu.“ Matka přiznává, že pomyslná hranice se s počtem dětí zvětšuje.

Matka vzpomíná, jak Evičce představovala stavby podle návodu, aby je měla hezké. Adamovi již stavby nechala a on byl pyšný, co sám postavil.

Ve spojitosti s výchovou se matka snaží být spravedlivá. *„Snažím se, aby měli stejný start do života. Když ve třech letech mohla Eva tohle, tak Adam také může.“* Sama ale vidí, že hranice se posouvají a to, co starší mohl v pěti letech, mladší může mnohem dříve. Mluví o tom ve spojitosti s technickými vymoženostmi dnešní doby.

Matka se také vyhýbá srovnávání dětí, ví, že to není pro děti dobré. Občas Evičku usměřňuje, aby se Adamovi neposmívala, že neumí něco, co ona v jeho letech dávno uměla. Byť má pravdu. Raději ji navede, aby mu tedy pomohla. *„Vy jste sourozenci a máte si pomáhat, tak ho to nauč. Ted' mu pomůžeš a on ti pomůže, až budeš velká.“* Matka dětem dává za příklad svého bratra. Brání se děti do pomoci nutit, spíše chce docílit, aby pomáhali ze své vůle. Nelehký to úkol.

Prvorozená Evička:

Matka vypráví, že Evička měla odklad, protože byla sociálně slabá. Bála se na něco zeptat a Adam to vyřizoval za ní. Matka to přisuzuje narození dvojčat. *„Trochu ji to zbrzdilo, ale pak poskočila nahoru. Dnes už dokáže jít sama do cukrárny a koupit koláč.“* Může o ní říci, že je zodpovědná a vidí v ní trochu perfekcionista. *„Je ochotná jeden obrázek kreslit stokrát, když se jí nepovede.“* Ve škole prý dokáže vést kolektiv, ale nesmí tam zasáhnout dospělá osoba, to pak hru ukončí. I doma, jakmile se jí matka zeptá, na co si hraje, tak hru ukončí. Ve hře s Adamem je panovačná. Hraje si s ním třeba na výcvik psů, ale při výcviku ji nesmí nikdo vidět. Matka má možnost zhlédnout až nacvičené představení. Matka si myslí, že během hry nechce Evička od matky slyšet: *„Už ho, prosím tě, nech. Co ho takhle taháš?“*

Rodiče dali Evičce k svátku skutečný obojek s vodítkem, který si přála.

Podle matky není Evička úplně veselé dítě, připadá jí smutnější, konzervativnější a přiznává, že pozice prvorozeného zbavuje děti dříve bezstarostného dětství. Jako rodič jí stále podsouvá fakt, že už je vlastně velká. *„Evičko, jsi nejstarší, tak mi pojd' pomoci.“*

Když se při odchodu z domu nikdo neobléká, maminka vyzve nejstarší, aby šla příkladem. *„Tak Evičko začni, ať vidí, že se oblékáme.“* Maminka ví, že ji jako jediná poslechne.

Matka se snaží Evičku nevyužívat při pomoci s dvojčaty. Pouze čeká, když se sama nabídne. *„Čtyři děti jsem chtěla já, ne ona.“*

Matka si všimla, že nejstarší Eva nemá vyvinutý smysl pro to, že by se automaticky o vše rozdělila. Adam hned přemýšlí, zda zbude pro všechny.

Matka se u Evičky se žárlivostí příliš nesetkala, protože dceři věnovala veškerý čas. Evička neprožívala pocit, že je odstrčená. Adámek byl na lehátku nebo v kočáru. Maminka ho pochovala, až když přišel tatínek domů. Matka zpětně polemizuje, zda to bylo dobře. „*Adámka si nikdo nevšímal. Když byl najedený a přebalený, tak nic nepotřeboval a nikdo si ho nevšímal.*“

Matka vzpomíná, že venku byli tak dlouho, dokud chtěla Eva a Adámek být v kočárku a spal.

Druhozený Adámek:

Matka vypráví, že Adámek není soutěživý ani agresivní. Jako příklad uvádí, že na fotbale nikdy není mezi prvními a hraje si podle sebe. Je tak spokojený. Nemyslí si o něm, že je zakřiknutý a tichý, pouze trochu samotářský. „*Když vystřihuje a udělá to špatně, tak mu to vůbec nevadí. Mám pocit, že to druhé dítě je lepší, ale před Evičkou to neřeknu.*“

Sourozenecká hra:

Matka pyšně konstatuje, že Evička s Adámkem jsou velcí partáci, byť hra musí být podle Evičky. „*Adámkovi to nevadí, je hodný a hraje si s ní rád.*“ Problém prý občas nastane, když si jednou za čas chce hrát Adámek s auty bouračky a Eva s ním nechce hrát. Nabídne se tedy tatínek. To však u Evičky vyvolá pocit nevole a vyčítá otcí, že s ní si nehrál.

Matka poznamenává, že když jsou děti oddělené od sebe, chovají i hrají si jinak, i dvojčata. Adam bez Evy si hraje jinak, umí se zabavit sám. S dvojčaty si hrají odlišným způsobem. „*Evička si s dvojčaty hraje moc direktivně, vše jim chce řídit. Adámek se k nim přidá a bourá s nimi.*“

Sourozenecké vztahy:

Matka vidí, že po narození dvojčat starší děti lépe řeší konflikty. „*Před tím se hádali, já tam běžela a řešila. Ted' na to nemám čas a oni se naučili si to vyřešit spolu. Ani nevím, proč se hádají.*“

Matka si pamatuje, že Evička zkoušela, jak má s Adámkem zacházet. „*Hladila ho, hladila a on pak začal brečet. Zjistila jsem, že moc přitlačila, vlastně mu ubližovala, ale zároveň ho chtěla sníst láskou.*“

„*Adámek už měl Evičku, byl zvyklý, že není sám, když se dvojčata narodila, tak to neřešil.*“

S dvojčaty chtěli pomáhat oba. Předháněli se, kdo matce více vyhoví.

Individuální čas na jednotlivé děti:

Matka ví, že je pro jednotlivé děti důležité, aby měly něco svého. Adámek chodí na fotbal a Evička leze na umělé stěně. Pokud to jde, jdou na kroužek s jedním rodičem a v tento čas ho mají jen pro sebe. Matka by chtěla více času trávit sama s Evičkou. Když se jí náhodou taková chvíle naskytne, tak si chce Evička hned pozvat kamarádku a matka nemá sílu odmítnout. Je na druhou stranu ráda, že chce být Evička s dětmi.

Fungování otce v rodině:

Matka přiznává, že od narození dvojčat začal otec hodně pomáhat v domácnosti. Otec viděl, že matka dělá hodně a nestačí to, tak začal sám od sebe pomáhat. Cítí větší soudržnost a podporu. Otec nekritizuje počínání matky, co všechno nestihla, ale začne jednat. „*Vy jste nebyli venku? Tak se oblečte a půjdeme.*“

Obrat u něho nastal až s dvojčaty. Matka vzpomíná, že dříve to bylo jinak. „*Přišel pán Bůh domů, děti nadšené a vše se mohlo. Dnes se zeptá: Maminko, dáme jim bonbón?*“

Otec se také hodně angažuje při návštěvě doktorů, bere si volno z práce.

Matka vzpomíná, že když byla dvojčata malá, celou noc kojila a ke starším dětem se naučil vstávat otec, když něco potřebovaly. Zůstalo to tak dodnes. Děti si rodiče pomyslně rozdělily, maminka patří dvojčatům a tatínek Evičce s Adámkem. Maminku to někdy mrzí, že volají otce, i když ona má čas. Dvojčata jsou naopak hodně navázaná na matku a při jejím odchodu brečí.

Pomoc od dětí:

Matka má ráda, když se děti s pomocí samy nabídnou. Nemá problém je poté odměnit. Nerada něco dětem nakazuje, neměla to ráda od svých rodičů.

9.2.2.1 Shrnutí druhé případové studie a odpovědi na výzkumné otázky

Výzkumné otázky ve vztahu k 1. cíli:

Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.

1.1 Co rodiče považují ve výchově za nejobtížnější a co by jim mohlo výchovu ulehčovat?

Pro matku je nejtěžší uspořádat čas a pak se zamýšlí nad finančními těžkostmi. Nevidí v nich ale neřešitelný problém. Ve finanční situaci nevidí důvod mít či nemít více dětí.

Najít si čas na sebe je zatím pro matku nedosažitelný cíl. Také je velmi složité časově skloubit všechny dětské kroužky. Matku občas stresuje okolí, když se pozastavuje nad takovým počtem dětí. Matka si uvědomuje, že je těžké snažit se o spravedlnost. Děti totiž spravedlnost mohou vnímat jinak. Za obtížné považuje vysvětlování starším dětem, proč mladší mají více pozornosti. Samy měly pozornosti přitom ještě mnohem více.

Matka vidí výhodu třeba v tom, že když jsou společně na dovolené, tak si děti vystačí. Hrají si spolu a nikoho nepotřebují. Matka se také cítí s dětmi klidnější. Případný konflikt či kolizi řeší, až když se stane. Dříve děti varovala předem, ještě než se něco přihodilo.

1.2 Jaké výchovné metody a postupy se rodičům ve výchově osvědčují?

Matka souhlasí, že s počtem dětí se výchova mění a s přibývajícími dětmi má pocit, že vychovává lépe a přirozeněji. Vede je k větší zodpovědnosti. Ve výchově se cítí uvolněněji a necítí obavu. Nenutí si děti spolu hrát a nechává to na jejich rozhodnutí. Ve spojitosti s výchovou se matka snaží být spravedlivá. Příklání se k uvolněnější výchově, nechat děti a vše jim neřídit. Jenom je důležité zachovat hranice. Matka přiznává, že pomyslná hranice se s počtem dětí zvětšuje.

1.3 Jaké si rodiče kladou priority ve výchově?

Matka považuje za nejdůležitější při výchově vychovávat s láskou. Také se domnívá, že je pro jednotlivé děti důležité, aby měly něco svého. Matka se snaží Evičku nevyužívat při pomoci s dvojčaty. Nerada něco dětem nakazuje, neměla to ráda od svých rodičů. Matka se také vyhýbá srovnávání dětí, ví, že to není pro děti dobré. Matka také pokládá za důležité se před dětmi nehádat, aby si nemyslely, že se rodiče hádají kvůli nim. To je někdy občas obtížné.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 2. cíli:

Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.

2.1 Přípravovali rodiče starší sourozence na příchod mladších a jak?

Nejstarší dceři byly dva roky, když se jí narodil bratr a nijak zvlášť ji rodiče na příchod sourozence nepřipravovali. Bratr byl velmi hodný a klidný a matka se dál velmi intenzivně mohla věnovat dceři, takže na bratra tolik nežárčila a přijetí probíhalo v klidu. O dvojčatech s dětmi mluvili a oba se těšili, že budou mít každý jedno miminko.

2.2 S jakými těžkostmi se museli jednotliví členové rodiny potýkat?

Po narození dvojčat museli rodiče řešit bydlení, které již nevyhovovalo a bylo potřeba pořídit velké auto, do kterého se vejde kočár pro dvojčata. Při narození dvojčat se starší děti upnuly více na tatínka. Tatínek se zapojil více do chodu domácnosti a do domácích prací. Eva s Adámekem se museli smířit, že už nemohou dělat všechno, co dříve, a musí se naučit ohlížet na mladší sestry.

2.3 Měnily se příchodem dalších dětí vztahy mezi sourozenci?

Matka vidí, že po narození dvojčat starší děti lépe řeší konflikty. Vědí, že matka nemá čas a vyřeší si konflikt po svém a matka o tom ani neví.

Evička chtěla narozeného Adámka samou láskou sníst, až mu trochu ubližovala. Protože byl Adámek velmi nenáročné miminko, mohla se matka dále velmi intenzivně věnovat starší dceři, a tak u ní neproběhla větší revolta a bráchu přijala s klidem.

Když se narodila dvojčata, Adámek byl zvyklý, že není sám a neřešil to. Starší sourozenci se předháněli, kdo matce pomůže s dvojčaty.

Brzy po narození dvojčat měla jít Evička do školy, ale dostala odklad. Matka si myslí, že ji zmatek kolem dvojčat a stěhování trochu zbrzdily ve vývoji a na školu se jí zdála sociálně slabá. Po roce se vše srovnalo.

Matka vypráví, že Evička měla odklad, protože byla sociálně slabá. Bála se na něco zeptat.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 3. cíli:

Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození.

3.3 Jak dítě předškolního věku funguje jako prostřední z dětí?

Adámek přesně vystihuje charakteristiky obou typů druhorozených dětí. Na jedné straně je trochu samotářský a tichý, ale zároveň je velmi trpělivý, bezstarostný, tolerantní a není soupeřivý. Konfliktům se spíše vyhýbá a ve hře se podřizuje starší sestře. Podřazená role mu nevadí. Mezi děvčaty je jediným klukem a tohle prvenství mu nikdo nevezme. Na dvojčata nežárčí, protože má Evu a rodiče nikdy neměl pouze pro sebe.

9.2.3 Třetí případová studie – Rodina 3

Rodina 3

Základní informace o rodině:

Počet dětí: 3 děti

Pohlaví a věk dětí: dívka (Katka) – 6 let

dívka (Radka) – 5 let

dívka (Ela) – 2 roky

Matka: 38 let – rodičovská dovolená

Otec: 39 let – projektant

Základní informace o jednotlivých členech rodiny:

Rodiče – matka a otec

Matka je 6. rokem na rodičovské dovolené. Před narozením dětí pracovala v personální agentuře. Chybí jí každodenní kontakt s lidmi, na který byla zvyklá. Málokdy se jí povede vyšetřit si čas pro sebe, spíše se celý den točí kolem holčiček. Pokud občas sežene hlídání, chodí si zacvičit a relaxovat.

Otec má časově náročné povolání v renomované firmě a chodí velmi pozdě domů. S rodinou bývá pouze o víkendech a není zvyklý se o děvčata starat sám.

Nejstarší dcera Katka (6 let):

Katka chodí třetím rokem do mateřské školy a v září půjde do školy. Je velmi společenská a ve školce má hodně kamarádů. Ráda kreslí a vyrábí, a tak ve školce navštěvuje výtvarný kroužek a keramiku. Také tancuje v tanečním kroužku, chodí na cvičení a na fotbal.

Prostřední dcera Radka (5 let):

Radka chodí druhým rokem do stejné mateřské školy jako starší sestra, ale je v jiném oddělení. Navštěvuje ve školce i stejné kroužky a se starší sestrou chodí tancovat, cvičit a také hraje fotbal. Katka je pro ni vzorem a chce dělat stejné věci a mít stejné kamarády.

Nejmladší dcera Ela (2 roky):

Ela je velmi živá holčička, která teď prochází obdobím vzdoru a často se vzteká a nedělá věci, které po ní matka žádá. Starším sestrám občas bere hračky a boří jim stavby, což se sestrám nelíbí a vyvolává to konflikt.

Pozorování

Pozorování rodinného života vybrané Rodiny 3

Pozorovatel : Karolína Prachařová

Datum: pátek 17. března

Čas: 16,30 – 18,30 hod.

Bytová dispozice:

Rodina žije ve velkém domě se zahradou. Celkem je dům rozdělen na tři bytové jednotky a v domě žijí tři rodiny. Zkoumaná rodina žije v prvním patře domu a má svůj samostatný vchod i branku do zahrady. Byt je velmi rozlehlý a rozměrově dosahuje ke 150 metrům čtverečním. Rodina rozhodně netrpí nedostatkem místa. Dispozičně je byt velmi zajímavě členěný. Kromě velkého obývacího pokoje s kuchyňským koutem se dají v bytě napočítat celkem 4 menší pokoje a zateplená terasa. K bytu náleží dvě koupelny. Zatím se starší dcery dělí o jeden pokoj a nejmladší Ela má postýlku ještě u rodičů v ložnici. Vedle dětského pokoje je zatím pokoj pro hosty, ale do budoucna by tam matka chtěla udělat pro děti hernu. Ráda by nechala dcery spolu a tím, že mají vedle sebe tři průchozí pokoje, tak její vizí do budoucna je udělat v jedné z nich hernu, ve druhé ložnici a třetí pokoj by byl vybaven psacími stoly a holky by se tam učily.

Styl bydlení:

Atmosféra bytu je nadmíru kladná. Vše je vkusně barevně sladěno a byt působí moderním dojmem. V obývacím pokoji je velký koberec s dětskými motivy a u stěny jsou naskládané velké krabice s legovými kostkami a kolejkami a spousta dalších hraček. Děti tu mají všude dveře otevřené a mohou si všude hrát. Na stěnách jsou dvě velké nástěnky plné dětských obrázků a diplomů. V kuchyni na poličce stojí dětské keramické ozdoby. Byt působí velice přehledným dojmem, a byť různě na zemi leží hračky, vypadá pěkně uklizený.

Dětský pokoj:

V dětském pokoji mají starší dcery palandu postavenou do písmene L. Starší Katka spí nahoře

a mladší Radka dole. Obě mají u čelní strany postele nalepené na zdi dekorační obrázky. Katka má na stěně rybičky a Radka zvířátka. V posteli mají obě spousty panenek a plyšáků. Palandu využívají jako prolézačku. Vedle postele stojí dětský stan ve tvaru malého hradu, ve kterém si holky dělají domeček. Dále mají v pokoji velkou školní tabuli a dřevěnou kuchyňku s mnoha doplňky. Protože vedle mají průchozí pokoje, mohou přebíhat z pokoje do pokoje a hrát si na honěnou. Ela k nim stále chodí do pokoje a chce lézt po palandě stejně jako sestry. Bohužel je postel příliš vysoká a matka se bojí, že by mohla spadnout a tak Elu stále kontroluje.

Záznam pozorování:

V čase mé návštěvy byly doma všechny děti s matkou. Nebyly tento den ve školce a matka s nimi přišla z dlouhé odpolední procházky v nedalekém lesoparku. Velice se podívovala, že nepůsobí vůbec unaveně, ba naopak. Sama měla chuť si jít lehnout.

Ela mě přišla přivítat a starší dvě holčičky se schovaly. Přinesla jsem jim čokoládovou bonboniéru, a tak je maminka volala, ať vylezou. Po opakované výzvě se objevily dvě culíkaté rozesmáté dívenky a pozdravily. Ela jim podávala čokoládu a ony prosily, zda si ji mohou otevřít. Maminka svolila a tak si každá vzala jeden bonbon a zase utekly. Po chvíli přišla Ela, celá umazaná od čokolády a ukazovala mamince vyplivnutý kousek na ruce. Maminka Elu utřela a šla se podívat, zda ještě někde nezbyla čokoláda. Bohužel čokoláda upadla na koberec a Ela jí ještě rozšlapala. Matka šla tedy čistit.

Katka s Radkou opět nebyly ani vidět, ani slyšet. Jakmile maminka dočistila koberec, začala se shánět po holkách. Z ložnice se ozýval smích. Maminka už byla rozlobená, a když holky načapala v ložnici ve skříni s vyházeným oblečením, nazlobila se ještě víc a poslala holky do pokoje.

Ela si zatím malovala na tabuli, ale jakmile se přihnaly holky, staly se opět objektem jejího zájmu. Holky vylezly na palandu a Ela chtěla za nimi. Matce se to nelíbilo, a tak holky prosila, aby šly dolů. Neposlechly jí a jenom se smály. Matka si vzdychla. Vzala Elu a vysadila ji za holkami nahoru. Chvilku si tam prohlížely panenky, ale pak Ela jednu panenku hodila dolů. Radka začala křičet, ať to nedělá a Elu plácla. Ela se následně rozplakala. Matka Radku pokárala, že jí nesmí bouchat, protože je ještě malá a Elu sundala. Odnesla ji do kuchyně a nabídla jí lahvičku s pitím. Smutně konstatovala, že je to normální. Ela zůstala v obývacím pokoji a ponořila se do krabice s hračkami. Kromě řinčení hraček

nebylo nic slyšet. Po chvilce přiběhly holky a dožadovaly se, aby jim maminka sundala nové Lego s Elzou a Annou z Ledového království. Maminka se bránila a argumentovala, že jim to Ela zase rozhází. Holčičky však byly neoblomné. Nakonec maminka svolila a Lego přinesla. Jakmile položila Lego na zem, přihnala se Ela a začal boj. Dožadovala se na Radce, aby jí dala postavičku princezny a tahala ji při tom za vlasy. Maminka se jí v tom snažila bránit a současně prosila Radku, aby jí princeznu dala. Radka za žádnou cenu nechtěla. Matka hořkovala, že takhle to dopadne vždy a že si s tím vlastně vůbec nemohou hrát. Jenom když Ela spí. Vzpomínala, že naposledy Ela ztratila vlasy od princezny, což rozhněvalo i manžela. Po dlouhém naléhání Radka ustoupila a dala Ele princeznu. Následně se hra odvíjela bez vážnějších konfliktů.

Blížil se čas večere a matka se odebrala ohřívat večeři. Doufala, že se neztratí další vlasy.

Rozhovor

Rozhovor s matkou

Datum a čas rozhovoru: pátek 31. března 2017 10 – 13 hod.

Rozhovor s matkou byl realizován u ní doma v dopoledních hodinách za přítomnosti nejmladší dcery Ely a mého sedmiletého syna. Povídání probíhalo v celku poklidné atmosféře bez vážnějších konfliktů.

Záznam rozhovoru s matkou:

Rozhovor jsme rozčlenila do několika tématických částí, ve kterých jsme část rozhovoru převyprávěla a v ostatních případech jsme ponechala doslovné matčiny citace.

Nejobtížnější na výchově více dětí:

Za nejobtížnější matka považuje správné rozvržení času. Těžké pro ni také je snažit se ke každému přistupovat individuálně. „Nebrat je jako smečku a najít si pro každého čas jednotlivě. Pak už fungují jako skupina a pracuje se s nimi jako se skupinou.“ Matka na to však nemá prostor, protože má často všechny děti dohromady. „Těžko řeknu, teď si povídám tady s Katkou a chci s ní dořešit nějakou důležitou věc, buď tady Radko chvilku vedle. To nefunguje. Jakmile se začnu zaměřovat na jednoho, tak okamžitě další zbystří a hned přiběhnou.“

Matka vidí jako problém hromadné výchovy to, že se mladší děti podřizují zálibám a kroužkům nejstarších. Všechny kroužky a záliby se u nich odvíjejí od nejstarší dcery a je to podmíněné ještě tím, že jsou si starší dcery věkově velmi blízké. Matka si uvědomuje, že to není úplně šťastné, ale potřebovala holky někam umístit obě najednou, když se jí narodila třetí dcera Ela.

Matka všechno řeší pro Katku, kam do školky, kam do školy, a pro Radku je to automaticky dané. Je to tak i s kroužky. Katka chtěla dělat angličtinu, Radka chodí také. Stejně je to i se sportovním kroužkem. Jako první se matka zajímala, zda vezmou i Radku. „*Prostřední to má těžké v tom, že se veze na tom, co se vymyslelo pro staršího.*“ Matka přiznává, že když by jednu bavil fotbal a druhou tenis, tak na to nemá čas a nemůže je vozit tam a tam. Musí dělat totéž. Nejmladší Elu sebou od malička stále někde vláčí a objíždí kroužky.

Matka se po šesti letech cítí velmi vyčerpaná. „*Za šest let s dětmi se člověk změní. Bývala jsem dynamická, kreativní, stále jsem něco vymýšlela. Dnes nemám sílu, nemám kde brát.*“

Přiznává, že když je s nejmladší Elou sama doma, tak místo toho, aby se jí věnovala a hrála si s ní, tak se snaží rychle vyprat či uvařit.

Výhody více dětí:

Paradoxně na Ele pozoruje, že i když na ni nemá čas, je samostatnější a dokáže si hrát, i přes velkou navázanost na matku. Odráží se na ní, že vyrůstá v kolektivu. Je sociálně zdatná, nebojí se jít k někomu cizímu a nemá problém, když ji někdo hlídá. Pokud matka srovnává Elu se stejně starými dětmi, kteří nemají sourozence, vidí tam velký rozdíl v sociální oblasti. Ela se umí ve skupince dětí prosadit.

Se třetím dítětem vidí matka jako velkou výhodu, že starší děti mohou nejmladšího sourozence chvíli zabavit. S první a druhou dcerou to nezažila, protože byly obě příliš malé. „*Než byl Radce jeden rok, byl to mazec.*“

Elu si užívá s větším klidem, nestresuje se malichernostmi. Pozoruje, že je to na ní vidět. To u Radky nepamatuje. Katku si sice užívala, ale chyběl ten klid. „*S prvním dítětem jsem řešila každé zakašlání, teplotku, s dalším už to neřeším, vím zhruba, jaké jsou signály.*“

Sourozenecké vztahy:

Matka vzpomíná, že když přijela s Radkou domů a Kačenka je viděla, spustila půlhodinový pláč a to bylo všechno. Od té doby se u nich nebrečelo. Starší dcera registrovala, že tam někdo je, ale nic víc. Žárlivost nezaznamenali a nepozorovali ani regresivní chování. „*Byla moc malá, a když to začala více vnímat, Radka už tam prostě byla.*“

Když začala Kačenka ve 2,5 letech chodit do soukromé školky, zviditelněl se poprvé věkový rozdíl a Kačenka vystupovala jako ta starší. Do té doby byla stále doma a teď už si připadala jako ta velká.

Matka přiznává, že dokud byly doma, tak se veškeré denní aktivity přizpůsobovaly mladší Radce. Matka měla pocit, že už to Katce nestačí a začala uvažovat o školce. *„Potřebovala něco dál a já už jí nemohla nabídnout prostor, stále stejné říkačky, hry... Jelo se podle věku Radky.“* Katka si začala uvědomovat, že už je velká, když chodí do školky. Matka je přesvědčena, že to pro ni byla pozitivní zkušenost a necítila to jako křivdu. Hodně inklinovala ke starším dětem, protože si s nimi lépe rozuměla.

Matka viděla obrovský rozdíl v tom, jak se Kačence první rok intenzivně věnovala, a nyní byla schopná pouze uspokojovat základní fyziologické potřeby. Přemítá, že možná proto měla pocit, že Kačence to už nestačí. Byla zvyklá na větší pozornost, i když to nedávala najevo. *„Už se doma nečetlo, nevytvářelo, přišlo mi, že se Katka nudí, stimuly nepřicházely.“*

Menší školku vidí matka jako velmi pozitivní zkušenost. *„Chodila dvě dopoledne, potom tři dopoledne. Jen kvetla. Nadšeně povídala. Bylo to super.“*

Matka vidí tuto zkušenost jako velmi přínosnou při nástupu do větší státní školky. Kačenka neměla sebemenší problém. Stejnou zkušenost má s mladší Radkou.

Matka přiznává, že holky mají hrozně moc konfliktů. Více konfliktů se centruje mezi starší dvě, jejich vztah je komplikovanější, než vztah s nejmladší Elou. *„V rámci toho, že jí chtějí pomoci a opatrovat, jí ubližují až terorizují. Jí vadí, že ji v ten moment omezují. V zásadě to myslí v dobrém, nechtějí jí ubližovat.“* Matka si nevzpomíná, že by se setkali s přílišnou žárlivostí a ubližováním.

Jako nejproblematictější vidí matka Radku. Popisuje ji jako povahově a charakterově nejproblematictější dítě. Soucítí s ní, že má nejtěžší pozici. *„S Katkou jsou jako dvojčata, Katka je dominantnější a podle ní se všechno řídí.“* Matka vysvětluje, že Radka nemá svoje kamarády a za kamarády považuje kamarády Kačky. Střet nastává, když si Katka s Radkou nechce hrát a od svých kamarádů ji odhání. *„Radka tohle neumí zpracovat, má problém to emočně zvládnout, neřekne si, tak si půjdu hrát sama. V ten moment se snaží domoci jejich pozornosti.“* Matka vidí, jak je Radka na Kačce závislá.

V rámci vztahu mezi staršími dětmi matka nezaznamenala žádnou změnu, když se narodila Ela. Katka ve vztahu k matce zůstala stejná a Radka žárlila. *„Byla to jemná žárlivost, snažila se na sebe upozornit, vydobýt si prostor. Nikdy to nebylo agresivní vůči Ele.“* Radku považuje

za ukňouranější a Katku za samostatnější. Matka ví, že Radka svým pláčem přitahovala pozornost. „*Nebylo to cílené, spíše to tak cítila. Radka přestala být menší a ochraňovaná a já překvaltovala na Elu.*“

Matka vzpomíná, že holky byly stále spolu, tvořily jeden chumel. Postupem času, jak holky stárnou, je pro Radku těžší se vyrovnat s prostřední pozicí. Ela je samostatná, ale závislá na matce.

Když se narodí miminko, tak starší jakoby povyroste. „*Odjížděla jsem do porodnice a měla jsem doma malou roční Kačenku. Přijela jsem s Radkou a měla jsem doma velkou Kačku. To stejné bylo s Elou.*“

Úloha otce:

Matka rekapituluje, že když se narodila Radka, tak hodně pomáhal manžel s Katkou. Stále se budila v noci na mléko. Od roku Katku převzal do péče. „*Do dneška je vidět, že nás má Katka na stejné rovině. Některé aktivity dělá jen s tatínkem.*“ V krizových situacích vyhledává Katka oba rodiče, kdežto Radka s Elou volají pouze matku. Matka ví, že po narození Ely už tatínek takto nefungoval. O Radku se do 2,5 let starala převážně ona a s tatínkem nemá tak úzkou vazbu. Narození Ely znamenalo pro Radku ztrátu největší pozornosti a přimkla se ke Katce. Matka polemizuje, že toto velmi úzké napojení na sestru Radce nahrazovalo částečnou ztrátu matky. Napojení se změnilo v závislost.

Výchozí rodina:

Matka má o 10 let mladšího nevlastního bratra. Když jí bylo 12 let rodiče se rozvedli. Když čekala svojí třetí dceru, matka jí vážně onemocněla a zemřela. Nechtěla na toto téma více mluvit.

Typ výchovy:

Matka o tom, jaký typ výchovy prosazuje, příliš nepřemýšlí. Nemá na to čas. Vše probíhá samovolně a bezděky. Samozřejmě cítí, že se ve výchově prolínají osobnostní rysy obou rodičů i to, co si přinesli z původní rodiny, jak pozitivní, tak negativní zkušenosti. Výchovu považuje spíše za nevědomý proces. Do výchovy promítá své vlastní ambice. Uvědomuje si, že holkám moc organizuje čas. „*Mají moc kroužků, ale chci, aby měly všechno – jazyk, sport, hudbu, tanec.*“ Kroužek pro matku také znamená více času na sebe.

Při delším zamyšlení se matka hlásí spíše k direktivní výchově. „*Jsem ten, kdo rozhoduje, snažím se sice nejdříve vysvětlovat, ale nevydržím to příliš dlouho, a když narazím, tak už nakazuji. Nemám čas, trpělivost ani energii si s nimi povídat.*“

Matka si stěžuje, že nemá kde brát vlídnost a trpělivost. Cítí se vyhořelá a prázdná. Nedostatek trpělivosti a vlídnosti pozoruje na chování Radky. *„Radka potřebuje čas, aby se otevřela, a spěch pro ni není dobrý.“* Matka cítí, že by s Radkou potřebovala být více sama, ale nejde to.

U nejmladší dcery matka přiznává rozmazlující výchovu. Při usínání k ní chodí do postele, ale ví, že by měla i k ostatním, což někdy skončí konfliktem.

„Jakmile se začnu věnovat jedné, tak jsou tu hned jak vosy na lízátku všechny.“

Starší holky si zvykly, že se matka věnuje Ele, ale jakmile by matka upřednostňovala jednu z nich, hned by tomu bránily a upozorňovaly na sebe. *„Když si posadím jednu na klín, druhá už tam je. Jsou si velkými konkurentkami.“*

O spravedlnosti ve výchově mluví s respektem. *„Nejde mi být spravedlivá. Snažím se do toho nemíchat. Když u toho nejsem, nemohu to soudcovat a nechám to na nich.“*

Matka poznala, že holky začínají lhát a zapírat, a pak je snaha o spravedlnost nemožná. Ve výchově také není důsledná, poněvadž na to nemá sílu.

S manželem byli ve výchově vždy jednotní a rostoucí počet dětí to nijak nezměnil. Matka je sama ještě zvládá, protože jsou zatím malé, nepotřebuje tolik ve výchově podpořit. Přemýšlí, že to přijde asi s věkem.

Při pohledu zpátky si ale uvědomuje, že výchova je teď volnější než dříve. *„Chci mít hlavně klid, nic neřešit, hlavně ať po mně nikdo nic nechce.“* Vidí výhodu v tom děti nechat a dát jim důvěru, že to zvládnou samy. *„Je lepší jim dát víc volnosti, ale jen do určité hranice.“* Dříve matka vše řešila, ale dnes na to nemá energii a vidí, že je to tak lepší.

Prvorozená Katka:

Matka přiznává, že na Katku povahové rysy prvorozených dětí sedí. Popisuje ji jako samostatnější, důraznější, dominantnější a ambiciózní s prvky perfekcionismu. Stejně povahové rysy sedí i na manžela, který je stejně jako Katka prvorozený. Dále matka popisuje Kačenku jako moudřejší, cílevědomější, ale také otravnou. *„Je schopná hodinu trvat na svém, než někdo povolí.“* Objevují se u ní i rysy panovačnosti. Od „vzorových“ prvorozených se liší touhou po společnosti. *„Je velmi společenská, bez problémů navazuje kontakty. To spíš Radka má problém.“* Dále matka uvádí, že je Katka velmi snaživá, racionálnější a k sobě náročná. *„Chce mít všechno dobře, všechno znát a hodně se ptá.“*

Matka si myslí, že se ty povahové rysy prvorozených ani nestačily rozvinout, protože to zažila velmi krátce.

Druhorozená Radka:

Radku matka popisuje jako uzavřenější, introvertnější a zahloubanější. „*Ráda si hraje sama, ale jen když chce, pak je to problém.*“ Radka se podle matky více vzteká a fňuká a je soupeřivější. „*Je těžší zjistit, co si myslí a je emotivnější.*“ Stále se snaží Katce vyrovnat.

Matka tvrdí, že Radku možná mrzí, že se matka automaticky více obrací na Katku jako tu nejstarší, když potřebuje s něčím pomoci, ale přitom Radka by to také zvládla. A nevystupuje vůbec samostatně. „*Vždycky jsou spolu. U nás je to pořád ty dvě a ta jedna. Radka je v té dvojici druhá.*“ Matka problém vidí, ale neví, jak ho má řešit. Doufá, že pomůže čas.

Příprava na sourozence:

Matka vzpomíná, že u Kačenky žádnou přípravu nestihli a co se holek týče, nic speciálního nedělali. „*Řekli jsme jim, že bude miminko. Ony si stejně nedokázaly představit, co to bude.*“

Matka si pochvaluje, že to měli dobře vymyšlené. „*Holky už spolu byly v pokoji, pro ně se toho zase tolik nezměnilo. Kačka už byla v soukromé školce. Nebyl to pro ně takový zásah a ani se moc neptaly.*“ Matka zmiňuje, že Kačka měla tendence se zapojovat do výběru jména. Nakonec ale jméno vybrali rodiče. „*Hrozně se na miminko těšily jako na panenku a líbilo se jim, jak je malinké.*“ Matka vzpomíná, že u Radky zaznamenala změnu až později, teprve když poznala, kolik času miminko zabere. Vadilo jí, že přestala být hájená a že občas dopadla vina i na ni. „*Dříve jsem vynadala spíše Katce, ale teď za to mohly obě dvě.*“ V tu dobu se Radka hodně přimkla ke Katce. Matka vidí, že je stále o krok za ní. Nemůže ji dohnat a Katka by to ani nechtěla.

Podle matky je Radku velmi těžké zaujmout, nebaví ji fotbal ani flétna, jediné trošku vychovatelství. Matka přemítá, že by potřebovala dělat něco jiného než Katka, ale to jí nedokáže nabídnout. „*Je velmi introvertní, tak je těžké z ní vydolovat, co by chtěla. Katka se hned pro všechno nadchne.*“ Radku nejvíce potěší něco dobrého, tak s ní matka chodí do cukrárny. „*Vím, že to není moc zdravé, ale vím, že jí udělám radost.*“ Dle matky Radka tak životem pluje a obává se, jaké změny může přinést škola.

Nejmladší Ela:

„*Ela byla poklad, ani moc neplakala, kam jsem jí dala, tam byla a jen koukala. Dodnes se zabaví sama. Je klidnější, více v pohodě a je velmi nenáročná.*“

9.2.3.1 Shrnutí třetí případové studie a odpovědi na výzkumné otázky

Výzkumné otázky ve vztahu k 1. cíli:

Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku.

1.1 Co rodiče považují ve výchově za nejobtížnější a co by jim mohlo výchovu ulehčovat?

Za nejobtížnější matka považuje správné rozvržení času a snahu přistupovat ke každému individuálně a záliby mladších dětí nepodřizovat těm starším. Matka se také po šesti letech obtížně vyrovnává s únavou a vyčerpaností.

Výhodu více dětí vidí matka v tom, že starší děti mohou zabavit ty mladší. Mnohonásobné mateřství jí dodalo větší klid, zbavilo stresu a povzneslo nad malichernosti. Méně času na děti se pozitivně projevuje spíše jen na nejmladší dceři, která je samostatnější a dokáže si sama hrát.

1.2 Jaké výchovné metody a postupy se rodičům ve výchově osvědčují?

Nejvíce se matce osvědčilo děti nechat a dát jim důvěru. Oni to pak většinou zvládnou a vyřeší samy. Osvědčilo se jí dát dětem více volnosti, ale přesně vymezit hranice. Matka si uvědomuje, že spravedlnost a důslednost by měly být nedílnou součástí výchovy, ale nemá sílu tyto zásady dodržovat. Ve většině případů volí direktivní řešení, protože většinou rychle zafunguje. Do výchovy promítá své ambice a má tendence stále organizovat holkám čas.

Nejmladší dceru rozmazluje.

1.3 Jaké si rodiče kladou priority ve výchově?

Nepřistupovat k dětem jako ke skupině, ale najít si pro každého speciální čas a přistupovat k dětem individuálně. Nahlížet na každého jednotlivě a snažit se rozvíjet jeho zájmy a uspokojovat jeho potřeby.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 2. cíli:

Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí.

2.1 Přípravovali rodiče starší sourozence na příchod mladších a jak?

Starší dvě dcery jsou si věkově velmi blízké a narození druhé dcery prvorozená Katka příliš nevnímala. Žádná zvláštní přípravná opatření neproběhla. Narození třetí dcery starším děvčatům oznámili a ony se těšily na miminko jako na panenku. Byly již spolu v pokoji a nic

zásadního se pro ně nezměnilo. Nejstarší dcera se zapojila do výběru jména.

2.2 S jakými těžkostmi se museli jednotliví členové rodiny potýkat?

Jako roční si prvorozená Katka půlhodinovým prvotním pláčem odbyla první setkání s mladší sestrou a pak už ji brala, že tam prostě je. Žárlivost rodiče nezaznamenali a nepozorovali ani regresivní chování. O Katku se začal hodně starat tatínek a velmi se sblížili.

Druhorozená Radka nejprve považovala nejmladší sestru za hezkou panenku. Prozření přišlo až později, když zjistila, kolik miminko zabírá času a že již není hájená. Začala na nejmladší Elu žárlit a hodně se přimkla ke starší sestře. Chtěla být jako ona.

2.3 Měnily se příchodem dalších dětí vztahy mezi sourozenci?

Po narození nejmladší dcery se starší dvě dívky hodně semkly dohromady a utvořily spojení. Ztrátu výhradní pozornosti si druhorozená Radka kompenzovala navázáním se na starší sestru. Dostala se do podřadné role a začala být na sestře ve všem závislá. Nedokázala být sama sebou.

Výzkumné otázky ve vztahu ke 3. cíli:

Orientovat se v proměnách role dítěte, které vycházejí z jeho postavení podle pořadí narození.

3.1 Jak se dítě předškolního věku zhostí role nejstaršího dítěte v rodině?

Nejstarší dcera vystupuje ve své roli velmi sebevědomě. Nenosí v sobě křivdu ze ztráty prvenství jako někteří prvorození. Na to, že někdy byla sama, si již nepamatuje. Je velmi přátelská, kamarádká a dokáže myslet na ostatní. Prvorozená dcera má své kamarády jako důležitou součást volného času. Zároveň je cílevědomá, svědomitá a chce být ve všem nejlepší. Ve hře je dominantní a panovačná. Je zvědavá a nebojí se na cokoli zeptat. Snoubí se v ní vlastnosti jak prvorozených dětí, tak i těch druhých v pořadí. Chybí jí časté charakteristiky prvorozených dětí jako je egocentrismus, přehnaná zodpovědnost, vážnost a kritické myšlení. Dá se o ní říci, že je to šťastné prvorozené dítě. Je si velmi blízká s otcem.

3.2 Jak dítě předškolního věku vystupuje v roli nejmladšího?

Nejmladší dcera je ještě příliš malá, aby se dalo s určitostí předpovědět, kam bude směřovat. S nejmladšími dětmi ji spojuje nezávislé a okouzující chování. Umí si maminku naklonit na svoji stranu a vyváznout z každého problému bez újmy. Je velmi společenská a umí nadchnout sebe i ostatní. Pokud se jí něco nechce dělat, tak umí využívat druhé. Dokáže si hrát sama a nenutí nikoho do hry.

3.3 Jak dítě předškolního věku funguje jako prostřední z dětí?

Prostřední dcera žije ve stínu své o rok starší sestry. Obrátila na ni svou pozornost, když se narodila nejmladší Ela a začala k ní vzhlížet. Je spíše prvním typem druhorozených dětí podle uváděných charakteristik. Je hodně samotářská, ostýchavá, snadno propadá depresím a je soupeřivější. Na rozdíl od většiny druhorozených dětí, které jsou orientovány na kamarády a bývají extrovertní, tak je Radka velmi uzavřená do sebe a je hodně emotivní. Pro matku je těžké s ní navazovat hlubší kontakt a dlouho jí trvá, než o sobě něco poví. Malý věkový rozdíl v ní probouzí trochu prvorozenosti. Matka si slibuje, že až Katka půjde do školy, tak se Radka vymaní z jejího stínu a bude více sama sebou.

9.3 Závěrečné shrnutí

Na závěr se pokusím odpovědět na vytyčené cíle, které jsem si určila na začátku výzkumné práce.

1. Cíl: Zjistit, jak si rodiče dokáží poradit s výchovou více dětí v mladším věku

Odpovědi z dotazníkového šetření i nasbírané informace z případových studií se v mnohém shodují.

Rodiče většinou trápí nedostatek času na jednotlivé děti, na partnera a na sebe. Nedostatek času se někdy pozitivně projeví v tom, že jsou děti v rodině samostatnější, rodiče za ně neřeší spory a nechávají jim více volnosti. Rodiče výchovu více dětí spojují právě s liberálnějším přístupem a s větším klidem. Nezabývají se již malichernostmi a o výchově příliš nepřemýšlí. Největší pozornost v rodinách ulpívá na nejmladším dítěti, ale to se naopak musí podřizovat zájmům a potřebám starších dětí.

Rodiče se snaží spravedlivě rozdělovat čas mezi všechny děti a dopřát každému, aby mělo svůj koníček a něco svého. Právě o spravedlnosti rodiče hodně přemýšlejí a považují ji za velmi důležitou ve výchově. Je pro ně ale těžko splnitelná, protože každé dítě vnímá spravedlnost jinak podle svých aktuálních emocí. Shodují se na tom odpovědi jak z dotazníkového šetření, tak z případových studií.

Rodiče se také shodují, že důslednost ve výchově má pozitivní vliv, ale jak vzešlo z případových studií, je důslednost pro rodiče často nedosažitelná z časových, psychických i fyzických důvodů. Nemají už na ni sílu.

Podle odpovědí z dotazníku jsou nejlepším výchovným příkladem pro děti sami rodiče a nejvíce se děti učí při společné práci. V první případové studii matka doplňuje tu nejdůležitější věc a to je vychovávat s láskou a mít všechny děti stejně rád. Velkým pomocníkem, jak vychází z obou šetření, se jeví spolupráce a soudržnost s partnerem.

2. Cíl: Prozkoumat, jaké změny v rodinách nastaly narozením dalších dětí

Výsledky dotazníkového šetření umožnily náhled na změny, se kterými se museli jednotliví členové rodiny potýkat při narození dalších dětí.

Před příchodem dalšího sourozence do rodiny si rodiče o miminku se staršími dětmi povídali. Matky v případových studiích přiznávají, že často nebyl na žádnou přípravu čas a děti se musely s novou situací vyrovnat samy. Vyrovnávaly se tak každé svým osobitým způsobem. Největší pozornost se přenesla na čerstvě narozeného člena rodiny a starší sourozenci byli odsunutí na druhé místo. Nová situace v nich mnohdy vyvolala regresivní chování, častý pláč či zlost. Prvorození měli největší problémy přijmout druhého sourozence, ale s dalšími v pořadí se smířovali mnohem lépe. Revoltující chování se přesunulo na druhorozeného. V některých rodinách příchod třetího sourozence uklidnil napjatou atmosféru a ze starších sourozenců se stali spojenci. Pokud se rodiče snažili starší děti zapojit do péče o miminko a vyčlenili si pro ně čas, tak zmírnili negativní projevy, které se u nich mohly objevit jako reakce na novou situaci. S přibývajícimi dětmi také vzrostla potřeba, aby se otec více zapojil do chodu domácnosti a převzal péči o starší děti. Narození miminka probudilo u některých dětí pečovatelské a ochranné sklony.

3. Cíl: Orientovat se v proměnách role dítěte, která vychází z jeho postavení podle pořadí narození

Prvorozené děti v předškolním věku v sobě nemusí nosit křivdu ze ztráty výsadního postavení v rodině. Pokud se jim sourozenec narodí v útlém věku, tak si na jeho příchod ani nepamatují. V horším postavení je druhorozené dítě, které od staršího sourozence dělí malý věkový odstup a které se snaží staršímu sourozenci ve všem vyrovnat. Může pro něj být nedostižným vzorem, a tak probudit pochybnosti ve své vlastní schopnosti.

Prvorozené děti bývají někdy přehnaně pečlivé, svědomité a mohou se u nich projevit pečující a ochranné pudy. Mívají potřebu být ve všem nejlepší.

Předškolák v roli nejmladšího v rodině bývá sociálně velmi zralý, přátelský, bezstarostný, ale někdy se nechce podřizovat pravidlům. Může mít stále pocit, že má někoho za zády, a tak se těžce učí zodpovědnosti za své vlastní skutky.

Prostřední dítě si někdy těžce hledá svoje místo. Prvorozeného sourozence nedostihne a zároveň už není tak malé a roztomilé jako nejmladší člen rodiny. Pokud je jiného pohlaví, než ostatní sourozenci, tak má snadnější cestu se prosadit a upozornit na sebe. U sourozenců stejného pohlaví se může cítit upozaděné.

ZÁVĚR

Je velmi složité uzavřít tak obsáhlé téma a udělat konečnou tečku. Myslím, že jsem neobsáhla a nevyčerpala všechny možnosti a varianty a trůfám si říci, že to ani není možné. Jakékoli vztahy jsou neuchopitelné, neopakovatelné a nedají se zobecňovat.

Každá rodina je originální a jedinečná a stejně tak její členové mezi sebou mají specifické vztahy, které se navíc neustále proměňují.

Bylo velmi přínosné a obohacující nahlédnout do soukromí několika rodin a pozorovat a vnímat jejich soužití. Bylo by velmi troufalé domnívat se, že jsem se všechno o dotyčných rodinách dozvěděla a porozuměla jejich problémům. Pouze jsem se snažila všemi smysly být chvíli součástí každé rodiny a na základě toho o nich napsat pár informací.

Rodina je to nejintimnější, co si každý nosíme ve svém srdci a co by mělo být skryto před zraky ostatních.

Když jsem si volila námět pro diplomovou práci a vybrala jsem si téma: Výchova ve vícečlenné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy, netušila jsem, jak těžko uchopitelné toto téma bude. Vztahy jsou jako padající vločky, které se dotknou dlaně, a pak se rozplynou.

Rodiče, kteří vychovávají více dětí, se vydali na nelehkou cestu a za svou lásku, houževnatost, obětavost a časté sebezapření si zaslouží neskonalý obdiv. Jejich každodenní myšlenky se obrací k jednotlivým dětem a teprve poté si velmi těžko hledají čas sami na sebe. Říkají o sobě, že se stali lepšími rodiči, že svým dětem lépe rozumí a že se v rodičovské roli cítí jistější.

Sourozenectví je spojení a přes veškeré neshody, křivdy a příkoří je pro děti neocenitelným vkladem do života. V sourozenecké skupině se od malička děti učí, že na světě nejsme sami a že je potřeba nemyslet pouze na sebe, ale také na ostatní. Pokud se děti vyrovnají s příchodem sourozence a přijmou svou novou roli, tak je to velmi obohatí o další vztahové vazby.

SEZNAM INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY:

ADLER, A. *Porozumění životu, Úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora, 1999, 158 s. ISBN 80-85974-76-2.

BINAROVÁ, I. *Partnerství, sexualita a rodina*. Olomouc: Andragogé – Centrum otevřeného a distančního vzdělávání UP Olomouc, 2001, 94 s. ISBN 80-244-0138-X.

BRISCH, K. H. *Bezpečná výchova*. Praha: Portál, 2012, 157 s. ISBN 978-80-262-0063-5.

ČABALOVÁ, D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011, 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0.

ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996, 302 s. ISBN 80-85866-15-3.

ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010, 115 s. ISBN 978-80-7367-779-4.

DALLOZ, D. *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál, 2002, 111 s. ISBN 80-7178-596-2.

DUMANTEIL-KREMER, C. *Další dítě v rodině (Výchova sourozenců)*. Praha: Portál, 2015, 118 s. ISBN 978-80-262-0802-0.

DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. Praha : Grada, 2015, 246 s. ISBN 978- 80-247-5039-2.

HAVLÍK, R., HALÁSZKOVÁ, V., PROKOP, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996, 109 s. ISBN 80-86039-10-2.

JUNGWIRTHOVÁ, I. *Pohodoví rodiče – pohodové děti*. Praha: Portál, 2009, 173 s. ISBN 978-80-7367-536-3.

KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Academia, 2007, 132 s. ISBN 978-80-200-1451-1.

KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada, 2014, 256 s. ISBN 978-80-247-4435-3.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál, 2012, 223 s. ISBN 978-80-7367-866-1.

LEMAN, K. *Prvorozený výhoda, či handicap*. Praha: Návrat domů, 2011, 204 s. ISBN 978-80-7255-250-4.

MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000, 170 s. ISBN 80-

85850-93-1.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 2003, 108 s. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986, 336 s. ISBN 08-011-86.

MATĚJČEK, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011, 342 s. ISBN 978-80-262-0000-0.

MATĚJČEK, Z. a kolektiv. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002, 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

MERTIN, V. *Výchovné maličkosti, průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011, 212 s. ISBN 978-80-7367-857-9.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002, 250 s. ISBN 80-86429-05-9.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie*. Praha: Triton, 2011, 863 s. ISBN 978-80-7387-443-8.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, 123 s. ISBN 978-80-247-2075-3.

PAŘÍZEK, V. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996, 76 s.

PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. Praha: Portál, 2010, 106 s. ISBN 978-80-7367-766-4.

PREKOPOVÁ, J. *Jen v lásce přežijeme*. Praha: Portál, 2014, 150 s. ISBN 978-80-262-0589-0.

PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě (O sourozenecké pozici)*. Praha: Portál, 2009, 159 s. ISBN 978-80-7367-516-6.

ROGGE, J.-U. *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál, 1999, 211 s. ISBN 80-7178-237-8.

ROGGE, J.-U. *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál, 2005, 182 s. ISBN 80-7178-990-9.

ROGGE, J.-U. *Výchova dětí krok za krokem*. Praha: Portál, 2007, 263 s. ISBN 978-80-7367-249-2.

ROGGE, J.-U., BARTRAM, A. *Proč jsou krkavci lepší rodiče*. Praha: Portál, 2015, 135 s. ISBN 978-80-262-0950-8.

- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2014, 390 s. ISBN 978-80-262-0772-6.
- ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře, Psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál, 2013, 174 s. ISBN 978-80-262-0343-8.
- RULÍKOVÁ, K. *Dvojčata, Jejich výchova a vývoj*. Praha: Portál, 2002, 142 s. ISBN 80-7178-650-0
- SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha-Brno: Práh – Svan, 1994, 350 s. ISBN 80-901325-0-2.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- ŠULOVÁ, L., ZAOUCHE-GAUDRON, CH. *Předškolní dítě a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2003, 471 s. ISBN 80-246-0752-2.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004, 247 s. ISBN 80-246-0877-4.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie (Dětství a dospívání)*. Praha: Karolinum, 2014, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ:

1. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Výchova>
2. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Žárlivost>
3. <http://www.zijememontessori.cz/o-montessori/svoboda-a-disciplina/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha číslo 1: Tištěný dotazník pro rodiče

Příloha číslo 2: On-line dotazník pro rodiče

Příloha číslo 3: Obrázky rodiny

3 a – Rodina 1: Hanička 4 roky

3 b – Rodina 2: Adámek 5 let

3 c – Rodina 2: Evička 7 let

3 d – Rodina 3: Radka 5 let

3 e – Rodina 3: Katka 6 let

Příloha číslo 1: Tištěný dotazník pro rodiče

Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy

Vážení rodiče,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění následného dotazníku, který má za cíl shromáždit informace o výchově dětí v početnějších rodinách. Zaměřuje se na způsob výchovy v početnějších rodinách a vztahy mezi sourozenci. Mým cílem je alespoň trochu rozkrýt obtížnost a náročnost takové výchovy a hledat také její kladné stránky.

Dotazník je součástí mé závěrečné práce na Pedagogické fakultě, kterou píši na téma: Výchova ve vícečlenné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy.

Otázky nabízejí možné odpovědi či je zde ponechán prostor pro Vaše vlastní názory. Celý dotazník je sestaven tak, aby Vám nezabral příliš mnoho času a nebylo obtížné ho vyplnit.

Ráda se s Vámi podělím o nasbírané informace, které by mohly obohatit Vaši rodinnou výchovu a možná i pomoci při řešení některých nesnází.

Dotazník je zcela anonymní, výsledky budou zpracovány pouze pro studijní účely a nebudou nikde zveřejněné.

Velmi děkuji

Karolína Prachařová

studentka Pedagogické fakulty UK, obor Pedagogika předškolního věku

Dotazník pro rodiče s více dětmi (3 a více)

Rodičovská role : (zaškrtněte jednu z variant) matka otec

Počet dětí:

Pohlaví a věk jednotlivých sourozenců: (příklad - syn 5 let, dcera 3 roky, syn 1 rok)

U následujících otázek označte svoji odpověď na číselné škále od 1 do 5 s tím, že číslo 1 znamená nejnižší míru udávané skutečnosti a číslo 5 naopak nejvyšší. Na konci každé otázky můžete uvést svoji vlastní odpověď.

1) Za jak obtížné a náročné považujete následující skutečnosti ve spojitosti s výchovou více dětí v rodině? (1 znamená nejméně obtížné a 5 znamená nejvíce obtížné)

nedostatek času na jednotlivé děti -----	1 2 3 4 5
nedostatek času na sebe a partnera -----	1 2 3 4 5
častá vyčerpanost -----	1 2 3 4 5
malá podpora širší rodiny -----	1 2 3 4 5
časté konflikty -----	1 2 3 4 5
správné rozvržení času -----	1 2 3 4 5
snaha o spravedlnost -----	1 2 3 4 5
klidné řešení konfliktů -----	1 2 3 4 5
chybějící zpětná vazba -----	1 2 3 4 5
málo soukromí -----	1 2 3 4 5
nedostatek finančních prostředků -----	1 2 3 4 5
bytové a materiální komplikace -----	1 2 3 4 5

Uved'te popřípadě další těžkosti, které máte spojené s výchovou ve velké rodině.

2) Jak moc Vám uvedené skutečnosti pomáhají a ulehčují výchovu více dětí v rodině?

(1 znamená nejméně nápomocné a 5 znamená nejvyšší míra pomoci)

rozdělení práce v domácnosti-----	1 2 3 4 5
soudržnost sourozenců-----	1 2 3 4 5
pomoc starších dětí s mladšími dětmi-----	1 2 3 4 5
nebazírování na maličkostech-----	1 2 3 4 5
rodičovský nadhled-----	1 2 3 4 5
vedení dětí k větší samostatnosti-----	1 2 3 4 5
soudržnost s partnerem-----	1 2 3 4 5
větší tolerance-----	1 2 3 4 5
větší důvěra v dětské schopnosti-----	1 2 3 4 5
umění hospodaření s časem-----	1 2 3 4 5
větší sebedůvěra-----	1 2 3 4 5

Uved'te popřípadě další skutečnosti, které Vám pomáhají s výchovou ve velké rodině.

3) Za jak účinné považujete jednotlivé metody a postupy uplatňované při výchově více sourozenců v rodině?

(1 znamená nejméně účinné a 5 nejúčinnější)

metoda odměn a trestů -----	1 2 3 4 5
metoda vlastního příkladu -----	1 2 3 4 5
metoda kladení požadavků -----	1 2 3 4 5
metoda stálé kontroly -----	1 2 3 4 5
metoda vysvětlování -----	1 2 3 4 5

metoda přesvědčování -----	1 2 3 4 5
chválení -----	1 2 3 4 5
metoda společných činností -----	1 2 3 4 5
využití vnějšího vlivu -----	1 2 3 4 5
srovnávání dětí a dávání za příklad druhým -----	1 2 3 4 5
právo na soukromí -----	1 2 3 4 5
právo mít něco jen pro sebe-----	1 2 3 4 5
absolutní spravedlnost-----	1 2 3 4 5
důslednost-----	1 2 3 4 5
přesně dané hranice-----	1 2 3 4 5
bezbřehá volnost -----	1 2 3 4 5

Uved'te popřípadě další metody a postupy, které se Vám ve výchově osvědčují.

4) Jak velkou důležitost přisuzujete uvedeným skutečnostem při výchově dětí?

(1 znamená, že to pro Vás není při výchově důležité a 5 znamená, že dané skutečnosti pokládáte za prioritní)

spravedlivě rozdělovat pozornost mezi všechny sourozence -----	1 2 3 4 5
být spravedlivý při řešení konfliktů -----	1 2 3 4 5
nepřiklánět se na žádnou stranu -----	1 2 3 4 5
poskytnout dětem dostatek lásky -----	1 2 3 4 5
materiální zabezpečení -----	1 2 3 4 5
emocionální zabezpečení -----	1 2 3 4 5
podporovat dobré vztahy mezi sourozenci -----	1 2 3 4 5
být dobrým příkladem -----	1 2 3 4 5
upřímnost -----	1 2 3 4 5
tolerance -----	1 2 3 4 5
vzájemný respekt -----	1 2 3 4 5
právo silnějšího -----	1 2 3 4 5
direktivní vedení -----	1 2 3 4 5
přesný časový harmonogram -----	1 2 3 4 5
rozdělení činností -----	1 2 3 4 5

Co jiného je popřípadě pro Vás ve výchově nejdůležitější?

U následujících otázek můžete zakroužkovat libovolný počet možností či žádnou z nich, popřípadě doplnit vlastní odpovědi.

5) Jaká výchovná opatření vůči starším sourozencům předcházela narození mladších dětí?

- a) časté hovory na téma nového sourozence
- b) pozorování rostoucího břicha

- c) společný nákup dárku pro miminko
- d) nástup do školky či předškolního centra
- e) ukončení kojení
- f) přestěhování dítěte do vlastního pokojíčku
- g) časté hlídání prarodiči

Jaká jiná výchovná opatření popřípadě předcházela?

6) Jaké změny ve výchově se Vám osvědčily u starších sourozenců při narození dalšího dítěte?

- a) co nejvíce zapojovat starší sourozence při péči o miminko
- b) nezatěžovat starší děti pomocí a ponechat jim volnost
- c) využít další příslušníky rodiny při pomoci s miminkem
- d) Zapojit druhého rodiče při péči o starší dítě
- e) Věnovat mu více času na úkor miminka
- f) Co nejvíce být spolu

Jaké jiné změny ve výchově se Vám popřípadě osvědčily?

7) S jakými negativními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

- a) agresivní chování vůči Vám
- b) agresivní chování vůči ostatním dětem
- c) agresivní chování vůči miminku
- d) regresivní chování (návrat zpět, chci být jako miminko)
- e) odmítání sourozence (nebudu si ho všímat a nic mu nepůjčím)
- f) škodění (udělám něco a on za to bude pykat)
- g) vychloubání (podívej co mám a ty ne)
- h) hraní si na nemocného (budu dělat, že je mi zle a všichni si mě budou všímat)
- i) fňukání a častý pláč
- j) výčitky
- k) nenávisť
- l) *S jakými dalšími negativními projevy chování jste se u svých dětí popřípadě setkali?*

8) S jakými pozitivními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

- a) kladné přijetí sourozence
- b) radost z nového sourozence (budu si mít s kým hrát)
- c) ochranné sklony
- d) touha se vším pomáhat
- e) osamostatnění
- f) soudržnost s dalším starším sourozencem
- g) nesobeckost
- h) snadné dělení se o všechno
- i) půjčování hraček

S jakými dalšími pozitivními projevy chování jste se u svých dětí popřípadě setkali?

9) Jak se změnil vztahy mezi staršími sourozenci, když do rodiny přibyl nejmladší dítě?

- a) větší soudržnost
- b) větší předhánění o pozornost
- c) přetahování se o miminko
- d) menší rivalita
- e) větší rivalita

K jakým jiným vztahovým změnám mezi sourozenci došlo?

U následujících otázek zaškrtněte varianty, které nejvíce odpovídají skutečnosti. Můžete označit několik variant či žádnou z nich.

10) Shodují se rysy Vašeho prvorozeného dítěte s níže uvedenými vlastnostmi prvorozených dětí uváděných v odborné literatuře?

a) perfekcionalistické	h) zodpovědné
b) trpělivé	i) snaživé
c) ambiciózní	j) spravedlivé
d) vážné	k) panovačné
e) sebestředné	l) kritické
f) nekolektivní	m) podbízivé
g) panovačné	n) konzervativní

11) Shodují se rysy vašeho prostředního dítěte či dalšího v pořadí s níže uvedenými vlastnostmi uváděnými v odborné literatuře ?

a) samotářské	j) společenské
b) tiché	k) přátelské

c) ostýchavé	l) otevřené
d) netrpělivé	m) snadno překonává překážky
e) často propadá depresím	n) nedělá si starosti
f) soupeřivé	o) nesoupeřivé
g) agresivní	p) vyhýbá se konfliktům
h) bojovné	r) vyjednávač, usmířovatel
i) rebelující	s) tolerantní

12) Shodují se rysy Vašeho nejmladšího dítěte s níže uvedenými vlastnostmi uváděnými v odborné literatuře?

a) okouzlují	h) zábavné
b) komunikativní	i) přesvědčivé
c) umí nadchnout ostatní	j) kreativní
d) nekomplikovaní	k) nebojácné
e) egoistické	l) intrikářské
f) soutěživé	m) nezodpovědné
g) nesoběstačné	n) závislé

Pokud jste došli až nakonec, tak Vám ještě jednou velmi děkuji za věnovaný čas, který byl, doufám, pro Vás alespoň trochu inspirativní a budu se těšit na případné postřehy a konzultace s Vámi.

Přeji Vám mnoho úspěchů a hodně sil do dalšího výchovného působení.

S pozdravem

Karolína Prachařová
739 092 003, karolina.pracharova@email.cz

Příloha číslo 2: On-line dotazník pro rodiče

Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy Dotazník pro rodiče s více dětmi (3 a více)

Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy Dotazník pro rodiče s více dětmi (3 a více)

Vážení rodiče,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění následného dotazníku, který má za cíl shromáždit informace o výchově dětí v početnějších rodinách. Zaměřuje se na způsob výchovy v početnějších rodinách a vztahy mezi sourozenci. Mým cílem je alespoň trochu rozkrýt obtížnost a náročnost takové výchovy a hledat také její kladné stránky.

Dotazník je součástí mé závěrečné práce na Pedagogické fakultě, kterou píši na téma: Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy.

Otázky většinou nabízejí možné odpovědi a celý dotazník je sestaven tak, aby Vám nezabral příliš mnoho času a nebylo obtížné ho vyplnit.

Ráda se s Vámi podělím o nasbírané informace, které by mohly obohatit Vaši rodinnou výchovu a možná i pomoci při řešení některých nesnází.

Dotazník je zcela anonymní, výsledky budou zpracovány pouze pro studijní účely a nebudou nikde zveřejněny.

Velmi děkuji

Karolína Prachařová

studentka Pedagogické fakulty UK, obor Pedagogika předškolního věku

1. Jaká je Vaše rodičovská role?

- ☐ matka
- ☐ otec

2. Kolik máte dětí?

3. Napište pohlaví a věk jednotlivých sourozenců:(příklad - syn 5 let, dcera 3 roky, syn 1 rok)

--

U následujících otázek označte svoji odpověď na číselné ose, která disponuje 100 body. 100 bodů znamená nejvyšší míru udávané skutečnosti a nula naopak nejnižší.

4. Za jak obtížné a náročné považujete následující skutečnosti ve spojitosti s výchovou více dětí v rodině?

Nápověda k otázce: 100 bodů znamená nejvíce obtížné a 0 bodů nejméně.

Rozdělte: 100 bodů

nedostatek času na jednotlivé děti	<input type="text"/>
nedostatek času na sebe a partnera	<input type="text"/>
častá vyčerpanost	<input type="text"/>
malá podpora širší rodiny	<input type="text"/>
časté konflikty a jejich řešení	<input type="text"/>
správné rozvržení času	<input type="text"/>
snaha o spravedlnost	<input type="text"/>
nedostatek finančních prostředků	<input type="text"/>
bytové a materiální komplikace	<input type="text"/>
nepřijetí okolím	<input type="text"/>

Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy Dotazník pro rodiče s více dětmi (3 a více)

5. Jak moc Vám uvedené skutečnosti pomáhají a ulehčují výchovu více dětí v rodině?

Nápověda k otázce: 100 bodů znamená nejvyšší míra pomoci a 0 bodů nejméně nápomocné.

Rozdělte: 100 bodů

pomoc starších dětí s mladšími dětmi	<input type="text"/>
rozdělení práce v domácnosti	<input type="text"/>
nebazírování na maličkostech	<input type="text"/>
rodičovský nadhled	<input type="text"/>
vedení dětí k větší samostatnosti	<input type="text"/>
soudržnost s partnerem	<input type="text"/>
větší důvěra v dětské schopnosti	<input type="text"/>
umění hospodaření s časem	<input type="text"/>
větší sebedůvěra v rodičovské roli	<input type="text"/>
větší tolerance	<input type="text"/>

6. Za jak účinné považujete jednotlivé metody a postupy uplatňované při výchově více sourozenců v rodině?

Nápověda k otázce: 100 bodů značí nejúčinnější metodu 0 bodů nejméně účinnou.

Rozdělte: 100 bodů

metoda odměn a trestů	<input type="text"/>
metoda vlastního příkladu	<input type="text"/>
metoda kladení požadavků	<input type="text"/>
metoda stálé kontroly	<input type="text"/>
metoda vysvětlování	<input type="text"/>
metoda přesvědčování	<input type="text"/>
chválení	<input type="text"/>
metoda společných činností	<input type="text"/>
srovnávání dětí a dávání za příklad druhým	<input type="text"/>
přesně dané hranice	<input type="text"/>
důslednost	<input type="text"/>
spravedlnost	<input type="text"/>
volnost	<input type="text"/>

Výchova ve vícečetné rodině se zaměřením na sourozenecké vztahy Dotazník pro rodiče s více dětmi (3 a více)

7. Jak velkou důležitost přisuzujete uvedeným skutečnostem při výchově dětí?

Nápověda k otázce: 100 bodů znamená, že dané skutečnosti pokládáte za prioritní a 0 bodů značí, že to pro Vás není při výchově důležité.

Rozdělte: 100 bodů

spravedlivě rozdělovat pozornost mezi všechny sourozence	<input type="text"/>
být spravedlivý při řešení konfliktů	<input type="text"/>
podporovat dobré vztahy mezi sourozenci	<input type="text"/>
být dobrým příkladem	<input type="text"/>
respektovat u dětí právo na vlastnictví a soukromí	<input type="text"/>
být upřímný	<input type="text"/>
být tolerantní	<input type="text"/>
direktivně prosazovat své požadavky	<input type="text"/>
snažit se být důsledný	<input type="text"/>
neustále děti někam směřovat	<input type="text"/>

U následujících otázek můžete zakroužkovat libovolný počet možností.

8. Jaká výchovná opatření vůči starším sourozencům předcházela narození mladších dětí?

- ☐ a) časté hovory na téma nového sourozence
- ☐ b) pozorování rostoucího bříška
- ☐ c) společný nákup dárku pro miminko
- ☐ d) nástup do školky či předškolního centra
- ☐ e) ukončení kojení
- ☐ f) přestěhování dítěte do vlastního pokojíčku
- ☐ g) časté hlídání prarodiči
- ☐ jiná napište příklad

9. Jaké změny ve výchově se Vám osvědčily u starších sourozenců při narození dalšího dítěte?

- ☐ a) co nejvíce zapojovat starší sourozence při péči o miminko
- ☐ b) nezatěžovat starší děti pomocí a ponechat jim volnost.
- ☐ c) využít další příslušníky rodiny při pomoci s miminkem a věnovat se starším dětem
- ☐ d) nechat starší děti často někým hlídat
- ☐ e) chvíli odsunout miminko na "na druhé místo" a hrát si se staršími
- ☐ f) ponechat starší děti co nejdéle ve školce či jiném výchovném zařízení
- ☐ g) snažit se o co nejvíce společných činností
- ☐ h) chovat se ke staršímu dítěti stejně jako k miminku
- ☐ i) chovat se ke staršímu dítěti jako k velkému
- ☐ j) jiná...

10. S jakými negativními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

- ☐ a) agresivní chování vůči Vám
- ☐ b) agresivní chování vůči miminku
- ☐ c) agresivní chování vůči ostatním dětem
- ☐ d) regresivní chování (Chci být jako miminko.)
- ☐ e) odmítání sourozence (Nebudu si ho všimát a nic mu nepůjčím.)
- ☐ f) škodění (Udělám něco a on za to bude pykat.)
- ☐ g) vychloubání
- ☐ h) hraní si na nemocného (Budu dělat, že je mi zle a všichni si mě budou všimát.)
- ☐ i) fňukání a častý pláč
- ☐ j) apatické chování
- ☐ k) smutek
- ☐ l) přehnaný zájem (miminko ani Vás nepustí z dohledu)
- ☐ j) jiná...

11. S jakými pozitivními projevy chování starších dětí jste se setkali po narození mladšího sourozence?

- ☐ a) kladné přijetí sourozence
- ☐ b) radost z nového sourozence (Budu si mít s kým hrát.)
- ☐ c) ochranné sklony
- ☐ d) touha se vším pomáhat
- ☐ e) osamostatnění
- ☐ f) soudržnost s dalším starším sourozencem
- ☐ g) nesobeckost
- ☐ h) snadné dělení se o všechno
- ☐ i) půjčování hraček
- ☐ Jiná...

12. Jak se změnil vztahy mezi staršími sourozenci, když do rodiny přibýlo nejmladší dítě?

Nápověda k otázce: *Ve stručnosti napište, jak další sourozenec zamíchal kartami vztahů a zda to dané vztahy posílilo či naopak oslabilo.*

Pokud jste došli až nakonec, tak Vám ještě jednou velmi děkuji za věnovaný čas, který byl, doufám, pro Vás alespoň trochu inspirativní a budu se těšit na případné postřehy a konzultace s Vámi.

Přeji Vám mnoho úspěchu a hodně sil do dalšího výchovného působení.

S pozdravem

Karolína Prachařová

739 092 003, karolina.pracharova@email.cz

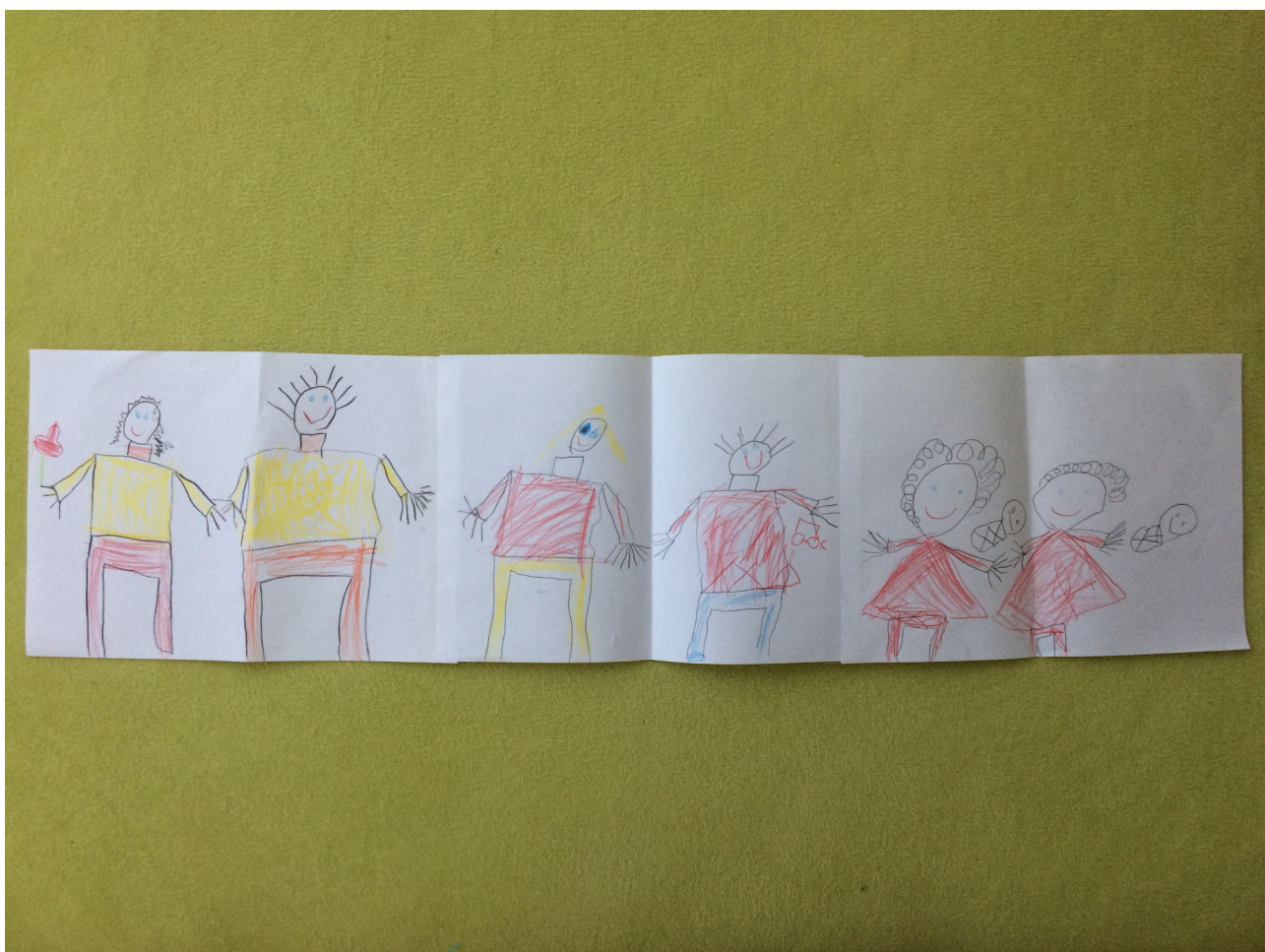
Příloha číslo 3 : Obrázky rodiny

3a - Rodina 1: Hanička 4 roky

Příloha číslo 3: Obrázky rodiny

3b - Rodina 2: Adámek 5 let

Příloha číslo 3: Obrázky rodiny

3c - Rodina 2: Evička 7 let

Příloha číslo 3: Obrázky rodiny

3d - Rodina 3: Radka 5let

Příloha číslo 3: Obrázky rodiny

3e - Rodina 3: Katka 6 let

